

No. 105-106

BIBLIOTECA

PENTRU TOTI

MAX NORDAU

PARADOXE SOCIOLOGICE

TRADUCERE DE

B. MARIAN

EDITURA

Libr. „UNIVERSALA“ Alcalay & Co.

BUCUREȘTI, Calea Victoriei, 27

Prețul 12 lei

A apărut în :

Ediția Librăriei „UNIVERSALA“ Alcalay & Co
27, Calea Victoriei, 27

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

GUY DE MAUPASSANT

NUVELE ALESE

TRADUCERE LIBERA

DE

IOAN ADAM

427545R

Prețul 6 Lei

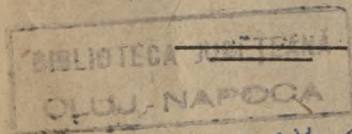
1010/1586
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

MAX NORDAU

PARADOXE SOCIOLOGICE

traducere de

B. MARIAN

427.545

BUCUREȘTI

Editura Librăriei „UNIVERSALA“ ALCALAY & Co

Calea Victoriei No. 27

1-674

In „Biblioteca pentru toți“ sânt publicate cele mai de seamă scrieri ale tuturor literaților și filozofilor, români și străini.

NOTIȚĂ BIOGRAFICĂ

Doctorul Max Nordau s'a născut la 1849 în Budapesta, unde și-a petrecut tinerețea colaborând la gazetele ungurești și învățând medicina. A călătorit apoi în străinătate și, la întoarcere, a scos o mulțime de cărți pline de descrieri culturale, scrise cu multă vervă și mult talent; ele au făcut mult zgomot și au fost traduse în multe limbi. La 1878, Nordau a luat în orașul său natal diploma de doctor în medicină; însă la 1880 se mută la Paris, unde-a trăit de atunci, ca scriitor și medic renumit.

Indrăzneța sa carte *Minciunile convenționale ale civilizației noastre*, o sarcastică biciuire a convenționalismului, l-a făcut celebru în toate cercurile. Într'insa autorul arată nepotrivirea ce există în societatea de azi între vorbe și fapte, combate „mişelia, care e boala grea a timpului nostru“,

arată că „nimeni n'are curajul să-și desfășoare drapelul, să ia asupra-și răspunderea lucrurilor pe cari le crede adevărate și să-și pue faptele in armonie cu convingerile. Lipsa aceasta de bărbăție și de sinceritate, spune autorul, prelungește viața minciunii și alungă biruința adevărului“. Pornind de aci, Nordau arată amănunțit lupta dintre minciunile convenționale ce ne stăpânesc și concepția științifică a lumii, cum și pricina acestei dușmăanii; apoi descrie rând pe rând aceste diferite minciuni: minciuna religioasă, cea monarhică, politică, economică, etc.

Marele succes al acestei cărți a fost urmat de succesul unei alte scrieri celebre: *Degenerarea* (2 vol.), precum și de diferite alte opere filozofice ca: *Paradoxe psihologice*, *Paradoxe sociologice*, *Psicho-fiziologia geniului și talentului*; de studii ca: *Scrisori din Paris*; *Parisul, sub a treia republică*; tablouri din adevărata țară a miliardelor (2 vol.); *De la Cremlin la Alhambra*, studii culturale (2 vol.), etc.

In răgazul pe care i-l lasă cărțile sale filozofice, marea-i activitate de gazetar și practica medicinei, talentul acesta neobicituit mai găsește timp să scrie și romane ca: *Boala veacului*, *Comedia sentimentului*;

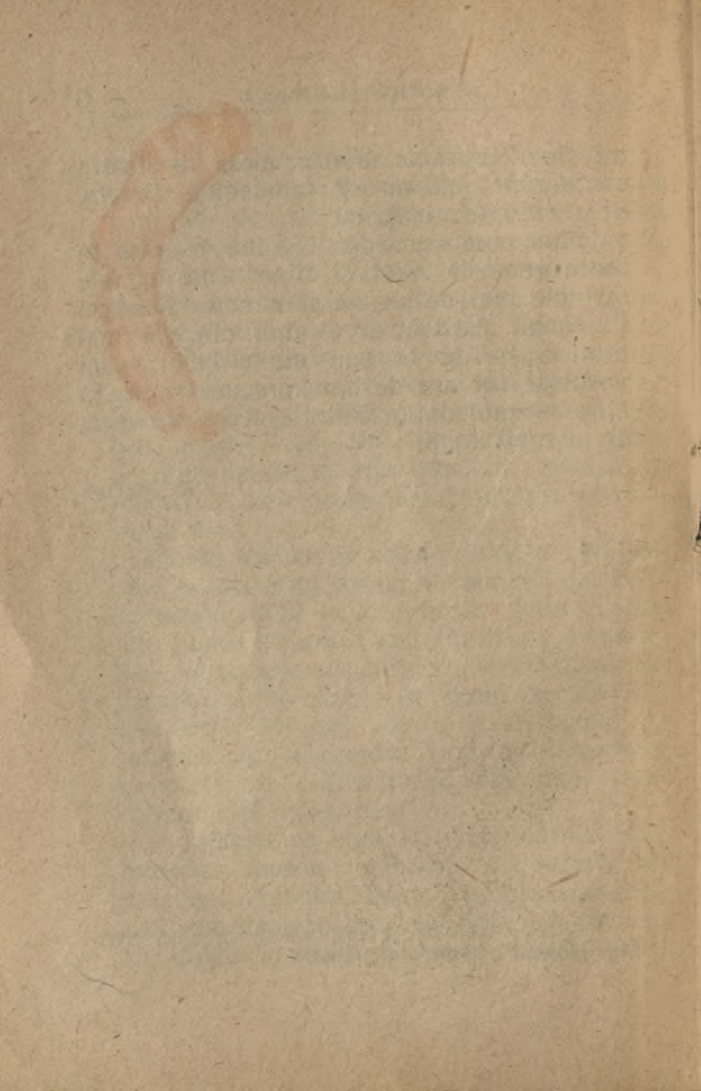
nuvele: *Bășici de săpun*; piese de teatru ca: *Lupta milioaneilor* (comedie), *Dreptul de-a muri* (dramă), etc.

După cum se vede, Nordau a scris în toate genurile, mult și bine. Dar operele lui cele mai de seamă sânt cele filozofice. Pe lângă acestea, el e unul din cei mai buni oratori și în mai multe limbi; căci vorbește tot așa de bine precum scrie. În Paris e unul din scriitorii cei mai cu vază, de și e străin. *)

B. Marian

---

*) Prefața aceasta a fost scrisă în anul 1905. Max Nordau a murit de curând.

I

Privire în trecut

Intr'o societate nu tocmai numeroasă din Berlin stam într'un colț și contemplem tabloul ce-l aveam înaintea ochilor.

Stăpânul casei, cu față aspră și îndârjită, de și căuta să zâmbească cu răceală la râsul batjocoritor al unei doamne, lăsa să se vadă prea bine că zâmbea în silă și doar așa, în treacăt. Gazda voia să și îndatoreze cât mai mult oaspeții cu schimonosirile buzelor ei sulemenite și arunca din când în când asupra câtor-va musafire mai tinere și mai drăguțe de cât dânsa niște priviri încărcate cu nespuse de multă pizmă veninoasă. Fetele jucau, — unele cu îndemânare, altele cu atâta nedibăcie, că-ți venea să le flueri și să le azvârli ouă clo-

cite, — rolul de vodevil al naivei turburate și înfricoșate. Vedeai gurițe uitate, deschise într'o turburare fermecătoare, ochi ridicați spre cer într'un extaz fără pricină, exclamări de „ah!“ și de „oh!“ cu desăvârșire idioate, pufniri prostești de râsete înnăbușite, răspunsuri așa de neroade, în cât îți venia să ridici brațele la cer și să urli de durere; iar în mijlocul acestor prefăcătorii și apucături de nesuferit, minunatul sânge rece al unui ofițer încărunțit sub arme, când și când o căutătură furișă, pătrunzătoare și nemiloasă a unei doamne aruncată vr'unei rivale, o părere crudă sau dușmănoasă despre dânsa sau despre costumul ei, o prețuire negustorească amănunțită a costului hainelor sale, observația științificește adevărată cât a ținut convorbirea ei cu diferiți domni și arătarea numărului dănțuitorilor și a adoratorilor săi; și, în răstimpul ăsta, în fiecare clipă o ingenunchiare mintală înflăcărată înaintea propriei sale persoane și repetirea călduroasei litanii de adorație personală:

„Tu ești cea mai frumoasă, cea mai deșteaptă, cea mai drăguță dintre toate. Amin.!”

Tinerii, și cei cari voiau să pară tineri, erau niște vrednici tovarăși al acestui ră-

pitor buchet de doamne, după cum se spune de obicei. Și-admirau albeața și strălucirea pieptului cămășii, lustrul pantofilor ascuțiți, tăietura îndrăzneată a poalelor hainei, făceau ochi dulci vr'unei fete și ochi și mai dulci oglinzii, întocmai ca niște cameleoni. Golul minții li-era umplut de o singură imagină: aceea a farmecului lor de neînălțurat și care face cuceriri amoroase cu nemiluita. Când unul din ei vorbea cu vr'o femeie, căuta să vadă cu toată puterea însușirilor lui psihice efectul ce-l făcea asupra ei și pe care doria să-l întărească pe cât putea mai mult, prin fel de fel de meșteșugiri caraghioase, ale trupului, ale glasului, privirii și vorbeii. Iar doamna nu se gândea nici ea la alt-ceva, decât să facă asupra-i o întipărire cât se poate mai adâncă. Ciocnirea acestor două deșertăciuni nețărmmurite, al acestui îndoit egoism nemilos, lăsa doamnei și domnului un vădit simțimânt de plăcere, așa precum îl simte organismul când are conștiința unei cheltueli de puteri mari și folositoare.

Pe lângă nerozi și neroade, îndrăgiți cu patimă de ei înșiși, mișei vânători de aventuri de amândouă sexurile, cari, într'un salon, ca și într'o pădure virgină, caută numai jertfe, ca să-și poată atârna semne de

biruință la brâu, mai erau și alte mutre ce puteau să deslăteze pe un observator. Intriganți practici împresurau pe mumele și pe mătușile moștenitoarelor bogate. Niște gogomani scârboși se învârtiau pe lângă o cocheta nătângă și nerușinată, pe seama căreia se șoptiau tot felul de scârnăvii; iar ochii de fauni, zâmbetele lor de satiri, învederau gândurile nemărturisite ce le îmbătau de plăcere simțurile desfrânate. Oaspeții se strângeau cu grabă împrejurul unui tânăr cu ifos, influent secretar particular al unui ministru, și nu li era rușine să asculte cu un zâmbet de gudurare josnică tâmpițele lui fleacuri. Un poet vestit fu încolțit de nouă doamne simandicoase, cari căutau să și ascundă zbârciturile vârstei, folosindu-se de prilej ca să toarne la nerozii nesărate asupra literaturii. Un filozof iscusit avu nesocotința să se rătacească într'un mic cerc, ce se făcuse împrejurul unui pictor foarte îngâmfat, și să se amestece în vorbă. Pictorul nu vorbi de cât despre el, despre rivalii săi, de tablourile și izbânzile lui și, într'un sfert de ceas, nu dădu cugetătorului alt prilej decât să spue mofturi copilărești, de cari trebuie să fi roșit în urmă. Un actor povesti cu mare ifos și tare mișcat, ca și când ar fi fost vorba de re

velările de pe culmile muntelui Sinai, anecdote nesărate de teatru, iar din ochii ascultătoarelor lui izvorau scânteii de admirație, ce amenințau să aprindă haina artistului povestitor. Un milionar privia această adunare zgomotoasă și se gândia — plin de stimă pentru el însuși — cât era el mai presus și mai nobil decât toți acești poeți și filozofi, acești actori și pictori, oameni neînsemnați, cărora moda și prejudecățile lumii la dau o oarecare vază uniformă, dar cari, luați laolaltă, nu fac nici măcar cât a su'a parte a iscăliturii sale. Acest amestec de trufie neghioabă, de mofuri prostești, de simțiri josnice și mărginite, de egoism neînduplecat și de nerozie curată și simplă, fără alt adjectiv, se învărti astfel necurmat vre-o 5—6 ceasuri, când dănțuind, când vorbind, însoțit de sunetele melodioase ale muzicii sau de zgomotul farfuriilor și ceștilor, până ce se găti în sfârșit de plecare, cu fețele trase de oboseală și cu cearcăne vinete împrejurul ochilor.

Acasă, îmi perindai prin minte, după prostu'mi obicei, impresiile serii. La ce mă trudisem oare cu această veghiere nesănătoasă? La ce mă lipsisem de odihnă și de somn, ca să respir în căldură și îmbulzeală

un aer al cărui oxigen fusese stricat de niște oameni de rînd, netoți, răi sau nepăsători?

Ce folos fizic, intelectual ori moral am tras din acea învălmășeală? Ce întipăriri plăcute am primit oare, ce cuvânt înțelepțesc am auzit, în sfârșit ce vorbă cuminte fusesem eu însumi îmboldit să rostesc. Nimic, nimic, nimic.

Roșiam de mișelia cu care primisem pof-tirea, pentru că, de, nu te înduri să nu primești și să jignești ast-fel gazda, om cu vază și cu trecere; mă simțiam umilit, când mi-amintiam îngrăduirea imorală cu care ascultasem observații nerușinat de trufașe sau mofturi neroade, zîmbind chiar din po-liteță la auzullor; de neînțeleasa slăbiciune cu care luasem eu însumi parte la pala-vrele mosafirilor și bălăcisem în mocirla ve-derilor lor de rînd, slăbiciune ce mi se părea acum ca o greșeală de neiertat. Eram, în sfârșit, cât se poate de amărât. Inșă, ca de obicei, nu eram furios pe mine, la urma urmelor singurul vinovat, ci pe ceilalți. Omul e atît de deprins să facă pe alții răspun-zători de relele ce și le face singur! Căutam dar să-mi vărs necazul, osândind întreaga omenire. Toți măscărici, nătărăi sau șarlatani! Vite rumegătoare, fiare sângeroase sau dulăi

de rând de sorul acelora ai căror căței i-'neci ori îi dai cui și-i cere.

Și e caraghios sau nebun acela care, fără să fie silit sub pedeapsă de moarte, se bagă în acest putrigai, urlă bucuros cu lupii și rage cu boii, laudă cu vulturii bunătățile hoitului și face curcii curte pentru deșteptăciunea ei!

Pe când îmi treceau prin minte ast-fel de gânduri negre, ochii 'mi căzură din întâmplare pe microscopul meu, ce rămăsese de cu ziuă pe masă. Acest instrument mă impresionează mai mult ca niciodată.

Comparația va părea ciudată poate, dar el se ivi parcă înaintea mea ca Frineea goală în fața judecătorilor Atenei, spunându-mi: „Privește-mă, și apoi osândește, dacă mai îndrăznești.“

În mine se ridica un glas care, serios și poruncitor, mă numia nedrept. Vocea începu să laude călduros omenirea, pe care o osândisem mai adineauri. Cum îndrăzniam să numesc proști și spoți pe aceiași oameni, cari au putut născoci microscopul! Ce muncă îndelungată, stăruitoare și puternică a minții vădia chiar numai acest instrument! Se prea poate ca întâmplarea să fi arătat la început omului ce se întâmplă cu o sticlă concavă, cu o sticlă convexă sau cu două

sticle împreunate în fața unei raze luminoase. Dar mintea omenească a trebuit să se folosească de acea întâmplare cu ajutorul muncii ei, spre a scoate dintr'însa toate puterile pe cari le cuprindea. Omul a trebuit să urmărească și să hotărască adevărata cale străbătută de razele luminoase prin diferitele sticle, când divergente, când paralele, când convergente. El a trebuit să afle teoria geometrică a acestor fenomene. A trebuit să facă aparate de o fineță admirabilă, ca să tragă pe o placă de sticlă linii și împart un milimetru într'o sută de părți. Oamenii au biruit toate aceste greutăți. Și ce țel au urmărit, cheltuind atâta muncă și patrundere? Ca să mărească prea puțin, cu o nimica toată, scăpând aproape măsurii, hotarele cunoștințelor omenești.

Intr'adevăr, numai neștiutorul se înșală în privința adevăratelor foloase pe cari le poate aduce microscopul. Ceea-ce deosibești cu ajutorul lui e mai mic, nu numai ca întindere, ci și ca însemnătate, pe lângă ceea-ce se vede cu ochiul liber. Câinele e mult mai interesant de cât infuzoriile și stejarul de cât bacteria. O arteră e mult mai uimitoare de cât un vas capilar, mișcarea încâlcită a unui braț mult mai curioasă de cât simpla mișcare de târâre a unei părțicele de proto-

plază, ori de cât vibrarea browniană a unei nesupus de mici părțicele de materie neorganică ; iar un piept omenesc, cu tot ce cuprinde el, mult mai curios de cât o celulă și de cât ceea-ce cuprinde dânsa.

Invățămintele, pe cari o singură privire asupra lumii din afară ni le dă asupra tuturor condițiilor universului și a „eului“ nostru, nici nu se pot măcar asemui cu acelea, pe cari ni le poate da studiul cel mai statornic al preparatelor microscopice. Microscopul nici nu ne pomenește măcar de cele ce am voi să știm în realitate: cum sânt alcătuite corpurile în țesutul lor cel mai intim, cari sânt cele din urmă elemente simple, din cari sânt compuse, cum lucrează puterile chimice și biologice. Cea din urmă formă, pe care o găsim chiar cu cel mai bun microscop, e celula, în care deosebim un nucleu. Poate că mai vedem acel nucleu alcătuit dintr'un înveliș, o materie ce pare lichidă și un corpușor central. Dar aci se opresc vederea și distracția. Cu toate acestea, judecând după funcțiunile lui, nucleul celular trebuie să fie o mașină cât se poate de complicată, a cărei alcătuire și muncă ar trebui să le cunoaștem, ca să pătrundem taina vieții. Între nucleul celular, care abia abia se vede și între cele din

urmă elemente constitutive ale lui, mai e o depărtare atât de mare, în cât față de ea mica depărtare între țesutul ce se vede cu ochiul liber și între celulă, pe care o putem străbate cu ajutorul microscopului, nu înseamnă aproape nimic. E întocmai ca și când aș voi ca, șezând în odaia mea la Berlin, să privesc în spre New-York, și aș deschide ușa, așa în cât să-mi măresc orizontul cu toată lărgimea terasei mele. Și pentru această nesimțită întindere de perspectivă, oamenii s'au trudit atâta, au cheltuit atâta muncă stăruitoare, atâta pătrundere și dibăcie!

De la microscop privirea mi se întoarce spre bibliotecă, unde căzu mai întâi de toate pe operele lui Wiliam Thomson și ale lui Helmholtz. Mă gândii la cele ce știam azi din ceea-ce se numește, așa de nepotrivit, tainele firii. Firea n'are taine; ea face toate cu blândețe și pe față. Funcțiile ei se fac ziua namiază mare, cu degajare de lumină și cu zgomot, însoțite de fenomene ce deșteaptă luarea aminte. Greșala, sau mai curând slăbiciunea noastră, e că nu înțelegem ce se petrece în noi și împrejurul nostru. După cum părinții vorbesc față de copilași despre câte le dă prin gând, fără ca mintea încă prea fragedă a micilor as-

cultători, pe cari nu-i bagă în seamă, să poată înțelege despre ce se vorbește și să ție minte altceva de cât câte-va cuvinte fără șir, tot așa și firea le face toate în fața noastră; iar noi privim cu niște ochi neghiobi de copii, nu pricepem și nu băgăm de seamă din când în când de câte o mișcare ce se repetă, adesea fără să bănuim însemnătatea și țelul lor. Vedeți că nu exagerez cunoștințele noastre asupra firii. Dar chiar puținul ce am izbutit să-l răpim pe furiș marei Mume, câte daruri mărețe nu presupune oare în noi? Veacuri întregi, zeci de veacuri, omul a trebuit să pândească, să cheltuiască o uriașă cătime de pătrundere, memorie, însușiri de combinare, putere de închipuire, să desfășure cât mai multă răbdare și luare-aminte; a trebuit să se feriască de rătăcirile cele mai amăgitoare, să biruiască obiceiurile cele mai îndărătnice ale cugetării, spre a ajunge la starea noastră de acum a cunoșterii firii.

Un tablou favorit al fanteziei mele e să mi-l închipuesc pe Pitagora cercetând, ca vestit învățat străin, călăuzit fiind de profesori destoinici, laboratorul de fizică și de chimie al unei mari universități din zilele noastre. Imi închipui ce s'ar petrece în mintea lui, mirarea, uimirea religioasă și admirația ce

s'ar arăta rând pe rând pe fața sa, la vederea și la lămurirea aparatelor ce înlesnesc analiza naturii chimice a izvoarelor luminii soarelui și chiar a nebuloaselor; aparate ce îngăduie numărarea vibrațiilor unei unde sonore într'o secundă, însemnarea numărului și întinderii vibrațiilor unei raze luminoase, măsurarea repeziciunii translațiunii unui curent electric printr'un fir de aramă sau de argint, recunoașterea cătimii de căldură liberate ori absorbite în combinarea sau descompunerea chimică a două gaze! Ce orizont s'ar deschide d'odată înaintea lui! Și acest fiu al Mării Grecii știa totuși încă pe atunci atâtea lucruri și i și dăduse prin gând să caute în fenomenele naturale niște rapoarte de numere, simple și hotărâte.

Câtă vreme nu ne-a trebuit până să ajungem la presupunerea că aerul pe care-l respirăm e alcătuit din mai multe corpuri; că apa simplă, ce o găsim peste tot locul, cu care — pentru acest cuvânt — sântem foarte obicinuiți și pe care mii de ani oamenii negreșit n'au băgat-o în seamă, e alcătuită din două feluri de gazuri; că un sunet nu-i de cât o ondulare, ori o singură culoare, m. i multe miliarde sau bilioane de vibrații! Intr'adevăr, când mi-analizez simțimintele, aflu că ceea-ce mă mișcă sânt

mult mai puțin aceste fapte, azi cunoscute de noi, de cât dorința care ne-a îmboldit să le căutăm.

Oamenii cari au consacrat modestei ape ani de zile de cercetări și de contemplare, cari, plecând de la observarea că ea e prefăcută în aburi de către căldură, se întreabă dacă aburul, la rândul ei, nu-i alcătuit din aburi sau gazuri mai simple, acei oameni nu erau nici mărginiți, nici flusturateci. Ei nu se mulțumeau cu ce vedeau pe d'asupra, ci voiau să știe rostul tuturor lucrurilor. Aceia, cari s'au oprit la un lucru așa de obicinuit ca o întipărire a vederii ori a auzului și vedeau în această întipărire, ce pare una și nedespărțită, suma mai multor elemente primare, să fi fost oare niște oameni ușurei la minte, trăind în trândăvie, fără grija zilei de mâine? Nu, acei oameni erau morali, erau mari și învățați. Ei nu căutau mulțumirea simțurilor lor de rând, ba chiar foarte de rând, — ci plăceri pentru cel mai delicat simț al nostru: trebuința de adevăr și de cunoștințe.

Negreșit, și a găsi un adevăr nou e o plăcere, și fără îndoială o plăcere mult mai înaltă ca aceea pe care ni-o poate da oricare altă mulțumire fizică.

Exclamația lui Archimede ; „Am găsit!“

răsună mai vesel în istoria omenirii de cât exclamarea nebună a vr'unui îndrăgostit când își 'mbrățișează întâia oară iubita, și spaima mătă a lui Newton, când pisica, răsturnându-i lampa, îi arse foile încărcate de cele mai însemnate calcule ale lui, a fost fără îndoială o senzație tot așa de chinuitoare ca și aceea a lui Napoleon în seara luptei de la Waterloo. Dar e totuș o plăcere de un cu totul alt soi de cât acelea pe care îi le pot da un prânz bun, ori chiar un șir de prânzuri bune în toată viața, furlandisirea în haine frumoase, lingușirile măgulitoare ale vecinilor de ospete, izbânzi amoroase și în lume. Și înaintea aceloră, cari n'au alt țel în viață de cât nădejdea de a afla un adevăr și a căror bucurie și fericire stă în căpătarea unei cunoștințe nouă, am trebui într'adevăr să rămănem uimiți de mirare.

Privirea, alunecându-mi încet, ajunse la filozofi alături de fiziciani, astronomi și naturaliști. Hecher, Lange, Wundt, Zeller, Spencer, Bain, Mill, Taine, Ribot, numele acestea le-am cetit în șir pe cotoarele cărților ce'mi sânt scumpe.

Era o vedenie a lui Macbeth Capete înarmate și fețe încununate mi se iveau înaintea ochilor; un lung alai de regi eșia

din întuneric și trecea măreț înaintea mea, salutându-mă cu o mică aplecare a puter-
nicului lor cap, zâmbindu-mi cu un ochi
prietenos. Și la priveliștea asta simții, nu
groază ca Macbeth lângă vrăjitoare, ci o
înălțare de nesupus. Căci acești regi, acești
cuceritori ai întinselor ținuturi ale minții,
acești căpitani învingători ai unor greșeli
de temut, nu erau dușmani, ci proprii mei
strămoși străluciți; și simt o mândrie de
neasemuit, știindu-mă înrudit cu ei. — ori-
cât de îndepărtată ar fi această înrudire, —
și un urmaș al lor, de și nu tocmai așa
de aproape.

Această înrudire, această coborâre din-
tr'înșii nu pot fi tăgăduite. Toți aceia, cari
participăm la cultura timpului nostru, facem
parte din familia acelor regi ai minții, chiar
când n'am fi de cât niște fii mai mici ai
lor, fără nădejde de a le urma în cele mai
înalte locuri; avem asemănarea familiară
cu mărețele capete de medalii; putem
dovedi că avem giuvaericele de familie,
cugetările și vederile moștenite de la acești
strămoși. Ei au lucrat ca niște uriași pentru
noi; iar noi trăim, fără să băgăm aproape
de seamă, în mijlocul cunoștințelor a căror
dobândire a fost mult mai uimitoare de cât
toate isprăvile lui Hercule luate laolaltă.

Repetai ceea-ce s'a făcut atât de des înaintea mea, în cât a ajuns un lucru obi-cinuit: Inspirat de vederea cărții *Omul pre-istoric* de Lubbock, străbătui cu mintea întreaga evoluție a neamului nostru, de la întâia lui ivire pe pământ până astăzi. Ce înălțare! Ce înlănțuire de tablouri glorioase și sublime: Oamenii cari au lăsat în mlaș-tinile daneze rămășițele bucatelor lor, și în Neanderthal, la Cro-Magnon și la Solutre tidvele lor, acei oameni nu erau presus de dobitoacele puțin înzestrate, poate nici la nivelul câinelui savant pe care sir John Lubbock se încercase să-l învețe să citească; ori-cum ar fi, ei erau mai prejos de cât locuitorii Țării-de-Foc, Boșchimanii sau ori-care tip omenesc trăitor azi. Ei erau mai rău adăpostiți de frig și umezeală de cât viermele, care se poate cel puțin băga repede și cu înlesnire în pământ. Ei erau mai slabi de cât marii carnivori, mai domoli ca anima-lele cu copite, mai lipsiți de apărare de cât vitele cornute. Când nu găsi-a fructe pe pomi, ședeau pe vine într'un hal de plâns pe malurile mării, așteptând refluxul, spre a găsi ca hrană vermi și molusce de tot soiul.

Dar în acele ticăloase ființe trăia ceva ce făcea din ele fala pământului. În șirul

ființelor vii cunoscute de noi, numai ele nu-și primeau soarta și luptau cu împrejurările de viață, ce le da firea. Erau goi? Își născociră vestmintele, de la mititica frunză de smochin până la rochia de mătase și de catifea a croitorului la modă din orașele mari, pe care oameni foarte serioși o privesc ca pe o operă de artă. Li supăra ploaia? Își făcură adăposturi, de la cuibul de copac din ramuri împletite, până la turnul Sf. Petru ridicat de Michel Angelo, și în acest răstimp mai avură vreme de glume, precum umbrela, pălăria panama și caricaturile ca: o șapcă de student german. Nu alergau destul de iute? Inșeauă întâi calul și ajunseră în cele din urmă la trenul fulger, odihnindu-și mintea pe drum cu născocirea birjii, a bicicletei, a trenului de persoane. Erau mai slabi de cât fiarele sălbatice? Uzinele Krupp și Whitehead sunt de față, ca să arate că azi nu mai au să se teamă de vrăjmașii lor.

Fără să se oprească o clipă, înaintând neîncetat, ajunseră pururea mai departe, pururea mai sus, de la țesutul din fire vegetale împletite până la războiul de țesut, și de la pana de despiciat lemne la acumulatorul electric. Fie-care generație fără deosebire.

Citim și auzim spunându-se une-ori că oamenii trebuie să fi uitat tot felul de născociri însemnate; că vechii Egipteni, Indienii, Evreii, au cunoscut arte și puteri ale firii, cari sânt sau cu desăvârșire pierdute pentru noi, sau pe cari a trebuit să le redescoperim după o uitare de mii de ani. Aceasta e cât se poate de neadevărat și purcede de la acelaș misticism care a sugerat oamenilor și zicătoarea așa de răspândită a „timpurilor bune de mai înainte“, a „vârstei de aur“ din trecut. Nu-i adevărat că în istoria omenirii sânt vremuri de înapoiere, sau chiar numai de oprire. Părerea protivnică se întemeiază pe obsevații greșite sau nedesăvârșite. În Yucatan, în mijlocul codrilor nepătrunși, se găsesc dărâmăturile marilor temple dovedind o arhitectură înaintată, pe când locuitorii de azi ai acelei țări stau în colibe făcute din ramuri de copac. În Asia centrală, popoare rătăcitoare cari se adăpostesc în corturi, cutreeră câmpiile printre urmele unor orașe întinse coprinzând palate de piatră, canale, sculpturi și inscripții. În Egipt, piramidele și pîloanele privesc de sus cuiburile de lut ale felahilor. Inceputul veacului de mijloc seamănă cu o ruină a vechii civilizații greco-romane. Toate acestea le știm.

Dar ce vedem în fie-care din pildele amintite? Doar că oamenii s'au desvătăat cu vremea ca să aibă nevoi de lux și să le mulțumească. Ei puteau uita ce era frumos, dar nici odată ce li era de trebuință. Oamenii puteau pierde dibăcia de a-și broda hainele, nici odată pe aceea de a se îmbrăca, această îndemânare odată căpătată. Lumea ar putea înceta să-și pue table de zinc pe acoperișuri, dar nu va înceta nici odată să-și clădească un adăpost. Cunoștințele de căpetenie, adică acelea cari sânt menite să despăgubească înjosirea din naștere a omului în mijlocul unei firi vrăjmașe, să-i înlesnească adică păstrarea sa, aceste cunoștințe nu le-a uitat nici-când, ci din potrivă pururea le-a păstrat și mărit.

S'au văzut popoare barbare năpustindu-se asupra unor State moleșite și putrede și distrugându-le. Atunci se vorbește de înapoiere și de întoarcere la starea sălbatică, dar pe nedrept. În așa împrejurare, barbarii biruitori nu s'au oprit nici odată. Ei e-valoră, învățând prin ei înșiși sau de la cei învinși. Și acești din urmă au dat înapoi, nu pentru că erau poate în firea lor, să nu înainteze mai mult, ci fiind-că noii lor stăpâni îi sileau să nu mai trăiască după obiceiurile lor. Aș crede în putința înapo-

ierii oamenilor, când mi s'ar arăta în toată istoria lumii măcar o singură pildă ori un singur popor, care, de și nesuferind din afară nici o violență de nebiruit, de și rămăind în împrejurările de mai înainte, ar fi alunecat, repede sau încetul cu încetul, de la o stare de civilizație odată atinsă la o stare de semi-barbarie. Caut în zadar o ast-fel de pildă.

Știu că progresele materiale nu insuflă nici un respect biruitorilor îndârjiți ai neamului omenesc.

Și dacă ne înțelegem azi cu ajutorul telefonului și telegrafului, — spun ei — ori că nu ne mai ucidem cu săgeți, ci cu puști cu repetiție, ce dovedește asta oare? Invențiile, ori-cât de frumoase și de folositoare ar fi ele, nu se nasc nici din bună-tatea nici chiar din deosibita deșteptăciune a oamenilor. Aflarea lor se poate pune de obicei pe seama întâmplării, și desăvârșirea lor e aproape pururea datorită celor mai josnice instincte. Cel d'întii constructor al mașinii de aburi nu se gândea să ușureze greutatea vieții unor bieți hamali sau învârtitori de roate, ci să se îmbogățească și să fie slăvit. Nici un inventator nu s'a mulțumit cu gândul că a adus omenirii un adevărat folos. El s'a grăbit să ceară bre-

vete, impunând drăguței sale omeniri un bir adesea împovărător, ca să se poată folosi de noua înlesnire; a strigat ca un smințit, când nu s'a crezut destul de slăvit, prețuit și răsplătit în bani sunători de către contemporani săi. Drumurile de fier și mașinile nu sânt deci în nici un chip dovezi ale firii miloase a oamenilor.

Nu mă voi opri să combat amănunțit aceste păreri, ci voi spune doar atât: Alături de progresele materiale, cât de mari sunt totuși și progresele minții și cele morale. Ce sumă de noblețe sufletească, de credință în convingeri și de simțiminte înalte, e istoria omenirii! Fără îndoială, dacă vrei, poți să nu vezi într'insa de cât un șir de războaie sălbatică, de distrugeri feroase, de intrigi, de minciuni, de nedreptăți și de silnicii. Dar nu-i greșeala oamenilor dacă istoricii au scos cu plăcere la iveală mai mult partea urâtă și nelegiuită a întâmplărilor. Ele și-au și partea lor frumoasă, pe care n'ai de cât s'o cauți. În mijlocul celui mai îngrozitor măcel dintr'o luptă, găsești glorioase fapte de dezinteresare, de dorință de jertfă și de iubirea aproape-lui. Când cu măcelul pruncilor din Betleem, mumele au avut fără îndoială prilejul să desfășoare toate comorile unei inimi iubi-

toare până la uitarea de sine, și nu mă îndoiesc că noaptea Sfântului Bartolomeu a văzut multe fapte atingătoare de credință și de bărbăție uimitoare.

Pe fie-care foaie a istoriei lumii strălucesc numele mucenicilor, cari au luptat și suferit pentru aceea-ce recunoscuseră ei ca adevărat. Pentru fie care cunoștință, pentru fie-care progres, a curs sânge negru și mărinimos, adesea 'n șiroaie.

Și ce răsplată au așteptat oare aceia cari și-au vărsat sângele fără teamă și fără șovăire? Invederat nici o răsplată bănească, fiind-că la ce'mi sunt bune toate milioanele băncii Angliei, când gura e despărțită de stomac prin tăerea esofagiului? Și nici chiar o răsplată morală, nici măcar o slavă după moarte, supreviețuitoria în amintirea oamenilor, căci multe fapte mari s'au făcut la întuneric, nezărite de martori palavragii, văzute numai de ochiul lăuntric al eroului, ochi ce s'au închis pentru totdeauna, când jertfa era împlinită. Luptătorii primitivi ai ideii nu s'au străduit pentru un folos personal grosolan, și pentru un bun așa de delicat și de nobil, în cât el nu poate fi prețuit de cât de o minte foarte aristocratică: pentru dreptul de a respira într'o atmosferă de adevăr, de a pune faptele de

acord cu părerile, de a spune în gura mare gândurile ascunse ce se nasc în adâncimile nepătrunse ale sufletului de a face ca toți oamenii să se împărteșească cunoștințele aflate,

Dar n'am nicidecum nevoie să pomenesc tristele pilde ale mucenicilor. Intr'adevăr frumusețea omenirii nu s'a arătat numai în flăcărilor rugului și pe podeala eșafodului; ea domnește mai smerită, dar tot așa de vădită, în toate vremurile, în toate locurile și în mijlocul nostru. Viața noastră zilnică e pe deplin pătrunsă de ea. Civilizația noastră 'i poartă urmele, în cele mai mari și în cele mai mici lucruri ale ei. Să ne închipuim numai din ce simțiri pornește hotărârea de a clădi un spital, în care să fie căutați bolnavii săraci; sau munte de pietate, unde nevoiașul să se împrumute cu o dobândă mică! Oamenii, cari au născocit aceste așezăminte, erau în de obște oameni avuți, trăind și murind în belșug, fără să fi dus ei înșiși lipsă și să fi suferit de nevoi. Nu li s'ar fi putut face nici o imputare, dacă ar fi avut în minte numai imagina unei vieți luxoase cunoscute de dânșii, dacă suferințele săraciei, pe cari n'au îndurat'o nici odată, n'ar fi găsit nici un răsunset în inima lor. Dar ei ieșiră din ei înșiși și se

îndrumară spre căutarea necunoscutului. Se siliră să-și închipuiască suferințele străine. Șezând la masa bogată de ospăț, ei se întrebară ce trebuie să simtă Lazăr la poartă și, jucându-se cu piese de aur, își închipu-iră ce-ar fi, dacă n'ar avea gologanul de târguială spre a cumpăra pâine copiilor lor. Asta nu-i oare bunătate? nu-i oare dezinteresare? Ideia solidarității poate să-și fi jucat de astfel și aici rolul ei. Cel dintâi om, care s'a gândit la bolnavi și la săraci, o fi fost poate îmboldit fără s'o știe de următorul motiv: „Se prea poate ca și eu să mă îmbolnăvesc și să scapăt când-va și atunci și mie 'mi va prinde bine spitalul sau muntele de pietate“. Dar nimănui, cel puțin în Europa, unde nu se prea crede în metempsichosă, n'a trebuit să-i dea în gând că va putea fi și el când-va câine ori cal, și cu toate acestea s'au întemeiat societăți ocrotitoare ale dobitoacelor și adăposturi pentru cățeeii fără stăpâni, și s'a aruncat mantaua regească a simpatiei omenești până și asupra ființei lipsite de judecată. Această mărinimie, care se îngrijește până și de suferințele dobitoacelor, o cinstesc chiar și în mișcarea anti-viviseccionistă. Acei dela cari pornește această mișcare sânt, într'adevăr, din punctul de vedere

intelectual, niște idioți de nelecuit, dovădind o atât de deplină nedestoinicie de pricepere și de judecată, în cât ar trebui să li se ia dreptul de a-și spune părerea în treburile țării și ale orașului, sau chiar de a face ce vor cu averea lor. Dar, în privința simțământului, nu li se poate imputa nimic. Ei compătimesc suferințele pe cari le văd sau pe cari și le pot închipui. Ei lucrează în puterea unei simpatii dezinteresate, de și negliobie.

Ast-fel, sântem cu toții înconjurați de manifestările mărețe și înduioșetoare ale virtuților omenești. Ast-fel totul ne vorbește de marile și nobilele însușiri ale omului; fie-care invenție, de cuminenția-i pătrunzătoare și de iscusința-i la lucru; fie-care știință, de însușirea-i de observație răbdătoare și de marea-i dorință de adevăr; fie-care fapt al istoriei civilizației, de dezinteresata-i bunătate de inimă și de iubirea lui pentru aproapele. Nenumărate sânt mințile puternice și sufletele mari cari au trăit înaintea noastră și trăesc cu noi; toată viața noastră, lumea noastră de gânduri și de simțiri, ca și buna noastră stare zilnică, sânt alcătuite din roadele muncii lor.

Dar avocatul diavolului nu-și pierde nici odată drepturile. El îmi opri aici avân-

tul înflăcăării mele pentru omenire, făcând rânjind observația asta în treacăt :

— Așa e ! Au fost totdeauna minți puternice, și poate că vor fi pururea ; dar nu sânt ele oare o raritate ? Mulțimea de rând e oare pentru asta mai puțin josnică și mai puțin vrednică de milă ? Cei d'ântâi nu-s oare decând lumea prigonți și urâți de aceasta din urmă ?

Ioan Huss, Arnold de Brescia, nu erau fie-care decât unul : pleava mulțimii, care a împresurat rugul lor și i-a văzut arzând cu o veselă însuflare de evlavie, număra câte-va mii. Galileu era *unul* ; cardinalii, cari îi siliră să se dezică, amenințându-l cu schingiuirea, erau câte-va zecimi. Ție, evoluția omenirii și se arată ca un mers neîntre-rupț înainte, cu frontul larg și în pături adânci. Asta este un tablou. Eu văd un altul : acela al unui șir de îmblânzitori cari ar voi să domesticească o fiară fricoasă și sălbatica ; fiara nu se gândește la altceva decât să-și sfâșie îmblânzitorul și nu se stăpânește decât de frica biciuștii și pistolul lui și din propria-i nerozie și înjosire. Nu mai e nevoie să spun că fiara e omenirea, și că îmblânzitorii sunt oamenii mari.

Această cuvântare a glasului meu lăuntric readeșteptă o clipă toate senzațiile de

neplăcere, ce le adusesem dela sindrofie.

Dar microscopul nu se clintise din loc, numele mărețe mai străluceau încă pe coatoarele cărților ; nu, nu, el n'avea dreptate Impărăția oamenilor într'o turmă mare și câți-va păstori e o dibăcie de orator. E greșit să-ți închipuești mințile alese ca pe singura putere mișcătoare, mulțimea ca pe veșnică piedică. Mărturisesc, că și eu am fost multă vreme de această părere greșită. Credeam că toată omenirea albă ar putea fi aruncată la nivelul veacului de mijloc sau și mai jos, dacă s'ar tăia capul la zece mii de contemporani bine aleși, singurii purtători adevărați ai civilizației noastre. Acum n'o mai cred.

Insușirile mărețe ale omenirii nu sunt numai avuția unui mic număr, care se deosebesc de ceilalți, ci daruri temeinice cari sânt împărțite deopotrivă întregului neam omenesc, ca și mădulările și țesăturile, ca și sângele, materia creierului și oasele. Fără îndoială, că unii au ceva mai mult din ele, dar toți au o parte.

Ce păcat că nu se poate face încercarea ! Dar în teorie, 'mi-o pot închipui. Să luăm câți-va inși mediocrii din cei mai nepăsători, fără cultură intelectuală deosebită, fără cunoștințe speciale, oameni cari nu știu

mai mult de cât ce se poate învăța citind fără luare-aminte gazete și flecărind prin cafenele; să zicem, că în urma unei furtuni au fost aruncați pe o insulă pustie și siliți să-și agonisească hrana numai cu mijloacele lor.

Care va fi soarta acestor Robinsoni ?

La început o s'o ducă mai rău de cât sălbaticii mării australe, căci n'au fost deprinși să se folosească de darurile lor firești. Ei nu știu că poți mânca și fără chelneri, că sunt lucruri de mâncare și în afară de hale, și că, spre a avea marchitanția trebuincioasă, n'ai numai decât nevoie de prăvăliaș. Dar asta n'o să ție mult. Ei vor isbuti să iasă repede din încurcătură. Vor face după cât-va timp, descoperiri în ei înșiși, apoi invenții însemnate. Vor afla că în unul se ascunde un mare talent tehnic, într'altul un mare talent filozofic, în al treilea un mare talent organizator. Vor retrăi în mediul lor, în una sau două generații, întreaga istorie a evoluției omenirii. Cu toții au văzut mașini de aburi, nici unul dintre ei nu știe însă pe deplin cum e făcută acea mașină; dar curând vor ajunge s'o știe prin propriile lor străduințe, și să-și și facă una. Cu toții au auzit vorbindu-se de praful de pușcă și nici unul

nu știe cumsecade în ce proporții sunt amestecate materiile lui; cu toate acestea, după puțin timp își vor face praf bun de întrebuințat. Și tot așa va fi cu toate uneltele, cu toate cunoștințele și cu toate trebuințele.

Oamenii aceștia, cari în țara lor erau priviți ca drojdia cea mai de rând, erau la urma urmelor cu toții niște mici Newton, mici Watt, Helmholtz, Graham Bell. În mijlocul civilizației noastre le lipsia prilejul să se desvolte; insula pustie li l-a dat. Viața civilizată nu le cerea de cât palavre și prostii, și ceva bani peșin. Cu banii și cumpărau ce le trebuiau și ce nu puteau lua pe datorie; iar palavre și prostii le găseau cu toptanul la dânsii. Nevoia le-a cerut seriozitate, pătrundere, însușiri de născocire, și iacă: toate astea le-au avut și încă destul de îmbelșugate, spre a face cu ele, într'o capitală europeană, un om mare.

Înțelepciunea popoarelor a observat de mult că la război și în călătoriile deprinzi mai bine să cunoști pe oameni. De ce? Fiind că atunci nu mai mergi pe calea bătută; fiind că spre a ajunge la țel, trebuie să-ți chemi în ajutor toată pătrunderea ce poate fi ascunsă în tine, și pentru că în-deoște desfășori într'adevăr astfel

niște însușiri ce nu s'ar fi bănuțit nici odată în tine. Nu sunt departe să cred că în or-ce om sănătos e sămânța unui mare luptător al civilizației. El trebuie numai silit să ajungă acel luptător. Ast-fel fie-care coroană de copac se poate schimba într'o rădăcină, dacă punem copacul cu tulpina în aer și cu coroana în pământ, silind astfel ramurile înfrunzite să-și ia hrana d'adreptul din pământ.

Societatea mea mi se înfățișă acum cu totul alt-fel. Nu mai vedeam proaste și obraznici, egois'te și idioți. oameni mari cari ar restabili toată civilizația noastră de azi și de mâine, dacă ea ar fi nimicită dintr'o pricină oare-care. O iubire nemărginită, o adâncă admirație pentru toată omenirea îmi pătrunse sufletul. Dar una și alta ținură într'adevăr....., până ce mă întorsei iar printre oameni.

II

Izbânda

Care-i adevărata țintă a școalei, a ori-cărei învățături ca și a ori-cărei educații? Invederat, ca să facă viața mai plăcută prin adâncirea, înavuțirea și înfrumusețarea ei, să mărească — cu alte cuvinte — buna stare a insului și a societății. În privința aceas!ă trebuie să fim cu toții de aceeași părere. Pedagogii, cari par să definească alt-fel menirea școalei, nu merg până la adevăratul ei țel, ci se opresc în drum.

Așa, când se zice că școala trebuie să formeze caracterul. La urma urmelor ce însemnează asta? Cu toate acestea, caracterul nu se formează numai pentru frumusețea lui sau că să înveselești ochiul cător-va cunoscători, — după cum torni și

cioplești, de pildă, un bust de bronz, — ci-l formezi în vederea unei urmări folositoare. Un caracter vrednic de laudă, adică tărie în hotărâri, stăruință în cele-ce face, putere neclintită în convingeri, credință în prieteni, curaj în dușmăniile trebuincioase e socotit ca o bună armă de atac și de apărare în luptă pentru trai. Se crede că ea ușurează înfrângerea dușmanilor și rivalilor, sau, dacă zeii fac câte-odată ca cel rău să izbândiască, iar cel bun să-și îndulcească amarăciunea înfrângerii cu gândul aplauzeler lui Caton, ea lasă totuș învinsului satisfacția că i mulțumit de el însuși și e mândru tocmai de însușirile cari 'i-au pricinuit înfrângerea.

Sau când se zice că școala e chema'ă să formeze mintea, să oțelească voința, să desvolte simțul frumosului și bunătatea. Iar țelul tuturor acestora? Formezi mintea ca să îțeleagă fenomenele firii și ale societății, ca să aibă plăcerea să prindă cel puțin până la un anumit punct esența și pricina multor lucruri, ca să învețe să se ferească de primejdii și să se folosească de împrejurări; oțelești voința, ca ea să îndepărteze de ins greșelile de ori-ce fel; desvolți simțul frumosului și al bunătății, ca el să aducă cugetului întipăriri de plă-

cere. La ce tind toate acestea? Numai și numai ca să-i facă insului o viață plăcută.

Dar școala, cu organizarea-i de acum și cu metoadele ei de muncă, răspunde oare acestei meniri? Eu o tăgăduesc. Mai toți oamenii au un singur țel: izbânda în lume. Fără succes, viața nu poate avea nici un farmec pentru dânșii. Dacă îți iei sarcina să le îndulcești traiul, ei nu înțeleg prin acest cuvânt de cât un lucru: Anume ca să le ușurezi și să le asiguri izbânda. Dacă dorința asta nu se împlinește, ei se simt vânduți și înșelați. Așa cred 999 de inși dintr'o mie. Și poate că numărul acelor cari cer vieții alt-ceva de cât succese, e chiar mai mic de cum îl arăt eu aici. Dar școala ne pregătește pentru cu totul alt-ceva decât pentru izbândă, acest unic izvor de fericire și mulțumire a unei uriașe mulțimi.

Idealurile școalei sunt cu totul deosebite de idealurile vieții, și le sunt chiar protivnice. Tot planul de învățământ și de educație pare făcut ca să dea ființe cari, în cruda realitate, ajung curând la disprețul lumii și al oamenilor; cari, scârbiți de lupta pentru răsplățile date de Stat și de societate, se mulțumesc cu o tăcută și nevinovată contemplare a lor înșile și cu niște

visuri mărețe; cari, cu un cuvânt, trebuie să lase altora, oamenilor de rând, locul lor la ospățul vieții. Acesta e fondul lucrurilor. E ca și când școala ar fi fost născocită de niște oameni vicleni, cari au voit să-și asigure lor și semenilor lor cele mai bune bucăți, și să strice de mai înainte toată pofta stomacurilor noi și bune, a căror viitoare foame le-ar fi putut fi primejdioasă e ca și cum profesorii ar vedea în școlarii niște rivali cari cresc pe lângă dânșii și ar căuta să-i facă de mai înainte nepericuloși rozându-le unghiile și pilindu-le dinții.

Școala ne pregătește la luptă pentru trai întocmai cum un metod de exercițiu ar pregăti, bunăoară, ostași de război, spunându-le că au arme spre a le lăsa acasă; că nu trebuie să răspundă cu focuri de pușcă la focurile dușmanului; că trebuie să lase vrășmașului locurile prielnice pe cari le-ar putea apuca cine știe cum, și că, în sfârșit la urma urmelor, e mult mai frumos să fi învinși de cât învingători. Multora un astfel de metod de exercițiu le va părea absurd; dar dușmanul va fi foarte mulțumit de el.

Izbânda, despre care vorbesc aici, poate fi și ea definită în câte-va cuvinte. Ea înseamnă căpătarea stimei celor mai muți.

Acest țel poate fi într'adevăr atins printr'o mulțime de mijloace. Capeți stima lumii, având mulți bani ori prefăcându-te că'i ai; putându-ți înfățișa numele împodobit cu grijă — ca o sculă — într'o besactea de de titluri; făcând pe pieptul tău efecte pline de culoare, cu ajutorul panglicilor și al crucilor; fiind om cu trecere și cu vază; izbutind să-ți încredințezi țara sau orașul că ești om mare, ori înțelept, sau învățat, ori virtuos.

Resfrângerea stimei asupra celui stimat e și ea de diferite feluri. E materială sau morală, sau amândouă de odată, foarte adesea cu precumpănirea unui sau celuilalt element. Mulțimea are bunul obicei de a-și arăta prețuirea sub formă de bani peșin. Doctorul vestit are mulți clienți și e gras plătit. Scriitorul cu vază scoate numeroase ediții din cărțile lui. Când izbândești, câștigi deci foarte des mulți bani și-ți poți îndeplini toate plăcerile, ce ți le îngăduie în această vale a plângerii întrebuintarea lui Mamón. Unul se va gândi la fázani și la trufandale; altul la șampanie și la Johannisberg; un al treilea la baletistele Operei, și vr'un poznaș poate chiar la alinarea suferințelor săracilor rușinoși. Dar nu-i nevoie să arătăm potecile încâlcite ale pornirilor fie-căruia.

Foloasele nemateriale ale izbândeii sânt cu totul altele; dar, de și, după zicătoarea populară, nu-ți poți cumpăra nimic cu dănușele, cei mai mulți țin strașnic la ele. Ciudată contradicere a firii omenești! Băcanul prețuește atât de puțin la alții aceste foloase, în cât în vederea lor n'ar da pe datorie nici de 1 ban piper pisat, chiar când e amestecat cu sâmburi de măslină; însă dânsul face pentru ele cele mai mari jertfe de timp, răbdare, de silințe stăruitoare chiar și de bani. Aceste foloase sunt: să fi salutat pe stradă: gazetele să te pomească din când în când și, când e la o adică, să-ți însoțească numele și de epitete măgulitoare. Ele capătă, în felurite pături sociale și îndeletniciri, diferite forme. O vorbă a suveranului sau ori prințului la balul curții; fotografia pusă în vitrine; vizitarea de către călători străini, cari vin cu trenurile de plăcere; jumuirea unor (gâsculițe) necunoscute și increzătoare; diploma de cetățean onorific: marele respect al chelnerilor berăriei unde vii de obicei; rugămintea să iscălești liste de subscripții pentru monumentele unor faimoși fabricanți de săpun; invitări măgulitoare la dejunuri și prânzuri în case mari; iată câte-va pilde de mulțumiri materiale, dar foarte

mult dorite, pe cari le aduce ca venit capitalul izbândă. Pun invitările printre foloasele nemateriale ale stimei, nu din greșală, ci dinadins. Într'adevăr, la ele lucrul de căpetenie nu sunt mâncările cu cari ești ospătat, ci cinstea ce ți se face. Mâncările n'au de cât un înțeles simbolic și cer de alt-fel să fie bine răsplătite după prețul lor, prin darurile de Crăciun sau de Anul-nou; dar onoarea e câștig curat, și numai firele josnice se gândesc mai mult la lista de bucate de cât la onoare.

Să vedem acum dacă școala înarmează tineri pentru lupta în vederea izbândii, și-i dă măcar întâiele cunoștințe ale artei de a-ți căpăta amintitele mulțumiri materiale și ideale. În potriva școalei primare nu prea-i mult de zis, o recunoaștem, de pe acum. La vârsta copiilor, cari umblă la școala primară, nu se poate face încă ceva serios cu dâșii, căci talentele cu cari îți croești drumul în lume presupun o minte și o vârstă ceva mai coapte.

În școalele primare, copii învață să citească, să scrie și să socotească, și asta nu le poate fi de cât de mare folos, mai ales socoteala. A ști să socotești e un mare dar când dai, de și ceva mai mic când primești; iar cetitul și scrisul folosesc și

ele de obicei, numai să ști să te oprești la vreme și să nu întrebuițezi rău aceste arte.

Cam tot acelaș lucru 'l putem spune și despre universitate: căci societățile studențești îți dau prilejul să-ți desvoți ori să câștigi unele talente însemnate; acela, spre pildă, de-a atrage asupra ta atenția colegilor și profesorilor vorbind tare și făcând zarvă mare, ori să ghicești curentele dominante și să te lași târâte de ele, sau să faci curte oamenilor cu trecere. O cercetare amănunțită a stării suplinitorilor, agregatilor și profesorilor, va da de asemenea studentului bine înzestrat unele noțiuni cari pot fi de mare folos în viață. Din nefericire Universitățile nu dau totuși însemnătatea de căpetenia societăților studențești și nu se mărginesc să lucreze ca dascăli prin pilda carierelor academice; ele supără tinerimea cu lecțiile și deprinderile lor, cu sălile de cursuri și laboratoriile lor, și astea nu prea 'mi pare să folosească înaintării studenților.

Liceul, în sfârșit, nu face nici două parale. El nu aduce nici un folos viitorului cetățean, care-i este încredințat. Dimpotrivă, îl face mai curând neiscusit pentru lupta izbânzii. El înseamnă o tristă risipă

a anilor frumoși. Vă întreb, ce folosește un tânăr din învățătura lui Virgiliu și Omer? Asta 'i va înlesni oare mai târziu înțelegerea poeziei gâlgâitului sticlelor ori a desfrâului? Sau ce folos va avea că s'a înflăcărat pentru Ifigenia? Asta 'l face în stare să vorbească și să glumească despre „Cavaleria rustică“? Liceul cată să-l învețe, ca cel din urmă extract al istoriei următoarea frază: *Pro patria mori* ¹⁾. Vorbele astea sforăitoare te pot învăța oare cum să faci o adresă de devotament către cancelarul imperiului? Pe scurt, studentul, la vârsta în care mintea e cât se poate de mlădioasă, nu învață nimic din cele ce 'i-ar putea folosi mai târziu, și nu va putea întrebuița nimic din cele ce învață.

În viața noastră intelectuală e o regretabilă lipsă care, într'adevăr, n'ar trebui să mai ție mult timp. Visez o școală, care să nu pregătească pe școlari de cât pentru izbândă, și să nu se prefacă cum că slujește nu știu ce fel de idealuri abstracte. Fără îndoială, că și azi sânt oameni cari izbândesc fără o astfel de pregătire; asta nu dovedește nimic împotriva dreptății părerii mele. În întunecatele vremuri ale bar-

¹⁾ A muri pentru patrie. (Nota trad.)

bariei au fost de asemenea, în țări fără școală, singurateci și ca abateri, învățați cari și căpătau cunoștințele fără dascăli ori ajutor străin, numai prin silința lor. Dar cât de chinuitoare este învățătura ce o capeți singur! Câtă vreme pierzi fără trebuință sau folos! Câte greșeli nu ești pornit să faci! Cât de nedesăvârșite și de mărginite sunt roadele, chiar în împrejurimile cele mai prielnice! Un profesor, dinpotrivă, îți înlesnește calea; o tradiție școlară te ferește de abateri și de rătăcirii. Oamenii cari au silit izbânda auto-didacticește vor vedea cu părere de rău, odată ajunși la țintă și îmbrățișând din înălțime calea străbătută, câte ocoluri, câte greutateți câte trecători obositoare printre șesuri mociroase și bălți, le-ar fi cruțat o călăuză încercată sau cunoașterea locurilor.

Trebue să spun acum că, școala mea de izbândă nu va avea clase de fete. Femeia are norocul să n'aibă nevoie de lecții în știința asta. Firea a înamorat-o cu toate cunoștințele trebuincioase ca să izbândească în viață, și micile arte, pe cari nu le-ar avea înăscute, le învață singură mai târziu. În starea socială de azi, cele mai multe femei nu doresc de cât o formă de izbândă să placă bărbaților. Ca să atingă acest țel,

li-e de ajuns să fie frumoase sau să se facă a fi luate în seamă. Niște capete sucite au avut nefericita idee să înființeze școli înalte de fete, unde bietele ființe învață să deseneze, să zdrângnâe la piano, să pocească cu un accent caraghios limbile străine și să amestece datele istorice, adică tocmai aceia ce le va face, mai târziu spaima bărbaților. Planul acestor școli trebuie să fi eșit din mintea unor fete bătrâne și amărâte, ori din capul unor bătrâni vicleni și supărăcioși, doritori să se răzbune de loviturile primite de la drăguțele lor jumătăți. El dovedește o deplină necunoaștere a țelului vieții femeiești.

Orientalii, în bătrâna lor înțelepciune ereditară, înțeleg lucrul într'un chip cum nu se poate mai cumișesc. La ei fata nu învață alt-ceva de cât să cânte din gură și din chitară, să joace, să spue povești, să și ungă unghiile cu cană și să și ungă pleoapele cu khol (un fel de pomadă), adică talentele cu cari să ispitească pe bărbat, cari 'i dau prilejul să și arate nurii într'un chip folcsitor, cari să înflăcăreze și să încătușeze cu trăinicie de dânsa pe soțul ei.

Bietele noastre fete din Apus sunt împiedecate, prin metodu european de edu-

cație, să se lase în voia instinctului lor, care 'i ajută mult mai bine de cât toți profesorii cu și fără ochelări. Numai când au sfârșit pe deplin neroada corvadă a a școalei, ele se pot supune în toată voia porniri firești și se desvoltă după cerințele țelului lor. Atunci capătă de la sine arta de a se pudra, de a purta haine ispititoare de-a umbla, de a sta în picioare și de-a se așeza așa, în cât partea izbititoare a vestmintelor lor să se ivească cu un deosebit relief; atunci ajung de la sine să se joace într'un anumit chip cu evantaiul, să plimbe un ochi îndemnând la cucerire, să facă gesturi drăguțe, să-și strâmbă gura zâmbind, și să dea glasului inflexiunile fermecătoare ale nevinovăției copilărești, ale istețimii tinereții și ale naivității bătaoate la ochi. Cu aceste mijloace, ele vor strânge în preajma lor, fără doar și poate, pretutindeni unde se vor ivi, o ceata de admiratori, vor găsi dănțuitori, adoratori, un bărbat și toate celelalte, pe scurt; vor avea tot ce face viața frumoasă și plăcută. Femeile, ce-i drept, vor strâmba din nas în privința asta, iar asupra bărbaților ceva mai superiori vor face mai curând un efect prost. Aceștia vor spune că pomezile, pudra și murdăriile de toate soiurile sunt tot

aşa de la locul lor, pe un obraz femeesc cum ar fi de pildă pe o rochie de catifea că umflăturile umerilor și taliilor tare încinse fac pe femei să pară cocoșată și of-ticoasă sau hotentată, cu mofturile și cochetăria pocesc și fac nesuferită chiar și pe cea mai frumoasă ființă.

Dar ce-i pasă femeii de aceste păreri?

De la sexul ei n'așteaptă nici o bună-voință, și acesta, de altminteri, nu i ar aduce nici un folos; iar în privința criticilor dintre bărbați, 'i-e tot una dacă un pedant nesuferit îi întoarce spatele cu dispreț, 'i-e de ajuns numai ca tineri de la Jockey-Club să-și îndrepte politicoși monoclurile spre dânsa. I-e peste putință să se îmbrace și să se poarte în vederea omului de gust. Acesta e pasăre rară. Multe femei trăiesc și mor fără s'o fi întâlnit vr'o dată. Numai în basme vezi de Făt-Frumos scăpând din ghiarele zmeilor pe fata împăratului cea cu părul de aur; în realitate nu trebuie să te bizui pe acest viteaz, și aceia care sta pitulată în stufiș poate fi prea bine uitată acolo. Femeia dovedește dar o mare înțelepciune, căutând să placă mulțimii, iar nu acelei păsări rare.

Dar dacă femeia se poate în deobște lipsi de pregătirea teoretică pentru izbânda

bărbatul nu-i de obicei așa de bine înzestrat. El ca să-și croiască un drum în lume, trebuie să placă celor de sexul lui și asta nu-i așa de ușor ca faptul de a plăcea celor din celalt sex. Fără îndoială că în unele meserii bărbatul se bucură de aceleași foloase ca și femeia; el poate lucra cu persoana sa și nu trebuie să placă de cât femeilor: de pildă ca întâiul amoret pe scenă, ca tenor, ori ca vânzător într'un magazin de noutăți. Bărbații din această pătură n'au nevoie de o școală a izbânzii. Când firea 'i-a înzestrat ca o mamă bună ei își croiesc calea fără nici o teorie.

Cea mai bună învățătură nu poate să ți dea, din nefericire o mustăcioară drăguță și frumos răsucită, iar dacă poți da unui cap un farmec deosebit, printr'un pieptănat meșteșugit, frizerul trebuie să aibă totuș destulă dibăcie ca să-și îndeplinească cu izbândă menirea lui. Un Apolon dela Belvedere în carne și în oase, sau chiar numai unul din rășboinicii cari împodobesc Schlossbrücke la Berlin, nu trebuie să se îngrijească de soarta lui în lume. Simpu soldat, el va trece repede din bucătărie în odaia stăpânilor; lacheu sau vizitiu, fiecare va căuta să-l aibă: chelner, va îmbogăți hotelul și va face și el stare; figu-

rant ori corist, își va putea alege o fată după plac ori chiar din familiile bune ale ținutului. Va face mai bine ce-i dreptul să-și cruțe desamăgiri pururea neplăcute, să nu aspire iute la bastonul de mareșal și la un ducat, pentru că, în zilele noastre nu mai găsești Caterine pe tronurile puțin respectabile ale Europei; dar o ambiție cumpătată și înțeleaptă poate fi fără greș mulțumită, în presupunerile noastre. Cutare răsfățat al femeilor își va vătăma sieși, dacă va voi să aibă și foloase intelectuale pe lângă cele trupești. Ar fi păcat să-și strice ochii cu cetiri ne-la-locul lor. Invățătura și cumințenia ar putea înfricoșa pe admiratoarele lui, și să le facă să se sfiiască a se folosi necumpătat de plastica sa. Fii frumos ca un zeu al Greciei, și prost ca un pește; ast-fel poți avea raiul lui Mahomet pe pământ, cu huriile și cu tot ce trebuie spre a-l desăvârși după Coran. Cei înzestrați ast-fel, ca și geniile, nu mai au nevoie de școală.

Geniul e totuș excepție rară, și așezămintele omenești sânt făcute pe măsură mijlocie. Beethoven a ajuns fără conservator ceea ce trebuia să fie; dar fiii cântăreților obișnuiți trebuie siliți să tâmpească contrapunctul, ca să poată căpăta mai

târziu un loc de șef de orchestră, cu dreptul la pensie. Să lăsăm dar la o parte toate felurile de fenomene excepționale: Apolonii, aristocrații mari, cu venituri însemnate, fiii milionarilor, nu trebuie să alerge după izbândă, izbânda aleargă după ei. Școala mea de izbândă e menită numai mulțimii sărmâne, născută fără titluri și fără rente, și care pentru asta nu visează mai puțini biruri mari pe venituri și decorații. Inșă mediocritățile ar duce cu șanse mult mai bune lupta pentru trai, dacă ar fi sistematic deprinse să se descurce în vâl-mășagul vieții.

Dacă am avea o școală a izbânzii, directorul ei ar trebui se trezească prin această mică cuvântare cugetul fiecărui tată, care ar voi să-i încredințeze copilul: „Dragă domnule, înainte de toate trebuie să ști bine ce vrei. Dacă fiul d-tale e merit să-și petreacă viața într'o lume ideală, unde numai meritul e încununat, unde virtutea sfioasă e căutată și răsplătită în ungherul ei, în care prostia, deșertăciunea, răutatea sânt necunoscute, și în care binele și frumosul domnesc în toată puterea cuvântului: sau dacă crezi că băiatul d-tale va pune pururea respectul de sine însuși mai presus de aplauzele mulțimii, își va

asculta numai cugetul său și nicidecum părerea poporului de jos, se va mulțumi să-și facă datoria și să fie laudat de judecătorul său launtric,— atunci n'are ce căuta la mine. Atunci ai face mai bine să-l trimieți în ori-care altă școală, în care să fie crescut după rutină. Atunci, cetească pe poeții vechi și moderni, petreacă cu științele și creadă sfânt cuvântul dascălului.

„Dar dacă vrei ca băiatul să fie odată un bărbat salutat pe stradă, care să călătorească cu trenul fulger și să tragă la hotelurile de mâna întâia; dacă vrei să aibă bani și trecere și să poată disprețui pe necunoscuții muritori de foame, atunci lasă-mi l. Nu-ți chezășuesc, că o să-și aibă vr'odată locul în Plutarch; ceea-ce chezășuesc, e că'l vei găsi într'o zi la loc bun în anuar“.

Școala izbânzii ar trebui să aibă, firește, ca și școala științei abstracte, diferite despărțiri, mici și mari. După cum fie-care școlar nu aspiră la cunoștințele Universității și la o catedră de profesor, tot așa fie-care ambițios nu pretinde să se facă ministru ori miliardar. Mulți se mulțumesc cu o țintă mai modestă și n'au prin urmare nevoie decât de o instrucție elementară. O împăr-

țire în școală primară, secundară și superioară va fi deci îndreptățită și trebuincioasă. Școala primară va fi menită acelorora cari se dedau pornirilor de rând, meșteșuguri, negoț, ș. c. l. Ei ar trebui să învețe un singur principiu, cel găsit de mult timp de înțelepciunea populară, anume că „cinstea e politica cea mai iscusită“. Asta pare cam machiavelic, dar n'ai ce-i face: puterea lucrurilor cere ca îndeletnicirile umile să nu te poți recomanda mai bine decât prin siguranță și cinste. Cizmarul care face încălțăminte bună valorând cât cere pe ea, băcanul care sub numele de zahăr vinde într'adevăr zahăr iar nu nisip, își vor face drumul lor modest în lume și vor fi fericiți, dacă în loc să vrea să se urce mai sus, se vor mulțumi cu bună-voința mușterilor lor, și la masă cu o farfurie de rasol cu zarzavat.

Aceeaș înțelepciune populară mai e de părere, ce-i drept, că meșteșugarul trebuie să înșele fără doar și poate; dar, cum pânind bine lucrurile, trebuie să prevenim pe meșteșugari să se ferească de acest fel de a vedea. Meseria e prea simplă, ca să poți recomanda înșelătoria. Chiar și nerodul vede curând minciunile, brașoavele și palavrele, și nu mai are încredere. În aceste

indeletniciri izbânda e într'adevăr prețul destoiniciei, fiind-că fie-care e în stare s'o judece. Fie-care vede că o redingotă e prea strâmtă ori prea largă ; când lemnul patului nu-i tare, o vede și o minte mărginită și numai în unele pături ale societății saxone cicoarea amestecată cu cafea nu supără pe nimeni.

E cu totul alt-fel în profesiile superioare. Acela care le alege are nevoie de o pregătire mai îndelungată și mai îngrijită pentru izbândă, pregătire ce i s'ar putea da în școala secundară și superioară. Acolo ar fi vorba să se dea școlarului câte-va principii fundamentale, depărtându-se cu dezăvârșire de acelea în carite face să crezi metoda obișnuit de educație.

Proverbele populare ar merita o atenție serioasă, căci ele cuprind adesea o mare parte de adevăr. Iacă, de pildă, această părere înțeleaptă: „Modestia e o podoabă, dar ajungi mai departe fără ea“.

Asta e o zicătoare de aur, care ar trebui luată cât mai mult în seamă. Intr'adevăr, izbânda în lume n'are o piedică mai mare și mai primejdioasă de cât modestia. Fii cât se poate de merituos, fii minnat de înzestrat, fă ce-i mai greu și mai folositor ; dacă ești modest, nu-ți vei vedea

nici odată munca răsplătită. O să ți se ridice odată poate un monument pe mormânt, ceea-ce de alt-fel nu-i sigur; dar în timpul vieții tale nu vei avea nici bani nici onoruri. A fi modest, înseamnă să rămâi lângă ușă și să lași altora locurile de frunte înseamnă să pregeți a merge la masă, când ceilalți sânt sături; înseamnă să aștepti să ți se dea bucățica, în loc s'o ceri, să stăruiești pentru ea, să nu-ți lași dreptul călcat. Acela care se poartă așa de prostește, poate fii încredințat că va fi lăsat la ușă, că va găsi masa ridicată, că nimeni nu-i va da vr'o îmbucătură.

„Ferește-te cât mai mult de a vorbi de tine însuși“.

Ce nerozie ! Trebuie să faci tocmai dimpotrivă. Vorbește totdeauna, vorbește numai de tine, vorbește sistematic de tine. Să nu-ți pese nicidecum că asta nu-i bucură pe ceilalți. Mai întâi de toate, asta te interesează pe tine. Apoi împiedici pe ascultători ca, în vremea în care vorbești de tine, ei să vorbească de altul, de un rival poate. În sfârșit, chiar în mintea celui mai uituc, rămâne pururea ceva din cele ce spui. Negreșit, că vei fi așa de cuminte ca să vorbești numai bine despre tine. În privința asta să nu te sfiești și să nu-ți

pese de nimic. Laudă-te, ridică-te în slava cerului, fi nesleit, elocvent, înflăcărat. Dă-ți cele mai mărețe epitete, înalță la al șaptelea cer ceea-ce faci, ce-ai făcut s'au ai de gând să faci, descrie-te drăgăstos în toate privințele, arată ca ai virtuți cari lipsesc altora, spune că ceea-ce faci e fapta cea mai însemnată a veacului, încredințează pe toți că toată lumea o admiră, repetă la nevoie în privința ei păreri măgulitoare, pe cari le vei fi auzit sau pe cari le-ai putea născoci fără nici o rușine prefăcută.

Vei vedea cât de departe vei ajunge atunci. Înțelepții vor râde de tine, vor fi foc și pară pe tine. Hei și, ce-ți pasă de ei! Înțelepții sânt prea puțini, și nu dâșii împart răsplățile vieții. Rivalii tăi te vor defăima. Cu atât mai bine! Să le iei înainte, să spui că vorbesc așa din pizmă, și să arăți că asta e o nouă dovadă cât de mare ești tu.

Dar marea mulțime, tocmai aceea care face izbânda, te va crede, va repeta părerea ta despre tine însuți, și-ți va da locul pe care'l vei fi luat pe nedrept. Acest efect îți este asigurat prin mișelia și toropeala mulțimii. Mișelia ei o fac să nu cuteze să te apuce de scurt, să te pue, cum se zice, iar la locul tău. Ea te va primi așa

cum ești, îți va socoti lipsa de modestie ca o simplă ciudățenie, o va băga de seamă poate din întâmplare, dar nu se va opri la dânsa. Dacă vei fi poftit unde-va, stăpâna casei va spune :

„Domnul ăsta are pretenții foarte mari. Nu-i ajunge ori-cât te-ai ocupa de el, ori-cât l-ai onora. Ce să fac ? Trebuie să-l așez la dreapta mea, alt-fel e în stare să se supere și să plece“.

Va fi poate acolo un modest om de merit, căruia i s'ar cuveni de drept acel loc ; atunci i se va spune.

„Nu-i așa, că nu te superi că-l așez pe domnul acela înaintea d-tale ? Ești mai presus de ast-fel de nimicuri“, — iar tu vei fi cucerit d'a binelea locul din capul mesei, vei fi deprins lumea să ți-l dea, și după câtă-va vreme nu-i va trece nimănui prin gând că s'ar putea să fie și alt-fel.

Lânzezeala minții mulțimii e a doua chie-zășie a folosului cutezanței tale. Foarte puțini oameni sânt în stare, sau au cel puțin obiceiul, să distileze o părere de materia primă a faptelor, adică să primească impresii, să observe bine experiențele, să le compare, să le tălmăcească, să lucreze cu mintea și să ajungă în privința asta la păreri personale bine întemeiate ; cu toții

dimpotrivă, pot repeta un cuvânt spus înaintea lor. Iată de ce părerile gata făcute de alții, sânt primite cu bucurie și încredere de mulțime. Nu face nimic că acele păreri sânt cât se poate de neadevărate, că se potrivesc cu faptele ca nuca 'n perețe. Ca să vadă această nepotrivire, mulțimea ar trebui să poată cerceta și folosi cum trebuie înseși faptele, și tocmai asta nu-i în stare s'o facă.

În privința asta am văzut o pildă curioasă. Am fost chemat la un copil bolnav și am sfătuit pe mama lui să-i dea la răstimpuri câte o linguriță de hidromel. După o jumătate de ceas, mama bolnavului năvăli în odaia mea și strigă încă delaușă, abia trăgându-și suflul.

Doctore, ah! doctore, îmi moare copilul! Abia a dus la buze câte-va picături din doctoria aceea drăcească, și a înegrit peste tot, a început să tușească foarte tare și părea că se îneacă. Ah! ce-ai dat nefericitului meu copil?"

Înțelesei îndată că copilul înghițise rău, dar răspunsei ursuz:

Da, asta mă miră. Când întrebunțezi un leac așa de primejdios ca hidromelul, se întâmplă ast-fel de lucruri."

Doamna 'și frânse mâinile și răspunse:

„Dar cum se poate întrebuița un leac așa de primejdios?...“

— „Știi ce-i hidromelul?“, întrerupsei eu.

— „Nu.“

— „E un amestec de miere și de apă“.

Pe fața ei se vedea o groază așa de mare, ca și cum 'i-aș fi spus: „vitriol și șoricioaică“.

— „Înțelegi, urmai eu, când dai cuiva lucruri așa de tari ca apă și miere...“

— „Așa-i“, oftă ea, și pe fața-i se vedeau durerea și dojeni amare.

Ca și această femeie, lumea crede pe cuvânt tot ce i spune, și-l repetă cu încredere, fără să deosibească adevărul de minciună, seriosul de zeflemea. Popoare întregi își datoresc faima și rangul în lume acestui lucru. Într'adevăr, ele au toate însușirile re'le și josnice, dar spun că au însușirile cele mai mărețe și nobile. Sânt pizmașe și spun că sânt mărinimoase, sânt egoiste și spun că's darnice, urăsc și disprețuesc pe toate popoarele străine, și se laudă că iubesc frățește pe toți oamenii; se împotrivesc la ori-ce progres, și spun că la ele se naște ori-ce părere nouă; sânt înapoiți pe toate tărâmurile, și țipă într'una că's pretutindeni fruntași; mâinile lor încătușează

și apasă popoarele mai slabe, le răpesc libertățile, calcă învoielile tractatelor, pe când gura le rostește în aceeași clipă cele mai frumoase principii de dreptate. Și lumea, în loc să se silească să vadă faptele, n'au-de de cât vorbele și le repetă cu încredere. Ea nu bagă de seamă că mâinile desmint buzele; și e încredințată că acele neamuri sânt într'adevăr așa precum se laudă c'ar fi.

Așa dar, nici o modestie, băiete, dacă vrei să însemnezi ceva în lumea asta. Uită-te singur, și ceilalți te vor umili. Lasă pe alți să te întreacă, și galeria va fi încredințată că așa trebuie să fie. Vorbește de nevrednicia ta, spune că lucrurile tale sânt neînsemnate, meritele tale prea slăvite, și ascultătorii se vor grăbi să-ți răspândească numai decât părerea asupra ta însuși, fără să pomenească pe autor.

Nu spun, bine înțeles, că modestia ar fi rea în toate împrejurările. Vine un timp în care o poți avea fără primejdie, și chiar cu folos, anume atunci când 'ți-ai atins ținta pe deplin. Când ești în sfârșit într'o stare recunoscută și netăgăduit de mâna întâia, rangul tău sigur hotărât încât nimeni să nu se poată îndoi de locul ce ți se cuvine, o, atunci, poți face pe modestul. Atunci

rămâi lângă uşă, vei fi totuşi târât în triumf pe scenă; nu primi cu încăpăţânare laudele ce ți se aduc, ele ți se vor reînoi cu grabă și înflăcărare; vorbește fără teamă de umilă-ți persoană, decorațiile de pe piept și haina-ți brodată te vor desminți în de ajuns. N'o să-ți aduci nici o vătămare; ba, mai mult încă, vei avea folosul că lumea va fii atinsă și încântată de virtutea ta.

Acum ai învățat că „a părea“ e mult mai însemnat ca „a fi“. Bea vin cât vei pofti, dar propovăduiește apa. Asta-i frumos, chiar atunci când nasul ți-e roșu ca para focului, și când nu te mai poți ține pe picioare. Și nu te teme de nimic, chiar dacă buzele ți-ar tremura de alcoolism cronic, pe când declamă imnul lui Pindar întru slăvirea apei. Ascultătorii tăi vor lua acel tremurici drept emoție, și vor simți pentru tine un îndoit respect.

O altă dogmă fundamentală e următoarea: Nu fii bine-voitor. Cu asta n'ajungi departe. Rivalii tăi te vor disprețui, dușmanii și vor bate joc de tine, ocrotitorii tăi vor zice că ești plictisitor. Nimeni nu te va cruța, căci lumea va zice: «Ah! cutare e așa de bun! Când îl calci pe picioare, îți cere iertare cu un zâmbet politico!» Sfetnici miopi și nerozi îți vor spune poate că-i o dibăcie să vorbești

pe toți de bine, ca să-ți dezarmezi ast-fel adversarii. Să nu crezi asta, ci tocmai dimpotrivă ; fiind-că dușmanii, netemându-se că vei răspunde la lovituri, vor da cu atât mai bucuros în tine. Trebuie să fii crud ca un tigru și să ai o limbă veninoasă ca o viperă. Cuvântul tău trebuie să fie vitriol și să lase o urmă adâncă acolo unde cade. Un nume, care 'ți-a trecut prin gură, trebuie să pară că a stat închis o săptămână întreagă într'o sticlă de vitriol. Fă-te de temut, și să nu-ți pese că în acelaș timp vei fi urât. Mișei cari, așa precum am mai spus, alcătuesc marea mulțime, se vor purta cu tine ca triburile sălbatice cu un fetiș rău făcător : te vor linguși și-ți vor aduce jertfe, ca să fii mereu bine-voitor cu dânșii. Ceilalți, ce-i drept, îți vor plăti cu aceeași monedă ; ar ce folosit vei fi dacă, vorbele dușmănoase ale unuia din aceia pe cari 'i vei fi defăimat, vei putea răspunde înălțând din umeri :

«Bietul om, caută să se răzbune. Știi ce-am crezut și ce-am spus pururea despre dânșul !».

Fie-care clevetire pe seama ta 'și-a pierdut puterea în ochii mulțimii, dacă ai avut dibăcia să vorbești de rău de mai înainte, pururea și pretutindenj, pe cel ce te defăimează, căci atunci poți înfățișa acea părere ca o încercare de răzbanare.

Un prejudiciu foarte răspândit, care pleacă învederat de la idealişti puşini practici, cere să te interesezi în deosebi de buna părere şi de stima semenilor tăi. Fereşte-te cât poţi ca să crezi în dreptatea acestui lucru. Emulii tăi sânt rivalii tăi. Marea lor majoritate vrea, ca şi tine, izbânda şi nimic alt de cât izbânda, şi locul lor e micşorat de toată lărgimea locului tău. Nu aştepta de la ei nici dreptate, nici bună voinţă. Ei 'ţi-exagerează şi-ţi împrăştie cu sururile. şi trec cumiţeşte sub tăcere însuşirile tale. Să-ţi pese numai de două feluri de oameni: marea mulţime ce-i mai jos de tine, şi ce-i căţi-va inşi cu trecere cari țin în mânilor onorurile, locurile, cu un cuvânt înaintarea ta. Trebuie să te deprinzi cu legile unei optici îndoite, şi să înveţi să stai în așa chip în cât să pari foarte mare, văzut de jos, şi foarte mic, văzut de sus. Asta nu-i tocmai ușor, dar capeți această dibăcie cu ceva pornire firească. Mulţimea trebuie să creadă că ești un geniu de o putere neobicinuită, pe când șefii și marii-preoți ai statului tău trebuie să te privească dimpotrivă ca o mediocritate muncitoare și cu multă voință, care 'și crede stăpânii pe cuvânt, îi ridică din răspuseri în slava cerului și ar muri mai bine de cât să încerce a o întuneca

prin critică sau prin propriile lui lucrări. Dacă ai ajuns în stare să fii pururea văzut de cei mai jos și mai sus de cât tine sub unghiul vizual potrivit, atunci să-ți pese de părerea semenilor tăi mai puțin ca de locuitorii din lună. Ți-urmezî calea, și ăsta e lucrul de căpetenie pentru tine. Ai lăsat în sfârșit în urmă pe concurenții tăi, ești în sfârșit în stare să-i slujești ori să le strici; atunci vei vedea graba cu care vorbele rele ale tuturor se vor schimba în laude călduroase, răceala în prietenie înflăcărată, disprețul în admirație respectuoasă.

Pe lângă principiile filozofice, după cari trebuie să-ți călăuzești purtarea în lume, nu trebuie să nesocotești, bine înțeles, părțile din afară. Numai bogătașul, ale cărui milioane le știu toți, are dreptul să se arate modest în cheltueli; dar un ast-fel de om n'are ce căuta în școala mea de izbândă. Cu cât ești mai sărac, cu atât mai mult ai nevoie să te arăți mai risipitor. Imbracă-te luxos, ia-ți o locuință strălucită, trăește ca și cum ai avea moșii, vii și păduri.

«Dar toate astea costă bani? — «Negreșit; ba mulți chiar.

«Dar dacă nu-i am?

«Atunci, fă datorii.

«Datorii?

«Bine înțeles, băete, datorii. Sânt puține scări cari să-ți îngăduie să sui așa de iute și așa de sigur înălțimile ca datoriile. E revoltător să te gândești cât de mult le-au defăimat și disprețuit pedanții. Lumea a fost cât se poate de nedreaptă cu ele. Genialului Heinrich Heine i se vor ier!a multe obrăznicii și lipsuri de respect, dar niciodată versul: «Omule, plătește-ti datoriile!»

Ce ușurință! ce inoralitate! Dacă urmezi sfatul ăsta, ești pierdut.

Gândește-te la un singur lucru: cui o să-i pese de tine, dacă 'ți plătești drumul cu o cinste migăloasă și până la o para? Nimeni nu-și va întoarce capul spre tine. Poartă o haină roasă, șezi într'o mansardă, mănâncă pâine uscată și nu făcea datorii: vei vedea urmările. Câinii se vor ține lătrând după tine, sergenții polițienești te vor măsura cu un ochi bănuitor, oamenii cumsecade vor întoarce de două ori cheia ușii lor la apropierea ta. Chiar băcanul, al cărui mușteriu ești, va înceta să se intereseze câtuși de puțin de tine, de îndată ce-i vei fi plătit datoria. Leșină din întâmplare în fața prăvăliei lui, și el nu se va gândi de cât la un lucru, anume să-și descurce intrarea de grămădirea trecătorilor.

Ia dimpotrivă totul pe datorie, ciupește unde poți, și starea ta se va schimba ca

prin farmec. Mai întâi vei avea toate plăcerile, pe cari nu le poate avea un sărac; apoi înfățișarea ta-ți va atrage pretutindeni bunăvoința oamenilor. În sfârșit, vei avea o întreagă gardă sau un șir de colaboratori înflăcărați, adică fanatici, de izbânda ta; căci fie-care creditor e un prieten, un ocrotitor, un părtaș călduros. El nu îngăduie ca să fii defăimat și se aruncă în foc pentru tine. Un tată nu se va trudi niciodată într'atât pentru tine, ca un creditor. Cu cât îi datorezi mai mult, cu atât e mai interesat ca să-ți meargă bine. El veghează, să nu ți se clinească nici un fir măcar, căci viața ta e datoria lui. El tremură când ești amenințat de vr'o primedie, căci moartea ta ar fi mormântul poliței lui. Aibi mulți creditori, băețe, și soarta ta e asigurată de mai nainte. Îți vor da o nevastă bogată, din familie mare, cinstită. Cea mai neasemuită plasare de capital e să întrebuițezi banii altora la împodobirea traiului tău.

Cam acestea ar fi părerile însemnate, după cari ar trebui format caracterul și deprinsă purtare școlarii pentru izbândă. Școlarii mai vârstnici ar putea fi inițiați și în concepția fundamentală pe care se întemeiază toată știința educației despre care e vorba. Ea nu-i lungă.

În două chipuri îți poți croi calea în lume: ori prin propriile tale însușiri, ori prin cusururile altora. Cel d'întâi chip e cu mult mai greu și mai nesigur, căci presupune întâi de toate că ai însușiri, ceea ce nu se prea găsește la toți; apoi e legat de condiția ca acele însușiri să fie luate în seamă și prețuite la vreme și cum trebuie, ceea-ce, după cum știm din experiență, nu se întâmplă mai niciodată. Specularea cusurilor altora, dimpotrivă, izbutește totdeauna. Profesorul va fi deci îndreptățit să spue școlarului său:

«Nu te sili de loc să faci lucruri extraordinare și lasă ca munca ta să vorbească pentru tine; glasul muncii e slab și-i înăbușit de țipetele mediocrității pizmașe; graiul ei e străin și nu e înțeles de mulțimea incultă; numai mințile cele mai nobile și mai dezinteresate vor lua în seamă și vor recunoaște lucrările tale, dar și ele vor face cu greu ceva pentru tine, dacă ru li te vei impune.

«Așa dar, în loc să-ți pierzi vremea cu o muncă conștiincioasă și străduitoare, întrebuițează-o la studierea cusurilor mulțimii și folosește-te de ele. Mulțimea n'are nici o părere, impune-i deci una; mulțimea e superficială și nesocotită, ferește-te dar de a fi profund și d'a o sili la o muncă a minții; mulțimea e mărginită, fă-ți deci intrarea cu atâta zgomot, în cât să te audă și miopii;

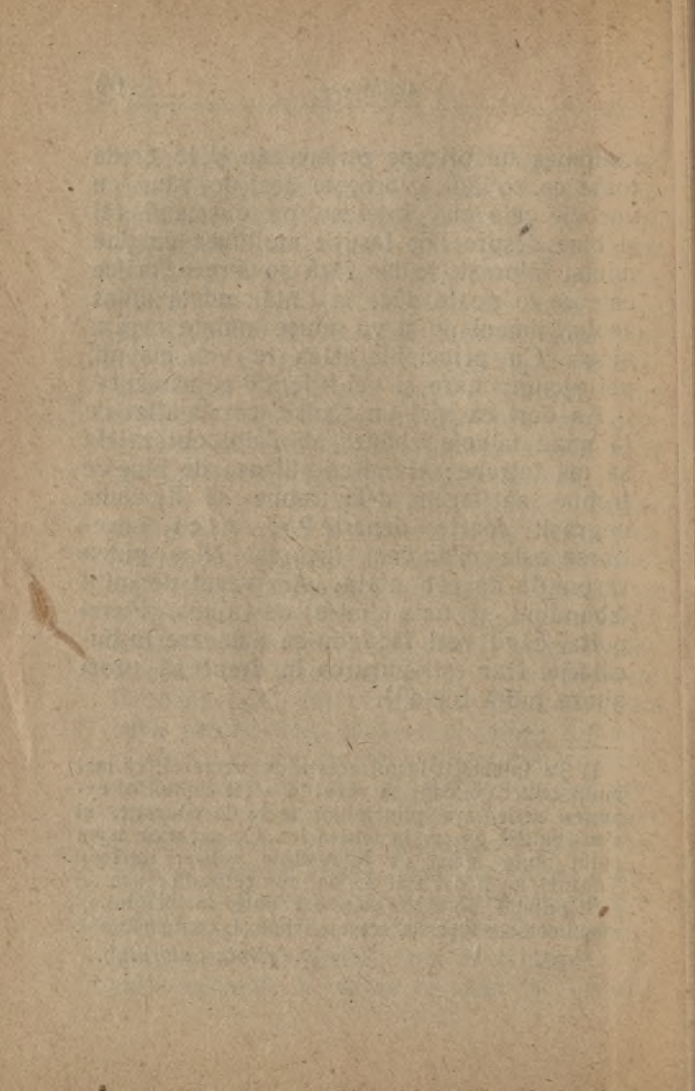
mulțimea nu pricepe zeflemeaua și le crede toate pe cuvânt, vorbește deci de rău, cu vorbele cele mai înțelese, pe dușmanii tăi și bine despre tine însuți; mulțimea nu ține minte, folosește-te dar fără șovăire de orice cale ce te poate duce la țintă; odată ajuns acolo, nimeni nu-și va aduce aminte cum ai ajuns. Cu principiile astea te vei înavuți, vei ajunge mare și vei fi fericit pe pământ».

As dori ca nici un școlar, care a aflat de la mine tainele izbândii, să n'aibă obrăznicia să mă întrebe: «Fînd-că știi așa de bine ce trebuie să facem, d-ta trebuie să fi ajuns negreșit foarte departe?», căci întrebarea asta m'ar cam încurca. N'aș putea răspunde de cât atîta: Am văzut pe alții izbîndind, și as'a 'mi-e de ajuns. Pierzi pofta, cînd vezi făcîndu-se mîncare în bucătărie. Dar ești pururea în drept să urezi altora poftă bună¹⁾).

---

1) S'a întîmplat lucrul acesta de necrezut, că mai mulți critici germani au văzut în acest capitol o expunere serioasă a principiilor mele de educație, și s'au infuriat grozav împotriva lor. Ce păcat că n'am putut pune mîna pe fotografiile acestor înțelepți Tebani! Aș fi dat atît de bucuros cetitorilor acestei cărți prilejul de a cunoaște cel puțin în imagini simandicoasele fețe ale acestor fabuloși contemporani.

(Nota autorului).

Sugestia

Progresul omenesc, înaintarea omenirii, nu se fac cu frontul larg, cu ofițerii la locurile lor reglementare. O minoritate foarte restrânsă de pionieri înaintează singuratică, pătrunde în desișuri, taie copaci, așează jaloanele și arată calea; mulțimea vine în urmă, mai întâi în pâlcuri mici, apoi în pături mari.

Fie-care pornire a omenirii e opera geniului, care îndeplinește într'ânsa aceleași funcțiuni pe cari le au, în ins, centrele supreme ale creerului. Geniul cugetă, chibzuește, voește și lucrează pentru omenire; el preface impresiile în apercepții, ghicește legile a căror expresie sânt fenomenele, răspunde excitațiilor din afară prin mișcări raționale și îmbogățește necurmat cuprinsul cugetării. Mulțimea

nu face alt-ceva de cât să imiteze geniul și repetă ceea-ce geniul a făcut înaintea ei. Inșii pe deplin normali, bine și armonios desvoltați, fac repede aceasta și ajung aproape modelul. Ei sânt numiți talente. Inșii înapoiți în cutare sau cutare privință, cari n'au atins măsura mijlocie a tipului omenesc la un anumit timp, n'ajung acolo de cât mai târziu și mai greu, și imitarea lor nu-i nici iscusită nici bună. Aceștia sânt filistenii, ca să nu zic filiștrii.

Dar în ce chip lucrează geniul asupra mulțimii? Cum o face el, ca să-i recugete părerile, să-i refacă faptele? Se dă foarte iute următorul răspuns superficial:

»Pilda! Imitația!»

Cu vorbele acestea lumea crede că a spus totul. Și la o adică, ele nu lămuresc nimic; nu ne fac să înțelegem nici pentru ce omul, și de altfel și animalul, e pornit să imiteze, nici cu ce mijloace o ființă hotărăște pe o altă să lucreze aproape ca și dânsa cu centrele cerebrale și cu mușchii ei.

Iată un om care cugetă sau face ceva. Iată un altul care repetă în sine aceiași cugetare, în afară de acelaș fapt. Nu mă pot opri să nu văd în cugetarea ori fapta unuia o pricină, în cugetarea ori fapta celui alt o urmare. Văd pilda și imitația; dar între a-

mândouă e o lipsă. Nu văd lanțul care le unește. Nu văd încă puntea peste prăpastia dintre cauză și efect. Aci ne aflăm mai în fața aceleiași greutăți ce ne întâmpină în cinematica sau știința mișcării: ea arată că există mișcări, găsește și legile lor cu o siguranță mai mult sau mai puțin mare, dar n'a făcut încă cea mai mică încercare, ca să arate cum se transmite mișcarea de la un corp la altul, cum puterea unui atom trece la un alt atom prin golul neumplut de materie, și-și face efectul asupra lui. Nedestoinicia minții omenești, ca să-și închipue cum puterea ori mișcarea, — cari și ele însele nu sânt nimica material, ci numai o stare a materiei, — pot străbate un loc gol de materie între particulele materiei, chiar această nedestoinicie e cea mai puternică împotrivire a judecății, față de teoria atomistică, ce de la Anaxagora stăpânește și face fondul mecanicii și chimiei de azi. Ea ne silește la ipoteza cu totul neînțeleșului eter care ar înconjura atomii și a hotărât în toate timpurile, chiar și într'al nostru, pe unii din cei mai puternici cugetători, pe Descartes, de pildă, să prefere teoriei atomistice pe aceia a unității și a continuității materiei prin întregul spațiu.

Cred că psihologia desleagă această pro-

blemă mai lesne de cât știința mișcării. Ea se poate bizui pe un fenomen cunoscut nu de multă vreme, dând o deslușire destul de mulțumitoare a faptului empiric că ființe omenești lucrează intelectualiceș'e unele asupra altora, că ființe omenești imitează pe altele. Acest fenomen e *sugestia*.

Știm că ori-ce mișcare e pricinuită de voința, și că voința își arată pornirile ei de mișcare în urma exercitărilor conștiente ale judecății ori a excitărilor inconștiente de natură emoțională. Dacă aceste excitări, cari pun voința în mișcare, vin nu de la propriul creier, ci de la un creier străin, dacă voința unuia se face sluga unei păreri străine ori a unei emoții străine și aduce la îndeplinire reprezentări de mișcare ce au fost făurite într'un alt sistem nervos central, zicem că faptele 'i-au fost sugerate acelui ins, că el e sub influența unei sugestii.

Bine înțeles, că sugestia se vede mai bine când lucrează într'un chip patologic exagerat. Așa se întâmplă în starea de ipnotism. Un ins ușor de ipnotizat, adică în de obște, dar nu tocmai de nevoe, un isteric, e adus în această stare ciudată și încă nu destul de lămurită a sistemului nervos. Acela care l-a ipnotizat îi spune apoi:

«Măine, la opt dimineața, să te duci în

strada cutare, numărul cutare, la domnul Corbeanu, și să-l omori cu un cuțit de bucătărie, pe care 'l vei avea cu tine.»

Insul ipnotizat e deșteptat și pleacă. El nu ține nicidecum minte cele întâmplate în starea lui de inconștiință. Nu cunoaște pe d. Corbeanu, n'a pus poate niciodată piciorul în strada despre care-i vorba, și mai ales n'a făcut rău nici unei musculițe măcar. A doua zi dimineța, cu toate acestea, el ia un cuțit de bucătărie, pe care 'l și fură de undeva, dacă e nevoie; se duce în strada arătată, sună la 8 ceasuri la ușa d-lui Corbeanu, și l-ar omori fără multă vorbă, dacă d. Corbeanu, prevestit de experiență, nu și-ar fi luat măsurile de apărare.

Atunci insul e prins, dezarmat și întrebat ce voia. De obicei el mărturisește îndată gândul lui ucigaș; uneori încearcă să tăgăduiască și nu mărturisește decât fiind luat de scurt. Când vrei să știi de ce-a vrut să omoare, ori îți spune, dacă e prost de felul lui: «Așa a fost să fie», ori țace cu încăpățănare. Dacă dimpotrivă e deștept, născoceste cele mai ciudate povești, ca să lămurească purtarea sa ce'orl'alți oameni și chiar sie însuși. Atunci va spune că d-l Corbeanu e un vechi dușman al familiei sale, că a făcut pe ascuns intrigi împotriva lui, că l'a

defăimat, i-a stricat viitorul, etc. El nu bănuiește niciodată că fapta lui i-a fost insuflată, sugerată de o minte străină,

Dar sugestia nu lucrează numai de azi pe mâine, ci ține uneori și câte 6 luni. Un fapt sugerat în starea ipnotică se îndeplinește întocmai după șase luni, în ziua hotărâtă, fără ca, în acest răstimp, insul în joc s'aibă cea mai mică bănuială de sugestia sub care se află.

Sugestia n'are nevoie să se arate sub forma unei porunci anumite. E de ajuns o arătare. Iei o înfățișare tristă și spui cu glas plângător câteva vorbe celui ipnotizat. Acesta cade îndată într'una din cele mai jalnice dispoziții, și vorbește și lucrează, ca un om cât se poate de mâhnit.

Ii spui odată: «Ai vrea să fi soldat?» Și insul crede îndată, chiar dacă e femeie, că e soldat. Incepe să comande, să facă exerciții, poate să și injure, pe scurt, să facă tot ce crede el că trebuie să facă un ostaș.

Ii dai un pahar de apă, și-l întrebi: «Cum îți se pare vinul ăsta?» Ipnotizatul simte gustul vinului și e în stare dacă e cunoscător, să-ți spue numele și vechimea lui; dacă 'l lași să bea mult din paharul de apă, se îmbată cumsecade.

Aș putea aduce sute de alte pilde ana-

loage ale sugestiei, despre care se și găsește, mai ales în Franța, o întreagă literatură și care s'au îndeletnicit în această țară eminenti observatori și cercetători ca Charcot, Liébault, Bernheim, Luys, Dumontpallier, Magnin, Voisin, Bérillon, etc.

În toate acele cazuri e vorba de exagerarea bolnăvicioasă. La un om sănătos, sugestia nu se poate arăta cu atâta putere. E peste putință să-l faci să creadă că apa e vin ori că e episcop, pe când el e băiat de prăvălie, și cam cu greu o să-l faci să-și dea printr'un act în regulă averea lui unui străin, pe care nu-l cunoaște nici din auzite măcar. Dar nu ne putem îndoii că și la el sugestia 'și face efectul, de și în măsură mai mică, că reprezentările și faptele lui sânt de asemenea sub influența ei.

Am vrut să lămuiesc cum lucrează o ființă asupra unei alte ființe, cum unul imitează gândurile și faptele altuia, dar până acum n'am înlocuit decât un cuvânt printr'altul, am zis «sugestie», în loc de «pildă și imitație.»

Care-i deci esența sugestiei și în ce chip se face ea? Răspunsul e 'l voi da acestei întrebări nu e fiinște decât o ipoteză, dar ea 'mi pare îndestulătoare și n'a fost desmințită până acum prin nici un fapt observat.

Sugestia e transmiterea mișcărilor moleculare ale unui creier la altul, după chipul în care o coardă sonoră transmite vibrațiile ei unei coarde vecine, după chipul în care un drug de fier încălzit, în atingere cu un drug mai rece, comunică acestuia din urmă propriile lui mișcări moleculare. Inșă, fiindcă toate apercipiile, toate părerile și emoțiile sânt niște mișcări ale moleculelor creierului, prin transmiterea mișcărilor moleculare se transmit, firește, și toate părerile, apercipiile și emoțiile, al căror substrat mecanic sânt aceste mișcări ¹⁾.

Ca să lămuresc mai bine acest lucru, nu mai am să adaog decât câteva cuvinte. Noi n'aven decât un singur mijloc spre a face și pe alții să priceapă prin simțuri starea conștiinței noastre, adică judecățile, repre-

---

1) D. Carol du Prel a scos o carte în care caută să lămurească fenomenul cetirii gândurilor cu ajutorul unei ipoteze, care reproduce vorbă cu vorbă explicația ipotetică a sugestiei pe care o dădui mai sus. Aș fi în drept să vorbesc de plagiat curat, dar vreau să cred mai bine că lucrarea mea, apărută înaintea cărții sale, n'a fost cunoscută de acest scriitor, care a cetit totuși atâtea lucrări.

(Nota autorului)

zentările și emoțiile; și acest mijloc sânt mișcările.

Anumite stări ale conștiinței pricinuesc anumite mișcări cari, prin urmare sunt expresia lor. Ne deprindem să alipim mișcările de stările de conștiință ce le pricinuesc și să conchidem de la cele d'intâi la cele din urmă. O mișcare e o expresie, ori directă, ori simbolică, a unei stări de conștiință. Când un om trage altuia un pumn, acest fapt muscular e expresia directă a unei stări de conștiință, care implică următoarea reprezentare; «Vreau să lovesc». Când dinpotrivă, apleci capul gemând, aceste mișcări ale mușchilor cervicali și toracici sunt expresia simbolică a unei stări de conștiință, pe care o putem numi mahnire ori întristare.

Simboluile stărilor de conștiință se împart la rândul lor în două: simbolurile firești și simboluri convenționale.

Simbolurile firești sunt acelea cari sunt organicește legate de stări de conștiință hotărâte. Acestea din urmă nu pot ființa fără să aducă pe cele d'intâi. Căscatul râsul, sunt simboluri firești de oboseală și de veselie. Constituția organismului nostru are de urmare ca, în stare de oboseală, — adică atunci când munca a îngrădit în țe-

suturi produse de desagregare (acidul lactic, de pildă), — centrele nervoase cari se inervează în mușchii respiratori să fie ațâțate și să pricinuiască spasmul acestor mușchi, pe care noi îl numim căscat. Fiind-că marile trăsături ale organismului sânt aceleași în toată omenirea, și în parte chiar la toate ființele vii, de aceea toate simbolurile firești sânt și ele aceleași în toată omenirea, sânt înțelese de toți oamenii și în parte de toate animalele superioare; iar experiența ce o capeți, observându-te pe tine însuși, ajunge ca să te facă să pricepi însemnătatea lor, să ghicești ce stare de conștiință arată aceste simboluri.

Simbolurile convenționale, dimpotrivă, sânt acelea cari nu se alipesc organicește de stările de conștiință pe cari trebuie să le arate, nu sunt numai de cât pricinuite de acestea din urmă și nu 'și-au căpătat însemnarea lor de cât în urma unei înțelegeri a oamenilor între dânșii. A pleca fruntea a face un anumit semn cu degetul, sânt niște simboluri convenționale ale unor stări de conștiință, cari arată următoarele reprezentări; «Primesc» ori «Vino încoa». În urma unei înțelegeri după plăc dăm acestor mișcări o ast-fel de însemnare (care de alt-fel nu-i pe deplin arbitrară, căci și simbolurile

convenționale vin din cele firești, lucru pe care n'avem să-l arătăm aici), și ele n'au totuși aceeași însemnare la toate popoarele. Orientalii, de pildă, nu mișcă de jos în sus, capul ca noi spre a zicei *da*, ci dela dreapta spre stânga. Cea mai bună și cea mai însemnată pildă simbolică convențională e cuvântul, această urmare a muncii musculare în organele respirației și ale graiului. Ca să ghicești starea de conștiință a cărei expresie e vorba, trebuie să fi fost deprins să le alăturii reciproc și experiența căpătată din observarea ta proprie nu-i de ajuns. Omul cel mai deștept nu va bănuî, dacă nu știe chinezește, că «fu» însemnează «fericire cerească».

Mișcările moleculare ale creierului, cari dau stări de conștiință, pricinuesc deci mișcări musculare. Acestea sânt duse spre percepere într'un alt creier cu ajutorul simțurilor sale, toate simțurile putând îndeplini această funcție. Unele mișcări și urmele lăsate de ele, ca scrisul, de pildă, sunt pentru simțul vederii, altele pentru auz, altele iar pentru pipăit. Simțul primește impresia, o călăuzește, excită procesul de interpretare adică hotărește un centru care să prefacă impresia într'o a percepție, și pune conștiința în aceeași stare a cărei expresie era mișca-

rea musculară percepută de simțuri. Tălmăcind acest fenomen în graiul mecanice, se poate descrie astfel acelaș lucru: Schimbările, făcute în nervii senzoriali de către fenomenele motoare, aduc la rându-le schimbări în organele de percepție ale creierului. Acestea la rândul lor, pricinuesc în centrele de conștiință mișcări moleculare, a căror formă (perioadă) și putere (iuțeală și întindere) sânt funcția calității și câtimli excitației, adică ale formei și puterii mișcărilor moleculare ale celuilalt creier, care a cauzat mișcările musculare. Astfel cu ajutorul mușchilor de o parte, a simțurilor pe de altă parte, starea unui creier e transmisă mecanicește unui alt creier, adică sugestia e făcută.

Pentru ca un creier să primească în chipul arătat mișările moleculare ale unui alt creier, adică să repetă părerile, reprezentările, emoțiile și pornirile lui de voință, el însuși nu trebuie să fie teatrul propriilor mișcări moleculare de altă formă și de o aceeași sau mai mare putere, adică el însuși nu trebuie să împlinească o muncă intelectuală energetică. Tot așa o coardă vibrantă nu poate excita la reproducerea notei de cât o coardă în repauz ori mai slab agitată, iar nu o coardă vibrând mai puternic de cât dânsa,

Cu cât un creier e organicește mai neînsemnat, cu atât mai ușor se supune excitării motrice venind de la alt creier; cu cât e mai desăvârșit și mai puternic, cu atât mai vii sunt propriile lui procese motoare, și cu atât mai mult se împotrivesc proceselor motoare străine.

În condiții normale, insul mai desăvârșit exercită deci o sugestie asupra celui mai puțin desăvârșit, dar inversul nu se întâmplă niciodată. Fără îndoială, procesele motoare ale creierilor mai puțin desăvârșiți se pot și ele strânge laolaltă și căpăta astfel o putere atât de mare, în cât să biruie procesele motoare chiar ale unui creier foarte desăvârșit. Când mulțimi mari încearcă și exprimă aceiași emoție, nici cei cu mintea pătrunzătoare și originală nu pot scăpa de dânsa. Ei sunt siliți să împărtășească acea emoție, ori-ce ar face ca să împiedice prin reprezentări și păreri divergente ivirea acelei stări de conștiință. Acesta-i marele fenomen fundamental al «psihologiei mulțimii.»

La cei ipnotizați, sugestia se face cât se poate de ușor și cu cel mai mare succes, fiind-că în această stare a sistemului nervos moleculele cerebrale împlinesc câtimea cea mai mică de mișcare proprie și sunt într'o

stare de echilibru cu deosebire nestabil, așa că prin cea mai mică excitare pot fi puse într'o mișcare potrivită calității și câtimi de excitare.

Impresiile senzoriale, prin cari e comunicată sugestia, pot fi percepute conștient dar se poate, și pare chiar să fie astfel ca în creer unele mișcări moleculare să fie neîncetat pricinuite și de impresii senzoriale, despre care nu suntem de loc conștienți. Societatea de cercetări psihologice din Londra a publicat dările de seamă ale unor experiențe, dovedind în mod de neîgăduit acest fapt. Un ins, care se află într'o odaie cu un altul, desena pe o tablă neagră chipuri pe cari acesta și le închipuia în gând. Băgați bine de seamă că cel care desena sta cu spatele către cel ce cugeta acesta din urmă nu spunea nici o vorbă, și între amândoi nu există nici o comunicare perceptibilă cu conștiința printr'un simț oarecare.

În altă experiență, unul scria vorbe, numere sau litere, pe cari și le închipuia un altul.

Une-ori aceste experiențe izbutesc, alte-ori nu. Ori-cum ar fi, ele au izbutit atât de des, în cât nu le putem pune pe seama întâmplării. Societatea amintită e serioasă

și alcătuite din oameni de o cinste recunoscută și în parte cu faima de învățați. Ea n'alunecă în șarlatania spiritistă, și ar fi nedrept să-i disprețuim și celelalte lucrări, sub cuvânt că cercetările ei asupra ivirii spiritelor au cam compromis-o. Putem primi cu atât mai ușor sugestia inconștientă, cu cât ea se poate lămuri în chip mulțumitor prin fapte sigure. Fie-care reprezentare implicând o mișcare (și nu sunt alte reprezentări, fiind-că și cele mai abstracte sunt, la urma urmelor, alcătuite de imagini motrice), pricinuește într'adevăr acea mișcare, de și într'o măsură cât se poate de mică. Mușchii, cari au să facă mișcarea pomenită, sunt foarte puțin îmboldiți, iar centrele supreme capătă conștiința acestui imbold prin simțul muscular care lucrează la rândul său asupra imboldului primit.

Trebue să ne închipuim lucrul astfel: Memoria, inteligența și judecata, când făuresc o reprezentare, enervează mușchii, cari joacă un rol în această reprezentare, și ea nu-și căpăta deplina-i putere de cât când judecata află despre această enervare. Profesorul Stricker din Viena a observat cel dintâi cum trebuie și a descris acest fapt, ce-i drept, numai din punctul de vedere al formării reprezentărilor fonetice.

Dacă ne gândim de pildă la litera *B*, zice învățatul fiziologist experimental, această reprezentare aduce o enervare a mușchilor buzelor, cari iau parte la formarea consonantei *B*. Reprezentarea «*B*» e așa dar într'adevăr o icoană a mișcării buzelor, — cari produc pe *B*, — și mișcarea e zărită și pe buze, foarte puțin firește.

Ceea-ce spune Stricker despre mișcările mușchilor aparatului graiului, se poate spune și despre mișcările tuturor celorlalți mușchi. Când în conștiință se ivește reprezentarea actului de fugă, simți o senzație motrice în mușchii picioarelor, etc. Dacă fie-care reprezentare a unei mișcări n'are drept urmare nemijlocită însăși mișcarea, asta vine mai întâi de acolo că impulsia, pe care simpla imagine motrice o trimite în mușchii corespundenți, e prea slabă ca să pricinuiască o contractare îndestulătoare a acestor din urmă; iar al doilea din faptul că conștiința opure o reprezentare, stăvilind toate imaginile motrice a căror izbândire nu-i dorită. imaginea motrice ajunge într'adevăr să provoace cel puțin o schiță lămurit perceptibilă a însăși mișcării, atunci când reprezentarea e foarte vie sau când conștiința n'are puterea și obiceiul să elaboreze reprezentări destul de puternice. Aceasta este lămurirea acelei ciudate stări

patoi gice numită «miriachit», în care bolnavul e silit să imiteze fără voe toate mișcările ce le vede. Cuvântul cugetat e murmurat; bolnavul face un monolog; șirul de mișcări gândite e arătat cu mâinile și cu brațele; el gesticulează. Monolog și gesticulare, aceste cudățenii ale oamenilor cu temperamentul foarte viu sau nu în de ajuns de deprinși a se controla, — dar cari se văd și la inși sănătoși și bine crescuți, în prada unor emoții prea puternice, — sânt întăriri ce se pot observa în ori-ce clipă a adevărului și generalității legii lui Stricker despre „imaginile motrice.

Ceea-ce se vede la monolog și gesticulare, se petrece însă necurmat și la fie-care reprezentare într'o măsură cu totul mică, de obicei neperceptibilă în chip conștient cu simțurile noastre. Vorba, pe care o cugetăm, o și alcătuim cu organele noastre de vorbire; mișcarea pe care ne-o închipuim e și implinită, adică însemnată sau schițată de mușchii noștrii. Dar, fiind-că nu gândim de cât în cuvinte și în alte imagini motrice, pot spune că ne exprimăm într'adevăr toate gândurile noastre, chiar și cele mai taince, prin vorbă și gest. În deobște, — e adevărat, — acest monolog inconștient, acest joc de gesturi nu dinadins făcute, nu sânt nici văzute, nici

auzite. Inșă ele ar fi îndată auzite și văzute, dacă am avea simțuri destul de delicate, sau de am avea la îndemână instrumente de felul microscopului și microfonului, cari ne-ar face să simțim și să vedem cele mai mici mișcări ale aparatului graiului, ale mădulelor, feței, etc.¹⁾.

Dar, cine ne spune oare că simțurile noastre sau cel puțin simțurile unor anumiți oameni mai altfel înzestrați, nu percep acele mișcări atât de mici? Fără îndoială că n'avem conștiința acestui lucru, dar asta nu dovedește nicidecum că el n'ar exista. Căci știm din experiență că o impresie senzorială trebuie s'aibă o putere oare-care, spre a fi comunicată conștiinței prin centrul de percepțiune, și că impresii chiar foarte tari ale simțurilor rămân nezărite de conștiință, când ea nu le bagă în seamă; dar că aceste impresii ale simțurilor, nezărite de conștiință nu în destul atâțată sau neatentă, există totuș, și sânt elaborate automaticeste de creier în emoții în afara conștiinței. În acest chip, nu-i deci

---

1) Sommer a inventat un aparat. nedeșăvârșit încă, dar care făgăduiește mult, care înregistrează într'adevăr mișcările neperceptibile ale mânilor și degetelor sub efectul unei excitații,

(Nota autorului).

numai cu puțință, dar pare foarte adevărat, că mintea noastră e neîncetat înrâurită de toate celelalte minți omenești. Neobservați de conștiință, dar zăriți de centrele cerebrale, toți aceia cari ne înconjoară de aproape și de departe, se deslănțuesc asupra-ne cu vorbe și cu gesturi; milioane și milioane de glasuri surde și de gesturi mici ne contropesc, și, în acest vălmășag asurzitor, noi nu ne auzim literalicește cuvântul nostru, dacă el nu-i destul de puternic spre a stăpâni zgomotul. Conștiința tuturor oamenilor lucrează asupra conștiinței noastre, creierul nostru i se comunică mișcările moleculare ale tuturor creierilor; căci al nostru cade în ritmul lor, — dacă nu li se poate împotrivi cu o mai mare tărie, — cu toate că și un astfel de ritm ar fi foarte probabil schimbat de ritmurile vibrând asupra lui, dacă nu li se adaptează pe deplin.

Aceasta ar fi sugestia inconștientă.

S'o lăsăm acum și să ne întoarcem la cea conștientă, care nu-i poate cea mai însemnată, dar de care conștiința noastră se poate apropia mai curând. Ea e exercitată prin toate manifestările cu ajutorul cărora se exprimă stările de conștiință, mai adesea prin vorbă, dar și prin fapte ce se pot vedea. Părerea arătată aduce aceeași părere în creierul

cetitorului sau ascultătorului, prin mecanismul lămurit mai sus; faptul îndeplinit aduce în voința privitorului acelaș fapt. Numai minoritatea celor originali, a gențiilor, va putea să scape pe deplin de această înrâurire. Ori-ce educație, ori-ce învățătură e sugestie. Creerul încă crud al copilului se formează după excitările mișcărilor moleculare pe cari i le transmite părinții și dascălul lui. Prin sugestie lucrează pilda faptelor bune ca și a desfrâului. Un popor iubește sau urăște, e învățat sau sălbatic, milos sau crud, după cum unele ori altele 'i-au fost sugerate de puternici de pe vremuri. Ce ni se vorbește de suflet popular ori de caracter național? Acestea sânt vorbe fără noimă. Fie-care generație 'și-are caracterul ei național. Sufletul popular se schimbă dintr'o zi într'alta.

Vreți și pilde? Iată câte-va:

Poporul german era în generația trecută de un sentimentalism molatec, de un entuziasm romantic, pe scurt, emoțional. El e, în generația de azi, cât se poate de practic, strașnic de chibzuit, lucrând mai mult cu fapta de cât cu vorba, mai calculator de cât visător, pe scurt, cogitațional.

Poporul englez era la începutul veacului nostru destrăbălat; bea zdravăn, injura, era desfrânat, și toate acestea cu o nerușinare

fără seamăn. Azi e rușinos din calea afară, cumpătat peste măsură, și foarte moral; idealul lui național sânt societățile de cumpătare, așezămintele pentru ajutorarea săracilor și pentru îndreptarea femeilor destrăbălate, o covioșie prefăcută; se ferește de cuvintele murdare și de faptele excentrice. O astfel de revoluție s'a făcut numai în treizeci sau patruzeci de ani.

În urma acestora cum se mai poate crede și spune că chipul de a cugeta și de a lucra al unui popor e urmarea unor anumite particularități organice ale lui? Astfel de particularități nu s'ar pntea schimba de cât foarte încet într'un lung răstimp. Aci e vorba de cu totul altceva, de cea-ce părtașii «psichologiei popoarelor» n'au văzut până azi: e vorba de sugestiune. Marile genii, ivindu-se în mijlocul unui popor, îi sugerează cea-ce se numește sufletul popular și caracterul național, și cari sânt pe nedrept socotite că lucruri dăinuitoare și nestrămutate, pe când ele sânt în realitate mereu schimbate de spiritele individuale.

Lucrul acesta trebuie să ni-l închipuim astfel: Câțiva oameni excepționali stau în fața unui popor sau chiar a unei rase, ca Bérillon ori Bernheim în fața unei isterice ipnotizate, și sugerează poporului sau rasei păreri, simțiri

și fapte, cari sânt recugetate, resimțite și refăcute fără împotrivire ori cercetare, ca și cum s'ar fi născut în chiar conștiința mulțimii. Când acești oameni excepționali sugerează virtutea și vitejia, lumea vede un popor de cavaleri de St.-Graal și de Winkelrieds ; când sugerează desfrâul și înjosirea, istoria ne vorbește de un Bizanți al decadentei. Confucius face un popor de mișei ; Napoleon I, un popor de luptători și de biruitori.

Geniul formează poporul după chipul și asemănarea sa, și acela care vrea să studieze sufletul popular trebuie s'o facă nu în mulțime, ci în creierul fruntașilor ei. Caracterul, mai mult sau mai puțin tare, iată cela-ce'i intradevăr preformat în popor. Toate păreriile și faptele lui îi vor fi negreșit sugerate. ; dar , dacă e un popor puternic, el se va supune cu putere sugestiei. E aceiași deosebire ce exista între o mașină de aburi cu o putere de o mie de cai, și alta de puterea unui cal ; aceiași mașinărie, aceleași puteri de mișcare, aceiași formă ; dar una strămută munții, iar cealaltă pune în mișcare o mașină de cusut. Astfel un popor e monstruos în virtute și în desfrâu, altul neînsemnat în bine ca și în rău ; unul pune puteri mari, altul puteri slabe, în slujba geniilor lui. Dar sugestia

oamenilor excepționali prescrie întrebuințarea lor acestor puteri organice. Să nu ni se vorbească deci de sufletul popular, ci cel mult de trupul popular, de pumnul ori de stomacul popular.

Cred, dimpotrivă, că în condițiile organice ale unui popor se află puțință de a da genii mai des sau mai rar.

Uniformitatea de vederi și de simțuri în sânul unui aceluiași popor nu se lămurește așa dar printr'o omogeneitate organică, ci prin sugestia ce se face asupra tuturor oamenilor acelui popor, prin aceleași pilde ale istoriei, prin aceiași literatură. Astfel, locuitori unui oraș mare capătă aceiași înfățișare morală, de și în deobște ei au cele mai felurite origini și sunt dintr'o mulțime de neamuri. Un Berlinez, un Parizian, un Londonez, are însușiri psihologice cari 'l deosibesc de toți străinii orașului său. Aceste însușiri pot avea oare rădăcini organice? Peste puțință, căci populația acestor orașe e un amestec din cele mai felurite elemente etnice. Dar ea sub înrâurirea aceluiași sugestii își arată tocmai pentru asta în fapte și păreri acea uniformitate care sare în ochi tuturor observatorilor. Gusturi și obiceiuri stricate, boli morale, curente de ură ori de entuziasm, cari într'o clipă dată târăsc cu

putere neamuri întregi, aceste fenomene nu se pot pricepe de cât prin faptul sugestiei.

Am văzut că cel mai însemnat chip de transmitere a reprezentărilor de la o conștiință la altă e vorba. Dar ea nu-i de cât un simbol convențional al stărilor de conștiință, și aici se ivește o greutate mare, uneori de neînălțurat, aceia de-a face sensibile printr'însa reprezentări cu totul nouă.

Un geniu 'și elaborează în conștiință o reprezentare care nu fusese ticluită de nici un creier înainte de el. Cum va încerca el oare să arate această stare nouă și deosebită de conștiință, și s'o facă perceptibilă pentru simțurile altora? Negreșit că prin cuvinte. Dar însemnarea cuvintelor e hotărâtă printr'o înțelegere sau convenție. Ea face perceptibilă simțurilor o stare de conștiință cunoscută de mai înainte. Ea deșteaptă în ascultător numai o veche reprezentare întovărașită pururea de cuvântul întrebuițat. Dacă ascultătorul ori cetitorul trebuie să priceapă vorba, nu ca simbolul reprezentării, care e cu deșăvârșire necunoscută de cetitor, trebuie să încheie cu el o nouă înțelegere; geniul trebuie să se silească să-l aducă pe o altă cale, — arătându-i asemănările ori deosebirile. — la noțiunea cea nouă, pentru care a întrebuițat vorba

veche. Aceasta nu se poate face de obicei de cât aproximativ, aproape niciodată pe deplin. Graiul nostru are mai în fie-care cuvânt, în fiecare întorsătură de frază, urmele acestei silințe a oamenilor excepționali originali, ca să transmită creerilor mulțimii reprezentări nouă cu ajutorul simbolurilor vechi. Ori-ce înțeles figurat de expresie vine de acolo. Dacă, de pildă, aceeași rădăcină în cuvântul german «minne» înseamnă mai întâi amintire, apoi dragoste, ea lasă să se recunoască munca de cugetare a unei minți originale care, spre a exprima o nouă reprezentare, aceea a duioșiei dezinteresate și credincioase, a trebuit să se slujească de o vorbă, care până atunci arăta o altă părere mai de rând, dar totuș părând înrudită cu ea, aceea a simplului fapt de reamintire.

Fiecare geniu ar avea, într'adevăr, nevoie de o limbă nouă ca să-și formuleze exact noile lui reprezentări. Prin faptul că e silit să se slujească de o limbă găsită gata, adică de simboluri ale stărilor anterioare de conștiință ale altori inși, el pricinuește adesea neînțelesuri, dând cuvântului său un alt înțeles de cât ascultătorul, pentru care acel cuvânt nu poate avea, până una alta, de cât însemnarea tradițională. Geniul toarnă într'adevăr vin nou în buți vechi

cu această îmbrejurare îngreunătoare că primitorul butlei nu poate prețui vinul de cât după înfățișarea vasului, și nu-i în stare să-i dea cep să guste vinul.

Felul graiului, faptul că el simbolizează reprezentări vechi, ba foarte vechi chiar, și trebuie să dea rădăcinilor vorbelor un înțeles metaforic, ca să le facă în stare să înfățișeze de bine de rău stări nouă de conștiință, e o mare piedică la transmiterea cugetării unui creier genial creierilor muțimii. Aceasta-i pornită de nevoe să amestice noua înseamnă figurată a cuvântului adâncit de geniu și întrebuițat într'un anumit înțeles cu vechia înseamnă literală a acelui cuvânt. Vechile și prea vechile reprezentări urmează a fi în ființă, turburătoare și aducând zăpăceala, alături de cele nouă. Axa pământului părea poporului ca ceva semănând cu osia unei trăsurii, curentul electric ca un lichid ce trebuie să curgă înăuntrul unui fir mai mai ca apa în țevile de plumb. Iar acolo, unde geniul a crezut că lămurește cu vorba, a întunecat câte-odată, n'a deșteptat în mintea altora propriile-i reprezentări adesea cu totul protivnice.

Aceasta-i iar o imperfecție omenească, împotriva căreia nu putem face nimic.

Poate că organismul nostru se va mai

desvoltă într'atâta, în cât stările de conștiință nu se vor mai exprima prin simboluri convenționale, ci d'adrechtul. Atunci creerul original nū va mai avea nevoie de cuvinte spre a împărtăși altor creere mișcările lui moleculare; va fi poate de ajuns să cugeți deslușit o părere, spre a-o răspândi prin spațiu, ca lumina ori electricitatea, și să o sugerezi altora; nu vom mai avea nevoie s'o îmbrăcăm cu vechile zdrențe ale unui grai, care ne silește, bunăoară, să arătăm ideia unui tot ale cărui părți suntem noi, prin vorba „natură“, care la început însemna „aceea care naște“, deșteptându-ne astfel în minte ideia unei mume cu toate însașirile sexualității trebuincioase pentru reproducere după chipul mamiferelor. Dar până ce vom fi atins această perfecție fabuloasă, trebuie să ne mulțumim cu vorba și ar trebui să încercăm, în toată sinceritatea, să ne pricepem unii pe alții, cel puțin atâta pe cât ni-e cu putință ¹⁾).

---

¹⁾ Știința înaintează repede. Când scriam acest capitol, ipoteza mea despre sugesție era ceva cu totul nou, un adevărat paradox. A fost deajuns să treacă puțină vreme, ca să prefacă îndrăznețul paradox într'o banalitate primită de toată lumea, care nu mai

e tăgăduită nici de știința oficială în Academii și Universități:

Voi mai adăoga ceva. Părerile expuse în acest capitol sunt aproape aceleași ca și cele expuse de d. Tarde în cartea sa *Despre legile imitației*. Dar țin să constat că am scris acest capitol înainte de apariția cărții d-lui Tarde. E învederat că d. Tarde n'a cunoscut lucrarea mea. Dar nici eu n'am cunoscut-o pe a sa, pentru cuvântul foarte puternic că ea nu era tipărită atunci când a apărut a mea. M'am întâlnit pur și simplu cu d. Tarde, și mă cam mândresc de acest lucru.

(Nota autorului)

IV

Recunoștința

„Un puternic simțimânt al binefacerilor viitoare,” astfel a definit un satiric englez recunoștința. El credea că face o glumă și a dat într'adevăr o deslușire definitivă a esenței acestui simțimânt. La toți oamenii sănătoși și simțind într'un chip firesc în fundul recunoștinței e așteptarea lămurită sau nu a unor nouă binefaceri. Când omul nu nădăjduște de loc urmarea ori reînnoirea lor, atunci pierde orice recunoștință către bine-făcător, ori, dacă urmează totuș cu ea, asta nu-i de cât sau urmarea unei deprinderi organice ori a unei înrâuriri ar-

tificiale, primită de la civilizație, sau procese regresive în viața simțământului.

Cred și eu că filozofii evoluționiști, ca Darwin, Herbert Spencer și Bain, că toate simțirile omenești 'și-au obârșia în trebuința sau folosul lor pentru păstrarea insului și a neamului.

Simțim azi, de pildă dragostea ca o voluptate, defăimarea faptelor noastre de către alții ca o neplăcere. Evoluția lămurește ușor acest lucru. Din doi oameni primitivi, dintre cari unul simția senzații de plăcere în iubire, iar celălalt nu, cel dintâi se va fi silit din răspuțeri s'aibă aceste senzații, ceia-ce nu va fi făcut deloc cel d'al doilea. Cel dintâi va fi lăsat mulți urmași, cel d'al doilea puțini sau de loc. În urmași se va fi reînnoit prin moștenire particulară organică a părinților lor. Inflăcărății în dragoste, vor fi ajuns pururea mai numeroși, cei reci pururea mai rari și vor fi perit repede de pe fața pământului, așa că nu vor mai fi rămas de cât ființe la cari iubirea e întovărășită de senzații voluptoase.

Tot așa, acela, din cei doi oameni primitivi, căruia nu-i păsa de părerea tovarășilor săi de trib, o fi făcut cu înlesnire fapta, cari să nu le placă sau să le strice tribul nu le-o fi îngăduit și, dându-l afară 'l-o fi pus iute în condiții de trai mai neprielnice, sau 'l-o fi omorât. Celalt dimpotrivă, care ținea mereu seamă de urmarea purtării lui asupra semenilor săi, o fi primit de la trib ajutor și ocrotire, o fi trăit și o fi avut astfel mai cu înlesnire și mai fără greș mai mulți urmași, cărora va fi putut să le lase ca moștenire însușirea lui organică; așa în cât, în omenirea de azi, nu mai întâlnești de cât inși la cari gândul dușmăniei lumii pricinuește un simțimânt de neplăcere destul de puternic, spre a-i abate de la fapte cari ar putea deștepta o astfel de dușmănie.

Dar recunoștința e oare un instinct care se poate lămuri prin principiul evoluționist? Nicidecum. Recunoștința n'a folosit niciodată omului primitiv și n'a putut să-i întâlnească niciodată mijloace mai bune

de trai. El nu scotea nici un câștig din acest simțimânt, și lipsa lui n'avea ca urmare nici un neajuns. Ba, ce-i mai mult unui ins atins de pornirea recunoștinței îi mergea mai rău de cât celor cari n'o aveau; căci, pe când el își perdea vremea în politeți și pururea în lucruri cari nu puteau să-i aducă mai nici un folos, ceilalți și întrebuintau puterea și vremea spre folosul lor. Ori de câte ori ea nu-i un simțimânt însuflat de egoism și de interesul personal și n'are de țel ca să îndemne prin lingușire și printr'un respect nețârmurit pe un binefăcător la binefaceri nouă, recunoștința era și este așa dar nefolositoare pentru păstrarea insului și a speței, și prin urmare nu putea ajunge prin moștenire un instinct firesc al oamenilor.

Cum se explică dar atunci că recunoștința alcătuește totuș temeiul părerilor religioase ale omenirii, că zeii erau lăudați pentru darurile pe cari le hărăziau oamenilor, că li se arăta recunoștința prin jertfe, că morții erau respectați cu recunoștință, fie că

erau proprii strămoși ori eroii tribului? Numai și numai prin greșelile prostești ale unei minți necioplite. Oamenii socoteau pe zei, pe strămoșii și pe eroii morți, ca pe niște ființe vii, mai având încă putere de a le fi folositoare, și simțirile lor de dragoste caldă, jertfele și slăvirile lor nu erau recunoștința binefacerilor trecute, ci rugăminți stăruitoare pentru cele viitoare.

Astăzi chiar părerea fundamentală superstițioasă a existenței unui Dumnezeu personal, cu însușiri omenești, și a supraviețurii omului după moarte, urmează a dăinui cu putere în suflete, și pricinuește pe ici pe colea, deși destul de rar, manifestări de recunoștință către vrednicul răposat.

Intr'un viitor mai îndepărtat, când se va fi șters din creierul oamenilor acest eres o-rânduit de o deprindere de a cugeta ce ține de sută de mii de ani, cultul eroilor sub forma-i de azi va fi încetat probabil până la ultima sa urmă. Poate că se vor mai ridica statui oamenilor mari li

se vor îngriji mormintele și li se vor serba aniversările; dar aceasta nu se vor mai face cu gândul de a le da o răsplată a binefacerilor primite, ci numai în vederea educației populare, cu ținta de-a face să lucreze fața eroului ca o sugestie asupra mulțimii, și a-i recomanda imitarea faptelor lui; și d'asemenea fiindcă societatea va simți pururea nevoia ca să arate întruparea în figuri ideale însușirile pe cari trebuie să le ceară de la membrii săi în interesul păstrării ei.

Dacă recunoștiința pentru o faptă însemnată ar trebui s'aibă un înțeles și un țel, ar trebui arătată înainte de împlinirea acelei fapte. Atunci ar avea poate o înrâurire asupra începutului și întinderii ei. Dar la ce poate sluji dânsa oare, când fapta e odată săvârșită? Atunci ce poate schimba, îmbunătăți sau strica într'ansa? Când Maorul 'și-a făcut datoria (în *Fiesco* de Schiller), nu-i mai rămâne într'adevăr nimic de făcut de cât să plece. Dacă 'i-o veni poftă să se plângă, cineva, care are

vreme pentru astfel de treburi foarte ne folositoare, ar putea să-i facă o conferință despre legile firești și să-i arate că prezentul și viitorul nu sunt în stare să înrăurească trecutul, și că un fapt ajuns obiectiv rămâne în veci vecilor ceia-ce este, fiecă Maurul de la care purcede este în urmă vesel sau posomorât. El n'are să răspundă de cât că pilda recunoștinței, dacă nu poate avea nici o înrăurire asupra faptului despre care e vorba, are poate totuș o putere hotărâtoare asupra faptelor viitoare; că respectul arătat unui predecessor poate îmboldi pe un urmaș ca să meargă pe urmele lui; că vederea nerecunoștinței către morți va opri pe cei veniți în urmă, ca să facă fapte altruiste pe cari altminteri le-ar fi încercat.

Dar nu-i așa.

Geniul își împlinește faptele lui mari pentru omenire, fiindcă se simte silif s'o facă și nu poate altfel. E o îmboldire a propriului său organism, care'l mulțumește; ar suferi, dacă nu s'ar supune cerințelor sale. Pricina

faptelor lui nu pornește de la cuvânt că mulțimea se folosește de ele. Șuvoiul se rostogolește cu furie la vale, pentru că o cer legile idraulice; dar nu-i pasă că pe malurile lui se înființează mori cari își iau de la dânsul puterea lor de mișcare. Priveliștea lui Scipione, șezând pe dărâ-măturile Cartaginei, n'a făcut încă din nici un mântuitor posibil al patriei un Efialte, de și ideia unui bătrân șezând pe vine în bătaia vântului ce suflă printre dărâmăturile, în mijlocul bolovanilor mari de clădiri cu muchiile ascuțite și care la întâiul pas se va lovi negreșit de dărâmături, ori va cădea într'o gaură de pimniță, displace oricărei ființe, afară de pompierii de bună-voe. Și aci fac apel la editori: a-mintirea lui Camoëns, pe care nerecunos-cătorii lui compatrioți 'l-au lăsat să moară în sărăcie, a micșorat ea oare în chip sim-țitor producția poetică?

Cetitorul a și văzut că recunoștința unui om către un altul nu e seosă din consi-derațiile actuale. Intr'adevăr, ea nu poate

fi pomenită ca o pildă de mișcare sufletească dezinteresată, lipsită de ori-ce nădejde de foloase nouă, folosind ființei căreia i se mulțumește, iar nicidecum aceleia care mulțumește. Ea nu-i de cât o plasare mai mult sau mai puțin iscusită de capital de la care aștepți dobânzi bune, și ajunge așa dar de competența științei financiare, iar nu a filozofiei morale. Numai recunoștința mulțimii către insul pe care nu-l cunoaște personal, de la care n'are personal nimic de așteptat, care a și murit poate, ar fi o astfel de pildă. Dar o astfel de pildă, care nu s'ar putea lămuri nici prin deșertăciune națională, nici prin superstiție moștenită, adică să fie readusă la motive egoiste, am căutat-o în zadar în toată istoria omenirii.

Nu, nu-i și nu poate fi recunoștință a mulțimii, a popoarelor ori a omenirii, fiindcă ea n'are o temelie antropologică. Geniul, din a cărui muncă intelectuală trăește speța, care împlinește într'insul tot progresul speței, care înfățișează schița oricărei noi des-

voltări a omenirii, trebuie să se lipsească de recunoștință. El trebuie să-și afle unica-i răsplată în faptul că, cugetând, lucrând și născocind, desfășoară și-și cheltuiește însușirile lui superioare și află despre originalitatea sa, simțind o plăcere negrăită. Altă mulțumire decât aceea a unei mai puternice senzații cu puțință a propriului să „eu“ nu mai există, pentru geniul cel mai măreț ca și pentru cel din urmă element figurat dintr'o cultură de bacterii.

Geniul e ademenit uneori de gândul nemuririi, dar n'are dreptate.

Nemurirea pe care Klopstock o numește un „gând frumos“, e mai puțin decât un gând frumos; e o icoană evanescentă a închipuirii, o umbră a propriei individualități proiectată în viitor, semănând cu aceia pe care o aruncă în depărtare un arbore pe câmpie, la asfințitul soarelui. Când copacul e doborât, piere și umbra lui. Gândul supraviețuirii numelui, năzuința spre asigurarea slavei după moarte, pornesc din aceeași obârșie ca și eresul despre supra-

viețuirea omului după moarte. E răsvrătirea pururea nouă a insului viu împotriva încetării conștiinței sale, o formă a luptei neputincioase împotriva legii obștești de a fi sau a nu fi a fenomenului individual, o dovadă e nedestoiniciei „eului” cugetător, simțindu-și existența proprie, închipuindu-se pe sine însuși necugetând și neexistând. Omul care a făcut lucruri mari, care a făcut pe poporul său ori omenirea să înainteze, ar voi să fie cel puțin sigur de această foarte slabă și foarte smerită dovadă de recunoștință: păstrarea amintirii lui. Dorință și năzuință deșerte! Amintirea omenirii nu vrea să păstreze numele și fața inșilor și să prelungească dincolo de hotarul firesc al vieții omenești, cel puțin în suvenir, o slabă răsfrângere a existenței lor.

Cât timp țin numele cele mai vestite chiar?

Până acum omenirea n'a păstrat încă nume care să fie vechi de zece mii de ani. Și ce sânt zece mii de ani în viața ome-

nirii, ca să nu vorbim de viața planetei noastre ori de a sistemului solar!

Numai când cei vii au un folos material, ca să nu lase să piară amintirea unor persoane anumite, mulțimea păstrează despre ele o amintire deslușită. Așa e cu întemeietorii de religii ori cu cei dintâi strămoși ai unei familii domnitoare; căci preoții și monarhii au interes să împiedice în chip artificial mulțimea ca să supue puternicului ei instict, cu timpul de neînălțurat, de nerecunoscătoare uitare. Dar acolo unde nu există acest interes, omenirea se grăbește să uite pe cei morți, chiar de ar fi fost cei mai mari binefăcători ai ei.

E o priveliște mâhnitoare, când vezi silințele desnădăjduite ale insului, ca să-și scape forma lui individuală de legea nimicirii. El îngrămădește pietre uriașe în monumente și mai uriașe, silește bronzul să-i păstreze contururile, își scrie numele pe fiecare față a cărților, îl sapă în marmoră și în bronz, îl pune pe așezăminte, pe ulițe, și orașe. Palatele și statuetele, cărțile și in-

scriptiile trebuie să strige până în vremurile cele mai îndepărtate acest nume la urechile oamenilor, înștiințându-i că el a fost purtat odată de un om mare, care 'și-a câștigat drepturi la venerație recunoscătoare.

Lucrurile neînsuflețite, cărora insul le încredințează grija a mintirii lui, nu-și fac multă vreme datoria. Chiar dacă scapă de nimicire, ele 'și perd glasul și încetează curând să rostească numele pe cari trebuiau să le repete celor mai îndepărtate generații. Palatul slujește oamenilor, cari născocesc asupra începutului lui o poveste după închipuirea lor; se batjocorește statua punând pe ea un nume oarecare, se întunecă până și în numele orașului acela al întemeietorului său, făcând, bunăoară, Stambul din Constantinopole, și se șterge fără grijă urma marelui om, după cum un copil care se joacă strică cu degetul literele de pe o placă.

Și cine va imputa oare lucrul acesta oamenilor? Numai acela care nu înțelege de loc fenomenele și condițiile cele mai

deslușite ale vieții organice.

Insul n'are preț de cât pentru el însuși iar nu pentru fire și pentru mulțime. Pentru fire el nu-i de cât un tipar, în care materia e organicește turnată ; o trecere în marele mers evolutiv al materiei de la neînsuflețit la însuflețit. Când lucrul e sfârșit, tiparul e stricat. Trecerea făcută, el e uitat. Ceia-ce e durabil în ins și merit unei vieți fără sfârșit văzut, principiul lui roditor, se desface din el și începe o viață nouă de sine stătătoare, care nu mai are nevoie în nici un chip de legătura cu organismul în care s'a născut ; dar organismul ancestral piere atunci ca și floarea din care s'a născut rodul.

Acelaș lucru se repetă aidoma cu funcțiile intelectuale ale insului. Acestea se despart de organism, ajung obiective și alcătuesc fenomene în sine pentru a căror desăvârșire nu-i nicidecum nevoie să reamintească pe insul care le-a născut. Ele sânt cea-ce e merit să ție, oarecum principiul roditor al individualității morale ; iar când au dat tot ce au mai bun într'insele, când au produs

părerii și fapte vii, cari pot urma să lucreze prin ele însele și să facă să se ivească o viață nouă, atunci nu i nedrept ca ele să aibă soarta oricărei vietăți și a oricărui principiu ce dă viața, adică să moară. Vechiul mit al lui Saturn înghițindu-și copiii se bizue pe o concepție d'andoasele a firii. Nu tatăl își mănâncă vlăstarele, ci ele se hrănesc din părinții lor. Această pildă de egoism primitiv, puternic și nemilos, n'are într'însa nimic jignitor. Dimpotrivă. Ea e tot-d'odată grozavă și frumoasă, ca orice priveliște măreață a firii. Născutul, primind de la părinte germenul vieții și ducându-l mai departe în viitor, reînoește și reîntinește organismul ancestral, dar numai ceia-ce e esențial într'însul. Această muncă de păstrare a esențialului cere atâta putere de la noul organism, în cât nu-i mai rămâne nimic pentru păstrarea a ceia-ce nu-i esențial, adică a contingentelor unei forme individuale a vieții.

Legea, pe care aș putea-o numi legea lui Saturn răsturnată, legea în puterea căreia

părintele se cufundă în întuneric pe măsură ca născutul iese la lumină, de această lege nimic nu poate scăpa. După cum nu există ființă omenească să-și fi păstrat viu strămoșul ei îndepărtat, tot așa nu-i faptă intelectuală a omului, care să-și fi trăit traiul întovărașită de autorul ei.

Ce știm oare despre individualitățile a căror muncă intelectuală alcătuiește toată civilizația și cultura noastră? Cât de mare a fost omul, care ne-a dat focul! Cine 'i-a păstrat amintirea, de nu mitul lui Prometeu? Cui 'i-a dat în gând să-l pomenească cu recunoștință, când stă iarna la căldură, desfătându-se la gura sobei? Ce geniu trebuie să fi fost acela care, cel dintâi, s'a gândit să nu se mai bizue pe întâmplarea plantelor întâlnite, ci să ceară în chip metodic pământului hrana trebuincioasă! Ii binecuvântăm oare numele, când mâncăm pâinea zilnică! Azi mai cunoaștem încă pe născocitorul telegrafului, al mașinii de aburi, al drumului de fier; dar aceste invenții sânt de ieri, de alaltăeri. Oamenii, sub ochii

cărora s'a făcut, mai trăiesc în parte. Puțină vreme încă, S emmering, Oersted și Ampère, Graham Bell și Edison, Papin Watt și Stephenson vor fi uitați cu desăvârșire ca și inventatorii necunoscuți, d'asemenea mari sau și mai mari încă ai producerii artificiale a focului ori a plugăriei, iar omenirea se va sluji de telefoanele și de trenurile lor accelerate ca de foc ori de pâine, fără să plătească binefăcătorilor ei cel mai mic tribut de amintire recunoscătoare.

Și în privința asta inventatorii sânt mai rău răsplătiți de cât cugetătorii, suveranii, oamenii de Stat, legiuitorii, artiștii. Cineva a găsit un adevăr: ele rămâne bunul vecinic al omenirii; dar după câteva generații, lumea nu se mai sinchisește de autorul lui. Specialiștii mai știu azi cui 'i datorim fiecare popas al progresului în matematici, în științele naturale, în astronomie. Dar câți sânt oare aceia cari, chiar dintre oamenii învățați și foarte învățați, ar fi în stare să ne spue ce parte au la cunoștința noastră, a firii și la concepția noastră des-

pre lume, Pitagora și Euclide, Hipparch, Heron din Alexandria și Descartes, Aristotel, Roger Bacon și Harvey, ori savanți mai noi ca Lamarck, Yung, Leslie, Bell, Joule și Schwann? De la cine purced așezămintele politice romane, ale căror trăsături mai dăinuesc și azi în clădirea noastră politică? Cum se numiau legiuitorii (nu compilatorii) cărora li se datoresc definițiile dreptului roman, cari urmează să domnească în concepțiile noastre juridice? Opera o avem; autorul ei e uitat sau a ajuns legendar, *Iliade* e încă cetită, mai ales, e drept, de școlarii de liceu, cărora nu le prea place; dar Omer e atât de mult perdut pentru noi în cât îi putem tăgădui existența. *Nibelungen* trăește și înflorește, dar autorul ei a fost îngropat în negura vremurilor. Numele sculptorului Venerei de Milo nu-l mai putem bănuși, ca și numele aceluia care a sculptat pe Apollon din belvedere.

Geniile de azi se măgulesc în zadar că n'o să mai fie așa de acum înainte. Gloria personală e înscrisă în gazete și în cărți,

pe tablele de aramă și de piatră. Vremea risipește toate acestea ca scrumul unei foi arse. Câteva miișoare de ani, și totul s'a șters. Dar omenirea mai are poate înaintea ei milioane de ani. Bismarck va avea soarta uitaților întemeietori de State din vechime, Goethe și Shakespeare vor fi dați uitării, ca și autorul cărții lui Iov și cântărețul Vedelor; însă poporul german va urma să se dezvolte cu tărie, iar *Faust* și *Otelo* vor pricinui emoții puternice oamenilor, atâta timp cât se va pricepe pe pământ nemțește și englezește.

„Urma locuinței mele pământești nu se poate șterge în vecii vecilor!“ își zice Faust cu o credință nestrămutată și mângâietoare. El are literalicește dreptate. Urma lui, adică ceea-ce a făcut el, nu se va șterge așa de curând, dacă ceea-ce a făcut e însemnat. Dar n'are dreptate dacă de durata urmei lui el alipește gândul duratei individualității sale.

Cineva a muls un ținut mării? Bun. O mulțime voioasă șade și se bucură pe el

de viață și de lumina soarelui. Dar să mulțumească aceluia care a făcut zăgazul 'i-a dat pământul hrănitor? Nici prin gând nu-i trece. Recunoștința nu face secerișul mai bogat, nici pământul mai mănos. Mulțimea nu-i silită s'o aibă, și deci n'o are de loc.

Știința economiei politice a dovedit că lucrurile prețuesc, nu după trebuința ce o ai de ele, ci după ușurința mai mare ori mai mică cu care le poți căpăta. Aerul e cel mai trebuincios lucru omului; dar el nu prețuește nimic, pentru că 'i poate avea oricând fără osteneală, fiindcă, spre a-și lua oxigenul, n'are de făcut nici o muncă conștientă. În privința aceasta producția geniului se poate asemui cu bunurile ce nu prețuesc nimic. Odată sfârșită, odată ajunsă obiectivă, ea alcătuește chiar o parte a firii; ea e ca aerul, pe care 'l poți respira, ca apa pe care o poți avea fără osteneală, fără vr'o slujbă în schimb, fără mulțumiri. Adevărul, pe care l-a găsit exprimat cineva, și-l pot apropia toți oamenii; de la un cap

d'operă creiat de un om, toată lumea poate să capete emoții, dacă e însetată de ele; invenția, așezământul politic și social închi-puit de un creier omenesc și îndeplinit de o voință omenească, toți o găsesc gata la nașterea lor, ca și pământul pe care umblă și anotimpurile ale căror alternanțe întrerup uniformitatea timpului. Ceea-ce ia insul pentru trebuința lui din aceste adevăruri și frumuseți, din aceste invenții și așezăminte aceasta nu le scade cătimea, aceasta nu le strică, aceasta nu lipsește pe un altul de dânsule. Are deci dreptate să se folosească de ele, fără să mulțumească și fără vr'un serviciu în schimbul lor.

Și oamenii, cari muncesc pentru mulțime n'au cu toate acestea nici un cuvânt să se plângă de recunoștință, când sânt uitați pentru producțiile lor, când contemporanii și urmașii populează o Americă descoperită de dânsii și nu păstrează măcar o amintire pentru Cristof Columb. Organismul lor și-a produs creațiile, după cum organismul unei mame naște un copil: pentru că nu le putea

păstra într'însul, fiindcă trebuia să le dea afară când erau coapte. De altminteri și fiecare geniu 'și-are, la urma urmelor, recunoștința chiar pentru cele mai mari creații ale lui, și se poate spune că el nu lucrează de cât după ce 'și-a căpătat plata; căci el se folosește de munca tuturor geniilor ce au trăit înaintea lui, a acelor necunoscuți cari au fost autorii întregii noastre culturi civilizații, ai tuturor înlesnirilor noastre și ai tuturor biruințelor noastre asupra firii. El se urcă pe umerii predecesorilor; e deci drept ca urmașii lui să se urce pe umerii săi. N'are altă recunoștință către călăuzele și pionierii uitați ai omenirii, de cât aceea că se folosește de comorile lăsate de dânșii; nu se poate dar aștepta ca urmașii săi să-i mulțumească în alt chip. Bunurile minții, pe cari le află la îndemână și din cari poate scoate ce vrea, nu mai poartă, de multă vreme, semnul personal al autorilor lor. Atunci, de ce nu s'ar mângâia oare geniul de faptul ca și bunurile lui să fie vărsate, fără marcă de origine, în averea omenirii, și să-i mărească bogăția?

Statul, nimicitorul caracterelor

Ne batem mereu joc de mania rangurilor și a titlurilor în Germania, iar batjocurile în proză și în versuri, în privința aceasta, alcătuesc o întreagă bibliotecă. Dar materia e nesleită, și unele părți, mai cu seamă, au fost până acum d'abia atinse. Astfel nu s'a stăruiț în deajuns, — cece ar fi trebuit să se facă, — asupra primejdiei ce le amenință dezvoltarea și chiar viața unui popor, când își ia ca ideal particular și public șapca cu nasture de mandarin.

Du-te într'un cerc german, și privește împrejurul tău. Vei găsi supleanți și inspec-

tori, comandanți și consilieri, mai ales consilieri de toate culorile și de toate felurile de la consilierul de comisie fără însemnătate până la prea însemnatul consilier „intim actual“. Fiecare profesie 'și-are deosebitul ei consilier.

Ar fi așa de frumos, dacă cei mai buni cerșetori ori culegători de zdrențe ar putea și ei nădăjdui să urce treptele meseriei lor izbutite, împodobiți cam tot |cu astfel de titlu, ca, de pildă, consilier de șarlatanie ori consilier de maidan. Un om simplu și smerit, care să mulțumească cu numele și pronumele lui, o să-l cauți în deșert printre toți acei consilieri, chiar dacă ai căuta cu un felinar a lui Diogene la înălțimea celor mai nouă progrese în luminatul electric. Feciorul, care dă mosafirilor băuturi răcoritoare, pare să fie unicul reprezentant al geniului „Adam Homo“ fără epitet, dar chiar și acolo te înșeli. In-
tr'adevăr, ori-de-câte-ori Statul are prilej s'aibă daraveri oficiale cu el, fie ca să-i ceară birul, fie ca să-l urmărească în urma

vr'unui scandal de noapte, fie ca săi atâr-ne pe piept „medalia de onoare“ ca recu-noștință pentru grija și dragostea cu care a văxuit ani de zile cizmele generalului ori consilierului său intim, el nu-i zice „Fritz-Wilhelm Müller“, că-i mai pune un epitet în frunte „feciorul Fritz - Wilhlem Müller“. Acesta nu-i un titlu măreț dar e totuș un titlu. El ține cel puțin lo-cul unui titlu și-'l ține cu căldură; arată că în locul acela ar trebui să fie ceva și păstrează cu tărie obiceiul de a vedea un mâner alipit la un nume, ca la o cratiță.

Statul e rușinos în felul lui: e jignit să vadă înaintea sa un nume gol. Ptiu, ce ru-șine! Iute, mantaua unui titlu! ori, cel pu-țin, frunza de viță a arătării meseriei! Ma-tematicile, cari ține totuș mult la exacti-tate, fac economie de semne când pot, și au învoiala următoare: Când înaintea unui termen nu-i nimic, trebuie să ne închipuim înaintea lui semnul „plus“. Statul nu face înlesnirea asta. Fiecare nume trebuie să-și aibe mânerul lui. Cine nu-i nimic, primeș-te cel puțin titlul de „particular“.

Cât de nemțesc este acest strigăt pornit din inimă al omului din *Fliegende Blätter*: „Dacă nu's nimic, sânt totuș un contemporan!“.

Când ți s'a recomandat un om ca domnul consilier cutare. știi tot ce trebuie să știi în privința lui. Nu te mai osteni să-i cunoști personalitatea; n'ai nevoie să-i vezi nici fața, și cu atât mai puțin să-ți însemneze numele său. Acestea sânt lucruri de a doua mână. Lucrul de căpetenie e consilierul. Acesta dă întreaga definiție a omului. Poți știi fără greș, după titlul lui, cine-i și ce face; ce-a învățat. ce-i place și ce nu; cum și unde 'și petrece zilele și nopțile, cum judecă toate celea, de la liberul - scimb până la nemurirea sufletului, și chiar, de multe ori, cum își agonisește traiul. În fața unui om astfel tratat simți un minunat sentiment de siguranță. Nu e un vâl de surprindere, care ascunde fața unei tainice Isis. Maia stă aici în văzul tuturor spre mulțămirea ta, și nu te lasă să cauți sau să ghicești ceva.

Mă mir numai că nu-i a dat încă cuiva prin gând ideia unei simplificări foarte practice. La ce mai avea cei titrați un nume propriu? Intr'adevăr, acest nume mai amintește o personalitate, pe când cea mai măreață izbândă a acestor domnie să n'aibă nici o personalitate, ci un rang, o stare, un titlu. Acesta e lucrul de căpetenie, omul nu-i de cât o codiță nu tocmai însemnată.

Bine. Să înlăturăm pe deplin această codiță, și să nu mai chemăm pe fiecare purtător de titlu de cât cu țifra paginii și rândul anuarului civil ori militar în care e trecut. Ori, dacă lucrul ăsta pare cam greu, să-i dăm un nume oarecare lesne de ținut minte, care să fie pentru totdeauna acela al slujbașului unei anumite funcții, și care să fie luat odată cu titlul. Atunci, împreună cu uniforma, îmbraci și un nume, și din creștet până'n tălpi te faci nevăzut în rangul și titlul tău. Marii seniori francezi din veacul trecut știau cum să trăiască. Ei aveau pentru fiecare slugă un nume hotărât odată

pentru totdeauna, și pe care trebuia să l ia intrând în slujbă. Intâiul fecior se numea de pildă, tinerețe; vânătorul Picardia; vizitiul Victor. Fie care primea dela predecesorul lui numele cu livreaua, și-l trecea urmașului său. În acest chip, stăpânii, al căror rol nu e să deosibească înșiși, ci să facă o slujbă regulată făcută cum trebuie își cruțau nevoia de a face acrobații de minte pentru slugile lor.

De altfel n'ar fi așa pagubă mare, dacă numai funcționarii ar arăta o bucurie copilărească pentru titluri, și ar da mai multă însemnătate uniformei de cât trupului lor. Dar fenomenul ăsta nu se vede numai în păturile în cari titlul răspunde cel puțin unei funcții, și în care uniformă nu-i o travestie de carnaval, ci o haină de lucru. El e răspândit în întregul popor și vede la o nenumărată mulțime de inși, a căror sigură legătuă cu slujba Statului e că, pe vremea catagrafiei, alcătuesc o unitate în totalul oficial. Și în viața burghieză, Germanul năzuește la o oarecare distincție guver-

namentală. la o pecetie ori la un semn cu fierul roșu, arătând că face parte din turma Statului. Atâta vreme cât Statul n'a luat oficial cunoștință de el, printr'o numire oarecare, dânsul nu crede că există. Fără ceea-ce el numește o distincție, nu se simte om întreg, ci cel mult un omuleț. Meseria ori îndeletnicirea lui i se pare reazământul unui titlu, și menirea firească a pieptului său îi pare că e să poarte o decorație. Oamenii născuți liberi, neatârnați, n'au mândria să se bizuie pe ei înșiși și să nu voiască nimic dela alții; își înstrăinează neatârnaarea, care face mai mult de cât dreptul de întâi născut a lui Esau, pentru un semn de favoare, care are mai puțină însemnătate de cât castronul de linte al lui Iacob. Pe vremea înfloririi feodalității, oamenii liberi trebuiau să-și dea proprietățile în mâinile marilor seniori și să le primească iar dela ei ca feudă, sub titlu de dar grațios. Azi se face fără nevoie ori silă ceea-ce trufașa generație de pe acele vremuri nu se învoia să facă de cât după o puternică împotrivre.

În Rusia, scara deosebitelor trepte ale funcționarizmului se numește „cin“. Orice Rus, care vrea să însemneze ceva pe lumea asta, trebuie să stea pe o treaptă oarecare a acestei scări. Dar „cinul“ n'a rămas un așezământ rusesc, el a trecut și granițele. Scara s'a făcut și în Germania și lumea are înaintea ochilor ei priveliștea ciudată a unuia din cele dintâi și cele mai puternice popoare civilizate de pe pământ pierzându-și toată viața ca să urce cu gravitate o treaptă după alta, întocmai ca niște brotăcei închiși într'un borcan. Dezvoltarea insului nu se face dinnăuntru în afară, ci prin adaosuri de afară; nu ca la un organism auto-dinamic plin de putere vitală, ci ca la o piatră nemișcată și moartă. Statul adaogă centimetre nouă taliei firești a insului, și-l urmărește din când în când cu câte o palmă. Creșterea nu e o înălțare a caracterului, ci o lungire de titlu. Personalitatea pierde o însușire, titlul câștigă un adjectiv. Temperamentul sărăcește numărul decorațiilor crește.

Și vai de omul singuratic, care vrea să scape de această slugărnice obștească de bună-voie! El e privit de ceilalți, după cum câinii domestici din fabulă privesc pe lupul liber. Ori mai bine zis, el nu-i de loc privit. Grimmelshausen, povestitorul german din veacul al XVII-lea, vorbește într'unul din romanele lui despre un cuib de păsări vrăjit, care face nevăzut pe ce-l care 'l purta. Titlul are o urmare contrarie aceluia cuib vrăjit: numai el aduce vază aceluia care 'l poartă. Atâta vreme cât nu 'l-ai, nu ești bine văzut de societate, ești o umbră străvezie, o bășică de aer. Omul care în urma propriei lui puteri organice și supuinđu-se legii sale de creștere lăuntrice 'și-a făcut o individualitate, care vrea să fie socotită și măsurată aparte și nu poate fi înțeleasă în originalitatea-i și frumusețea-i proprii de cât dacă se desace de toate apendicele arbitrării exterioare neslujind de cât să incurce liniile și să pocească totul, un astfel de om dispare în dosul unor păpuși articulate nepăsătoare,

ce nu slujesc de cât să poarte uniforme și semne ierarchice!

Un copil, într'o anecdotă cunoscută, e hédumerit dacă niște copii pe cari 'i-a văzut scăldându-se sunt băeți sau fete, pentru că erau desbrăcați. Societatea e ca și acel copil. Ea nu pricepe omenirea, dacă unu i se înfățișază într'un anumit costum. Ea nu recunoaște pe un om decât când se arată înainte i într'un mare lux de ranguri și de titluri. Acest fel de a vedea si-lește pe ori-ce om, care are dorința îndreptățită la oare-care vază printre conce-tătenii lui, de a-și părăsi calea sa de dez-voltare firească și a se alipi de mulți-mea care se împinge înainte, cu pas egal și somhoros, în făgașul tras de Stat, fiind supraveghiată la dreapta și la stânga de sergenți polițienești. Astfel se naște în om gândul că viața primordială, pe care o are de la natură, nu prețuiește nimic; că spre a intra într'adevăr în viață trebuie să renască a doua oară cu ajutorul Statului sub forma unui consilier oare-care. Astfel, în

India, membrii celor trei caste mai înalte sunt „dvicias“, adică trebuie să se supue ca adulți, unei ceremonii simbolice de renaștere, constând în a trece îmbrăcați peste tot în alb, cu rituri solemne, printr'o porțiță strâmtă.

Ce înapoiere vrednică de milă către grade de evoluție trecute de multă vreme! Ce contrazicere, cu toate părerile fundamentale și puterile de mișcare ale vremii! Cu cât un organism e mai dezvoltat, mai original și mai diferențiat, cu atât în el insul o ia înaintea speței. Această lege stăpânește nu numai ființele singuratice, ci și societățile.

În vechime, în veacul de mijloc, obștea era organizată ca o colectivitate închisă, și insul nu prețuia de cât ca o parte a întregului. Pe atunci nu'ți era nici cu puțință nici îngăduit să fii original, ci trebuia să te adaptezi plinului amănunțit ho ărât al clădirii Statului, societății, ori breslei. Acela, pe care autoritățile ori breslele nu l primea în sânul lor era scos de sub ocrotirea legii și a drept. Gradul de evoluție socială de pe

aceea e mai mai cât acela al unui polip, pe care inșii sânt grămădiți laolaltă, pe nedeplin formați, organicește robiți, nu pot nici să trăiască nici să se miște prin ei însăși, nici să se ridice d'asupra unei vieți parțiale subalterne și rudimentare.

Azi sântem mai înaintați. Nu mai alcătuim o stâncă de mărgean, însă cel puțin o turmă. Fie-care ins duce o viață aparte de și toți au nevoie unii de alții pentru anumite funcții. Lanțul de solidaritate, ce ne unește pe toți, ne lasă totuși destulă libertate, și fie-care din noi are puțința organică să pască aparte. Acest individualism, — cucerirea vremurilor nouă, — îl jertfim de bună-voie vechiului colectivizm, în care insul nu-i de cât o celu'ă, mai puțin de cât un organ, un nimica mișcător și absurd. Intr'adevăr, aci trebuie că ajungem, când recunoaștem că ori-ce valoare și ori-ce demnitate nu pot veni unui om de cât prin puterea Statului, și că, pentru locul lui printre oameni, o diplomă și un brevet sânt mai hotărâtoare de cât propria lui valoare, în-

semnătatea sa intelectuală, și fapte ce n'au fost făcute în vederea *Monitorului Oficial*.

Ce-i oare Statul?

În teorie, el înseamnă: noi, voi. Dar, în practică, el e o clasă stăpânitoare, câți-va inși, une-ori unul singur. A pune pe toate pecetea Statului, înseamnă să vrei să placi numai unei clase, câtorva inși, unui ins. Înseamnă să năzuești către un țel care nu ți-e arătat de însăși firea ta, ci e pus de o minte străină, poate chiar numai de un capriciu străin. Înseamnă să te lipsești de ființa ta cea mai intimă și să te formezi după un calapod din afară, împotriva căruia se răzvrătesc poate toate apucăturile și toate pornirile tale de la început. Toată pătura intelectuală a unui neam se preface ast-fel într'un soi de tagmă de iezuiți, care a făcut „jerfa minții ei“ și a renunțat să cugete cu capul său și să hotărască singură ce-i drept și ce-i nedrept. Nu te formezi după pornirea organică, ci te distilezi ca un metal lichefiat într'un tipar oficial, și te mândrești că ești, nu un orga-

nizm viu cu fața ta proprie, ci o banală limbă de pendul de zinc. Prin acest mijloc de topire, structura cristalină a unui popor e dizolvată și sâmburele său solid nimicit. Frumoasele și bogatele feluri de dezvoltări firești lasă locul unei păcătoase uniformități impuse. Când iei pe cineva de scurt întrebându-l cum ce crede despre un lucru oare-care, el nu poate să 'ți-o spuie numai de cât, ci trebuie să alerge mai întâi în piață, ca să caute lozinca zilei. Milioane de ființe se lipsesc de neatârănarea lor și se supun cu vorba și cu fapta, unei epitropii a cărei tiranie, puternică, după puțin timp nici n'o mai simt măcar.

Să nu mi se spue că ar putea fi și altfel, și că eu însumi am dovedit pe scurt cum marea mulțime nu-i în stare să muncească cu mintea și să facă ceva original și bun, cum această muncă intelectuală e făcută numai de oameni excepționali și transmisă prin sugestie de la neînsemnata minoritate mari mulțimi. Dar e o uriașă deosebire, dacă cugetarea unuia ori a câtorva

e vărsată în creerul unui întreg popor prin sugestie firească, ori prin silă și violență. Într'un caz, nici un proces organic nu-i stingherit; numai aceia cari nu sânt în stare să cugete singuri suferă fără să știe înrâurirea minții superioare și se fac, vrând nevrând, imitatorii ei. În cellalt caz, dimpotrivă, o dezvoltare firească e împiedicată și oprită; chiar minți bine înzestrate și puternice, menite să aducă muncă intelectuală nouă și originală și să mărească bogăția intelectuală a neamului lor și a omenirii, își paralizează dinadins și cu o silință de voință conștientă munca lor cerebrală, spre a putea recugeta pe deplin părerile normale oficiale impuse întregului popor și să se facă ast-fel vrednici de aprobarea guvernamentală. E aceeași deosebire ca între lenea copilașilor și trândăvia celor vârstnici în stare să facă ceva. Cea dintâi e prevăzută, foarte firească și n'aduce nici o pagubă economică: cea de a doua, când e obștească, duce pe un popor la cerșit.

Această lipsire cu duiumul de neatârnairea

omenească înlesnește, firește, cât se poate de mult cârmuirea. Câinele nu stă niciodată mai liniștit de cât când îi pui o bucățică de zahăr pe bot și când îl lași să spere că o s'o poată înghiți, dacă o să facă frumos la boieri. Un popor, care nu respectă pe un om de cât când a fost botezat a doua oară în *Monitorul Oficial* și îmbie ori mai curând silește prin obiceiul ăsta pe toți membrii ei ceva mai bine înzestrați să pătrună cu ori-ce preț în sanctuarul pomenitei foi, un asemenea popor e cu desăvârșire în mâna guvernului său, adică a clasei sale stăpânitoare. Intrebarea: „Ce o să spue cei mari?“ însoțește neîncetat pe toți cetățenii lui, și-i spionează pe d'asupra umerilor în lucrările lor, în planurile și convorbirile lor cele mai tainice. Neconținut supravegheat de acest spion, cetățeanul pierde obiceiul trebuincios și folositor de a fi singur cu el însuși și cu cugetul lui, și se face tot așa de șovăitor, tot așa de flămând de slavă, așa de prevenitor, cum trebuie să te faci, când te

știi necurmat observat de un martor atât de supărăcios. Dar guvernul are firește cel mai mare interes ca să păstreze o ast-fel de stare de lucruri. Ea împiedică împotrivirile supărătoare ale opiniei publice. Ea pune o țară mare la picioarele unui ministru și a câtorva șefi de birou. Ea înjosește pe oamenii neatârnați la treapta de cetățeni de mâna doua, însemnați cu o pată, fiind-că nu se pot niciodată ridica la nivelul oamenilor desăvârșiți, împodobiți cu titluri și decorații, și dă, în ochii mulțimii, ori-cărei opoziții politice împotriva guvernului caracterul unui lucru necinstit, al unui fapt care ia autorului drepturile onorifice socotite ca cele mai prețioase: acela de a-ți colora într'o zi cheotoarea cu o panglică de decorație, de a-ți încununa numele cu un titlu.

Aceasta e o stare de lucruri nu numai vrednică de plâns, nu numai imorală, dar cât se poate de primejdioasă pentru viitorul unui popor. Am cetit în Vasari, îmi pare, că Michel Angelo, după ce a lucrat douăzeci

și două de luni în șir la bolta Capelei Sixtine, era așa de obișnuit să-și ridice ochii în sus, încât nu se mai putea uita drept înaintea lui, ori la dreapta și la stânga, ca de obicei, ci trebuia să ție cu amândouă mâinile d'asupra ochilor chiar și o scrisoare ce ar fi voit s'o citească.

Acelaș lucru se întâmplă unui popor, care s'a deprins să se uite totdeauna cruciș în sus, pururea către capii cârmuirii. El nu mai e în stare să vadă liber în preajma și înaintea lui; se desvață să zărească primejdiile ce-l amenință. Oamenii cari în acel popor, lucrează sau lucrează chipurile pentru binele public, nu văd nici pe vecinii lor, nici urmarea vorbelor și faptelor lor asupra acestora. N'au, în tot orizontul lor mărginit în chip artificial, de cât icoana unei personalități ori a unei mulțimi, la ale căror buze și sprâncene rămân pironiți ca niște păpuși de carton. Ei nu mai văd lucrul public și ținta lor nu-i să-i folosească, ci să capete dela cel puternic un semn de aprobare sau un zâmbet bine-voitor.

Știu bine ce se spune de obicei întru apărarea unei astfel de stări de lucruri. Ea ar înlesni ori ar face chiar numai cu puțință concentrarea întregii puteri a poporului pentru fapte mari, ea ar împiedica împărțirea ei în sute de părți, ar favoriza o îndrumare sigură și conștientă a țelului soartii naționale. Într-o țară, în care nu stimezi pe cetățean de cât când a fost vădit distins de colectivitatea reprezentată de guvern, cetățeanul se simte îmboldit să-și consacre puterile colectivității și să fie bine răsplătit de ea; egoismul e combătut și spiritul public cultivat; o strânsă solidaritate leagă pe toți membrii poporului și aspră disciplină, fără de care chiar și cele mai mari silințe ale masselor rămân sterpe, ajunge o trăsură de caracter fundamental al poporului.

Iată ce se spune; dar de la început până la sfârșit, astea nu sânt de cât sofisme. Puterea unei colectivități se bizue într'adevăr, când ai căuta, pe puterea părților ce o alcătuiesc. Dacă acestea sânt slabe, ori-ce

concentrare, ori-ce disciplină și ori-ce supunere unei unice îndurări, n'o întăresc. O mie de oi, ori-cât de solidare ar fi, nu se vor putea împotrivi nici odată unui singur leu și cu atât mai mult vor putea ajunge primejdioase pentru el. Când slăbești și desrădăcinezi sistematic într'un popor neatâr-narea virilă, când strivești caracterele printr'o apăsare năprasnică, la urmă nu mai rămâne un organism popular viu, ci numai o pulbere atomică, pe care un copil jucându-se o poate risipi cu degetul. Ființa organică nu ajunge la desvoltarea ei, varietatea se șterge, izvoarele adevărului, cari țâșneau pentru popor din o mie de capete felurite, sleesc și, de la un capăt la altul al țării, nu mai dai de cât peste copiile unui singur om, proclamat oficial ca singurul și adevăratul tip național.

În vremuri de pace, un popor poate suferi mult timp o astfel de înjosire, fără să știe ceva despre starea lui îngrijitoare și fără să vadă prăpastia pe marginea căreia umblă. El mai poate avea fericirea să fie

cârmuit de o minte puternică și luminată, care și pune în gând să facă și face chiar fapte mari. Atunci toate merg aproape bine, intriganții izbutesc, izbânda dă dreptate aceluia cari cer popoului un singur cap să cugete și un singur braț să lucreze pentru el, și căutarea obștească a bună-voinței guvernamentale, care nu se capătă de cât printr'o întoarcere fără tocmeală la acel chip de a vedea al aceluia ministru (Rochow), pentru care „ori-ce supus e firește mărginit la minte“, pare să asigure într'adevăr mântuirea Statului. Dar nici geniul nu trăește în veci, fie-care generație nu naște unul nou, și chiar poporul cel mai mare nu-i sigur s'aibă pururea în fruntea sa oameni extra-ordinari.

Istoria ne spune că, în consiliul celor puternici, „cătina nepoizibilă de înțelepciune“, despre care vorbește cancelarul suedez Oxenstiern, e mult mai deasă de cât o putere intelectuală. Ce se întâmplă oare, când mediocritate, ori chiar idiotia, ușurința, egoismul, șarlatanismul, desfrâul înjositor,

pun mâna pe soarta unui popor ? Vechiul obicei de a lăsa guvernul să cugete și să lucreze pentru tine și să socotești vederile lui ca niște proorocii ce nu dau greș, acest obicei se menține, căci a ajuns organic. Mulțimea urmează să privească numai pe consilier ca om deplin și cetățean fruntaș ; păturile culte ale neamului urmează să vâneze titlurile și decorațiile ; guvernul urmează să nu dea favorurile de cât celor cari 'l aplaudă. Așa dar, aceia cari doresc stima mulțimii urmează să admire și să adore autoritatea superioară ; critica tace, împotriva câtorva oameni independenți n'are nici o putere, și în mijlocul idilei unui guvern mulțumit de el însuși și de o supunere admirativă, se poate întâmpla, fără veste, de azi pe mâine, cea mai spaimântătoare nenorocire. Atunci se arată urmările sistemului de adorație universală a miniștrilor. Lumea s'a desvâțat să se gândească la treburile publice și să caute în mintea și în simțirile ei cea-ce ar putea să-i priască ; ea nu s'a mai gândit de cât la guvern și la

confundat cu poporul, cu patria; s'a deprins să practice lingușirea josnică, în vederea răsplăților și a distincțiilor, iar nu să caute stima și mulțumirea de sine însăși, prin desfășurarea liberă a ființei sale intime. De aceea nefericirea găsește întregul popor nepregătit și desarmat, și el piere, dacă nu mai are elemente sănătoase, cari și-au putut urma propriile lor căi de dezvoltare, fiind-că nu sau sinchisit nici odată de titluri și de distincții, și a căror tărie neînfrântă îndreaptă, în ceasurile de mare primejdie, toate nelegiuirile unui guvern idiot și ale unei elite târâtoare.

Un popor care citește ca pe o icoană anuarul oficial, n'are decât ceea-ce merită, când i se impune calul Incitatus ca senator. El însuși își cultivă apăsătorii. Ast-fel ajunge să adoarmă la Rossbach și să se des-tepte la Iena.

VI

Naționalitate

De n'am ști cât de deplin stăpânește subiectivitatea cugetarea noastră ; cum o reprezentare greșită, ce ne-am făcut-o despre un fenomen, ne face conștiința nedestoinică să perceapă cum trebuie acel fenomen, și să vedem deosebiriile dintre el și icoana lăuntrică ce o avem despre dânsul : dacă, cu un cuvânt, n'am ști cât de mai puternică e prejudecata ca mintea sănătoasă, și legenda de cât adevărul, n'am înțelege cum de se mai găsesc azi oameni cari socotesc chestia naționalităților ca o greșală a vremii și un lucru la modă, și o numesc foarte serioși e înșelătorie, care stăpânește negreșit multe capete, dar care va fi totuși în curând uitată. E adevăr o școală de oameni

cari se încumetează să se numească oameni de Stat și cutează să năzuiască la cărmuirea soartii popoarelor. Acea școală spune că chestia naționalităților a fost născocită așa, din senin, de către Napoleon al III-lea, spre a aduce greutate lăuntrice Statelor străine și a forma în sânul lor părtași fanatici și sprijinitori ai neliniștitoare sale politici de aventuri. Un singur lucru poate opri pe cei cumiți de a numi idioți fără margini pe așa-zișii oameni de Stat, cari vorbesc astfel: anume că fac cu toții parte din niște țări ori din niște popoare, pentru cari deșteptarea conștiinței naționale ajunge primejdioasă, și că prin urmare dorințele și patimele lor, teama de viitor, ura neamurilor cari năzuesc a se înălța și furia de care sunt cuprinși gândindu-se la pierdrea apropiată a privilegiilor luate pe nedrept, îi împiedică să vadă și să talmăcească faptele.

Acest soi de oameni îi întâlnești în Franța, căreia unitatea Germaniei și a Italiei i-a răpit starea ei domnitoare în Europa; în Austro-Ungaria, în care neamuri apăsate își cer drepturile; în Belgia, în care Flamanzii zmulg prin amenințări emanciparea lor de la Valoni. Aceia, a căror judecată nu-i întunecată de interese personale, înțeleg că

deșteptarea conștiinței naționale e un fenomen ce trebuie să se arate năpărat și luciu firesc, într'un anumit punct al evoluției omenești, la ins ca și la massa, și care nu mai poate fi întârziat și mai ales oprit, după cum nu se poate opri fluxul și refluxul mării ori căldura soarelui în toiu verii. Aceia, care spun popoarelor că în curând vor înceta să-și afirme naționalitatea, au tot atâta minte sa și copilul care spune mamei sale :

„Când vei fi copil, o să te duc și eu în brațe !“

Pe ce se întemeiază o naționalitate ? Care-i semnul ei caracteristic ?

S'a discutat mult în privința asta și s'a răspuns în diferite feluri la această întrebare. Unii scot la iveală elementul antropologic, adică originea. Greșala e atât de vădită, încât ți-e silă s'o combați. Nu cred, ce-i dreptul, în unitatea neamului omenesc. Cred că diferitele rase mai însemnate înfățișând sub împărțiri ale speței noastre și că deosebiriile lor morfologice și cromatice nu sânt niște simple fenomene de adaptare și urmări ale prefacerii unui tip unic, la începutul lui sub înrâuriri locale, ci se înțeleg prin diversitatea originii. Mi se pare că între un alb și negru, între un Papuas și

un Indian. Înrudirea nu-i mai mare ca între un elefant african și unul indian, între un bou domestic și un bour. Dar în sânul aceeași rase, mai ales rasa albă, deosebirile nu sânt negreșit așa de însemnate, spre a îndreptăți o despărțire hotărâtă și mare a deosebitelor tipuri naționale. În fie-care popor alb sânt oameni înalți și scunzi, cu ochii negri și albaștrii, cu părul bălan și castaniu, dolicho și brachicefali, flegmatici și nervoși; și chiar când unele însușiri precumpănesc în poporul cutare și altele în poporul cutare, toate semnele lor fizice și intelectuale n'au totuș o însemnătate atât de mare, încât să caracterizeze atât de fără greș pe un ins făcând parte din cutare popor anumit și din nici un altul, după cum bună-oară, pielea neagră, forma feței și părul creț caracterizează pe negru ca făcând parte dintr'o anumită rasă.

Incercările făcute adesea, spre a găsi un tip mijlociu la fie-care popor, sânt lipsite de valoare științifică. Descrierea acestui tip poate fi o cetire plăcută și amorul propriu să se simtă măgulit în fața tabloului său dar ea nu-i de cât o închipuire. Câtă vreme trăsăturile unui ast-fel de tip nu sunt închipuite după voie, ele constau în exteriorități neînăscute omului, ci întipărite lu,
i

și de cari se mai poate scăpa cu vârsta; de altminteri, ei nu le capătă când e dus, ca copil, într'un mediu străin și expus înrâurilor unui neam străin.

Chamiso, autorul lui *Peter Schlemihl*, care era un băiat pe jumătate format când nu știa o boabă nemțească, a ajuns bărbat și poet tot atât de german, cum pot fi aceea cari zic că în vinele lor curge sângele vechilor Germani, gazdele lui Tacit; Michelet, nu entuziastul francez, ci filosoful german, are trăsăturile intelectuale ce sânt socotite drept specific germanice: profunzimea, seriozitatea morală, chiar și obscuritatea; plăcutul cugetător Jules Duboc, din tată și mamă neaoși francezi, se deosebește printr'un idealim în deosebi german; Dubois-Reymond e modelul unui învățat german; Theodor Fontane, în a sa contemplare a firii și în a sa analiză a sufletelor, e nu numai german, ci chiar german de miază-noapte, etc.

La fiecare popor european găsim aceleași fenomene. Cine va spune oare că Louis Ulbach și Eugène Müller, că Spuller și Dietz, nu sânt francezi exemplari? Cine nu găsește în Hartzenbusch și în Becker toate însușirile poezilor spanioli? Ce-i neenglezesc afară de nume, la Dante-Gabriel Rossetti?

Poți să nu fi legat de un popor nici printr'o singură picătură de sânge măcar, și e de ajuns să fii crescut și să trăiești în mijlocul lui, ca să-i ia caracterul cu toate însușirile și cursurile lui. Dacă ar părea câți-va scriitori ori artiști că intrupează o abateră de la spusele noastre tot am avea să căutăm dacă ei și noi nu sântem sub înrâurirea a două feluri de greșeli greu de ocolit. E lesne de înțeles, într'adevăr, că ne lăsăm repede în voia porniri de a căuta în Chamisso, de pildă, trăsături pe cari le impuțăm arbitrar Francezilor, și că i le găsim, fiind-că știm cu câtă ușurință schimbăm fenomenele după părerile noastre preconcepute. Pe de altă parte, e d'asemenea foarte firesc ca un poet sau un artist străin, trăind în Anglia, de pildă, s'aibă neconținut în cap gândul patriei străbunilor săi, și să-și închipuie că trebuie s'aibă însușiri reamintind acea țară; prin sugestia ce o are asupra-i acest gând, el își va schimba fără să știe ființa sa, va avea tot feluri de apucături artificiale și va căuta să ajungă să semene cu icoana ce o are despre un băstinaș al țării lui strămoșești; nostim e, că la urmă el nu va avea însușirile adevărate ale neamului său, ci acelea pe cari prejudecata englezească i le atribue greșit și prin tradiție.

Așa dar, nu originea dă omului naționalitatea sa hotărâtă. Urmașii Ughenoșilor emigrați în Brandenburg au ajuns niște Nemți minunați, iar urmașii colonilor olandezi din Noul Amsterdam niște perfecți Americani. Războaiele, emigrările în massă și mișcarea inșilor au încurcat într'un talmes-balmes de nerecunoscut diferitele elemente populare, destul de deosebite poate la început, și legiurile tuturor Statelor civilizate ne arată cât de puțină însemnătate atribuie înrudirii sângelui, dând străinilor puțința de a se „împământa“, adică de a se face pe deplin cetățenii unui Stat, care li-e străin de origină, cu drepturile și datoriile tuturor celorlalți membrii ai aceluiași popor.

Neputându-se apăra temelia antropologică a naționalității, s'a căutat să i se dea una istorică și legală. S'a zis: Un același trecut, o aceeași soartă, viața laolaltă sub aceeași cârmuire și sub aceleași legi, amintirea acelorași suferințe și bucurii fac pe oamenii membrii unei singure și aceleași națiuni. Părerea asta se poate dezvolta cu frumoase flori oratorice, dar ea rămâne totuș un sofism și faptele o dezminț cu dispreț.

Intreabă pe un Rutean din Galiția dacă se simte Polonez, de și Rutenii împărtășesc de

mai bine de o mie de ani, — pe cât pomenește istoria, — soarta, legile și așezămintele politice ale polonezilor. Sau întreabă pe un Finez, — ori pe un Suomi, care 'și-ar zice el însuși, — dacă crede că face parte din acelaș neam cu Suedezul finlandez, cu care d'asemenea alcătuește, de mai bine de o mie de ani, un singur popor politic.

Negreșit, comunitatea de legi și așezămintele, și mai ales a deprinderilor de trai, de obiceiuri și de moravuri, aduce vrând nevrând niște legături, cari pot să deștepte un oare-care simțimânt de solidaritate: după cum, dimpotrivă, e aproape neîndoiios că Evreii, de pildă, sânt priviți ca străini de popoarele în mijlocul cărora trăesc, înainte de toate fiind-că țin cu o orbire și îndărătnicie de neînțeleș la niște obiceiuri exterioare, — socotirea timpului, zilele de odihnă și sărbătorile, legile alimentare, alegerea numelor de botez, etc. — obiceiuri cari se deosebesc pe deplin de acelea ale compatrioților lor creștini, și sânt așa făcuți în cât țin neîncetat trezit în acești din urmă simțimântul unei dușmăanii și a unei separații. Dar această comunitate nu-i nici odată îndestulătoare, ca să facă din diferite popoare un singur popor, și să dea o naționalitate locuitorilor unui Stat.

Nu, toate acestea nu sunt de cât niște meșteșugiri viclene, pe cari adevărul le risipește ca pe o bășică de săpun. Insul nu poartă de cât foarte rar origina sa fizică înscrisă pe frunte; de obicei, nu i-o poți nici recunoaște, nici dovedi. El însuși n'o simte, și ceea-ce se flecărește despre glasul sângelui e un moft, al unor autori de melodrame proaste de provincie.

Legile și așezămintele nu hotărăsc nici ele naționalitatea, de și nu se poate tăgădui înrăurirea lor asupra formării caracterului omului. Numai limba o hotărăște. Numai printr'insa ajunge omul membrul unui popor; ea singură 'i dă naționalitatea. Să luăm așa dar bine aminte la însemnătatea limbii pentru om, partea ei la formarea ființei, cugetărilor, simțimântului lui, a întregii sale înfățișări omenești! Prin limbă, insul capătă felul de a vedea al poporului pe care l'a format și desvoltat și 'și-a 'ncredințat și 'i-a defipt organicește cele mai tainice mișcări ale minții lui, cele mai delicate particularități ale lumii lui de reprezentări. Prin limbă, ajunge el copilul adoptiv și moștenitor al tuturor cugetărilor și poeziilor, al tuturor educatorilor și călăuzelor poporului; prin limbă, cade el sub efectul sugestiei universale, pe care o

au literatura și istoria unui popor asupra tuturor fiilor lui, făcându-i pe toți la fel prin chipul de a simți și lucra. Limba e în realitate însuși omul. Prin mijlocirea sa percepe el cele mai numeroase și mai însemnate trăsături ale fenomenului universal, și ea e unealta de căpetenie cu care lucrează la rându-i asupra lumii din afară. Dintre milioane de ființe, una singură cugetă prin ea însăși și preface impresiile simțurilor în reprezentări personale; milioane de ființe recugetă în urma ceea-ce au cugetat ei, și numai ceea ce 'și pot apropia prin limbă. Dintre milioane de ființe numai una lucrează și face reprezentările ei senzibile prin fapte imperioase asupra oamenilor și firii; milioane de ființe se mărginesc să vorbească și să-și arate procesele lor intelectuale cu ajutorul cuvântului. Limba e prin urmare legătura cea mai puternică ce poate uni pe oameni între dânșii. Frați și surori, cari n'ar cunoaște aceeași limbă, ar fi cu mult mai străini unul de altul de cât doi inși cu totul străini cari se întâlnesc întâia oară și 'și urează bună ziua în aceeași limbă strămoșească.

Am văzut acest lucru și-l vedem mereu : Englezii și Americanii de miază-noapte s'au războit și au avut destul de des interese

protivnice: dar, față de neenglezi, ei se simt *unul* se simt fiii „Marii-Britanii“. Flamanzii și Olandezii s'au bătut cu înverșunare în 1831, și acum sânt hotărâți să închee iar o alianță frățească. Când Buri s'au luptat cu Englezii, ori s'au apărat împotriva întreprinderilor politice ale Angliei, inima Neerlandezului se strângea de durere sau tresălta de bucurie. de și ori-ce legătură politică între Olanda și Colonia-Capo încetase aproape de un veac. Marea deosebire de legi, de obceiuri, de naționalitate politică și de amintiri istorice între Franța, Elveția și Belgia, n'a oprit pe elvețieni și Belgienii francezi să ție cu înflăcărare partea Francezilor în 1870; de și în Norvegia se urâște de veacuri stăpânire daneza, de și la urmă țara s'a scuturat de jugul ei și azi încă Danezii nu sânt prea bine văzuți în Scandinavia, s'au văzut totuș, pe vremea războiului din Schleswig-Holstein Norvegieni alergând cu entuziasm în ajutorul Danezilor, cu cari n'aveau nimic comun de cât limba. Dar tocmai acest „nimic“ e totul.

La un oare-care grad de dezvoltare al popoarelor, grad trecut de mult timp, limba putea avea pentru ins ca și pentru Stat o însemnătate mai mică. Aceasta într'o vreme

În care grosul națiunii n'avea drepturi ci datorii, ci când numai o mică — foarte mică — parte avea puterea în mâini. Atunci omul de jos n'avea nevoie de limbă ca să zică așa. Într'adevăr la ce 'i-ar fi slujit? Cel mult ca să geamă ori să blesteme în cocioaba lui, sau să facă glume proaste la cârciumă. El nu venea niciodată în atingere cu alți oameni de cât cu consătenii săi, cari vorbeau aceeași limbă ca și dânsul : nu obicinuiau să călătorească în străinătate ori să vadă străini venind la el. Unealta de cârmuire era biciul, al cărui laconism era înțeles fără gramatică și dicționar ; școale nu se pomeneau. Când era vorba de dreptate, omul din popor, căutând să-și capete micul său drept, nu izbutea niciodată să-și arate păsul cu vorba înaintea judecătorului, ci trebuia să însărcineze pe un avocat, ca să-și susție plângerea ; administrația nu se înjosea la nici un schimb de vorbe și de răsunsuri cu supuși ; chiar și în biserică, poporul nu-și putea înălța sufletul în graiul lui, căci catolicismul îi înfățișa pe dumnezeul său ca pe un mare senior străin, de care te poți apropia numai într'o limbă străină, — latinească, — prin mijlocirea preoților savanți în această limbă. Insul n'avea trebuință nici putință

să iasă din îngustimea condițiilor ereditare și să înrâurească cercuri întinse cu ajutorul cuvântului.

Dar acolo unde era totuș o oare-care autonomie, ca în orașe și unde orășenii aveau prilej să chibzuiască și să hotărască asupra treburilor lor, chestia limbii lua numai de cât o mare însemnătate, iar burghezia, când avea deosebite graiuri, se despărția după limba ei în naționalități cari se luptau cu cea mai mare înverșunare pentru întâietate. Limba, din alte motive, n'avea nici o însemnătate pentru nobil. Partea lui de putere îi era asigurată prin naștere și el era stăpân și senior fără să deschidă gura, ori să înmoae vr'opană în cerneală.

Nu se întâmplă oare și azi încă acest lucru, în Anglia, unde așezămintele păstrează încă atâtea rămășițe ale veacului de mijloc, ca un olandez, urmașul unui Scoțian emigrat de mai multe generații, lordul Reay, să ajungă de odată, prin stingerea părții bărbătești a familiei lui rămasă în țară, pair de Anglia și membru al camerei lorzilor, adică să ia parte la puterea legiuitoare al regatului britanic, fără să aibă nevoie să fie cetățean englez și să știe o boabă englezește!

În acele câte-va cazuri în cari manifestările publice erau trebuincioase, nobilul se sluja de limba latină pe care o știa el însuși, ori pe care știa s'o întrebuințeze preotul, secretarul lui.

În ast-fel de împrejurări, naționalitatea era un lucru de a doua mână, fiind-că semnul ei cel mai de seamă, limba, era și ea tot ast-fel. Azi s'a depășit pretutindeni acest lucru, chiar în Rusia și Turcia. Insul a ajuns vârstnic și are dreptul, chiar dacă e din pătura cea mai de jos să se ridice de asupra stări în care l-a pus întâmplarea nașterii. Justiția a ajuns verbal, administrația la îndemâna oamenilor și ea catadicsește să dea lămuriri cetățeanului; în școală în armată, se vorbește fie-cărui membru al poporului și fie care trebuie să răspundă; protestantismul a învățat mulțimea să vorbească Dumnezeuului ei în limba sa și să ceară amvonului, în aceeași limbă, învățăminte și îndemnuri. Mânuirea vorbeii a ajuns trebuincioasă fie-cărei îndeletniciri; chiar și cel mai sus pus, chiar și un monarh, în anumite împrejurări însemnate, nu se poate lipsi de înlesnirea cuvântului, iar toate așezămintele comunei și a le Statutului cer neîncetata întrebuințare a cuvântării libere. În ast-fel de împrejurări, limba capătă o în-

semnătate nețărmită, și fie-ce piedică pusă dreptului său de a se sluji de propria limbă, fie-care silă spre a-și rosti gândurile într'o limbă străină, e simțită de ins ca o rușine și o silnicie de nesuferit.

Acela, care șade liniștit în mijlocul compatrioților săi ca cetățeanul unei comune și al unui Stat naționalicește unitare și care nu se poate găsi nici odată în cazul de a roși de limba lui ori s'o tăgăduască, acela habar n'are în realitate ce înseamnă chestia naționalității. Ca și o durere fizică suferită odată, descriere și vorba nu sânt în stare să dea o adevărată idee despre furia și rușinea simțite de un om într'o ast-fel de stare. Numai acela poate vorbi despre acest lucru, care s'a născut într'o țară în care naționalitatea sa e minoritate și prigonită, în care limba sa nu-i limba Statului, și în care se vede silit să învețe o limbă străină, de care nu se va sluji nici odată de cât ca ori care altul străin, dacă nu vrea să se lase pentru totdeauna de ori-ce afirmare ceva mai înaltă a personalității sale, de ori-ce carieră mai bună, de ori-ce exercițiu al drepturilor lui cetățenești în comună și în Stat, întocmai ca un vasalet din veacul de mijloc, ori ca un ucigaș osândit din zilele noastre. Trebuie să fi tre-

cut prin această stare, ca să știi ce suferă acela care, în propriul lui Stat, e despuiat de cele mai însemnate drepturi ale lui și silit să-și încovoie fruntea în pulbere înaintea unei naționalități streine. Cei luarea drepturilor onorifice, cunoscută de unele legiuri străine ca formă de pedeapsă judecătorească, pe lângă răpirea graiului? Cei încătușarea mâinilor și a picioarelor pe lângă încătușarea limbii? Ai voi să ieși din tine și ești închis în tine. Știi că ai putea fi elocinte, și ești silit să gângăvești urât într'o limbă străină. Te vezi de cel mai puternic mijloc de acțiune asupra altora, te simți paralizat și schilodit.

Nici odată un om vrednic de acest nume nu va primi de bună-voe ast-fel de condiții. Cine ar putea să renunțe fără împotrivire la propria-i personalitate? Cine ar putea să consimță a se resemna la o viață lipsită de însușirea cea mai însemnată a vieții: putința de a face sensibile procesele vitale interioară, simțimântul și cugetarea?

Înțeleg pe Indianul credincios, care se aruncă sub roțile carului lui Djaggernat și se lasă să fie străvit. El nu se gândește să-și jertfească individualitatea, ci năzuește dimpotrivă, într'o viață viitoare, la o dezvoltare mai bogată a ei. Înțeleg și pe fa-

kirul, care se lipsește bucuros de vr'un mădular al său și lânchezește ani de zile până la moarte ca jumătate de om ori ca om-plantă; el găsește un imbold și o răsplată în părerile ce le are despre urmările pentru mântuirea sufletului său și despre renunțarea sa plăcută lui D-zeu. Dar nu înțeleg pe fugarii cari se leapădă de naționalitatea lor, cari se învoesc să primească o limbă străină și s'o schimonosească toată viața, în mijlocul batjocurilor altora și a propriilor rușini. Acelora cari fac din mișelie, din slăbiciune ori din prostie, o ast-fel de jertfă, îți vine să le plângi de milă. Dar nespuse de scârboși sânt aceia cari alungă departe de ei limba lor, adică al lor „eu propriu“, exteriorizarea „eului“ lor cugetător, și se insinuiază într'o piele streină, ca să capete foloase. Ei sunt mai prejos de cât înfricoșătorii scopiți ruși; căci aceștia se scopesc cel puțin în urma unei credințe religioase, pe când renegații dintâi se lasă să fie făcuți eunuci intelectuali, pentru bani și pentru echivalentul banilor. N'am cuvinte cu cari să înfierez mai cu tărie o ast-fel de ticăloșie de caracter.

S'o spunem spre cinstea omenirii: acești nerușinați fugari nu alcătuesc pretutindeni de cât o minoritate. Majoritatea ține cu tărie la limba ei și-și apară naționalitatea

ca viața. Neamul domnitor poate face mult și bine legi prin cari limba lui să fie limba Statului, și să înjosiască pe aceea a neamului urgisit la un jargon neînsemnat de căruțași și de vizitii, gonit din școală și biserică, din sala tribunalului și a adunărilor; dacă această limbă e dezvoltată, dacă ea e limba stăpânitoare într'o altă țară, dacă are vr'o literatură și slujește în vr'o parte a lumii celor mai înalte manifestări ale minții omenești în politică și în știință, ea nu se dă nici odată bătută față de această necinste. Naționalitatea nedreptățită ajunge atunci dușmanul de moarte al prigonitorului ei, ea mușcă cu furie pumnul ce caută să-i pue călușul în gură, cheamă într'ajutor, fiindcă nu'i lăsat să vorbească, și încearcă cu o putere desnădăjduită să facă să sară în aer un edificiu politic care, în loc de a-i da un adăpost, e pentru dânsa o închisoare neomenoasă.

Pe un om în toate mințile n'o să-l convingi niciodată să se lase a-i tăia capul. Aceasta a și arătat-o un umorist francez. Iar prin legi nu poți face pe nici o naționalitate, care s'a dezvoltat până la conștiința de s'ne însăși, să se lase de limba și de geniul ei propriu. Un Stat cu mai multe naționalități e prin urmare osândit la lupte

lăuntrice nemiloase, pentru cari nu sânt de cât soluții radicale.

Una din aceste soluții radicale ar fi descentralizarea cea mai întinsă, care a fost propusă de câți va oameni politici. Dar, până una-alta, ea nu-i decât închipuită în teorie, de neîndeplinit în practică. Să ne închipuim într'adevăr până unde ar trebui să meargă descentralizarea, ca să mulțumească pe toate naționalitățile unui Stat care nu e întemeiat pe o unitate națională. Aceasta însemnează ca fiecare cetățean, din ori-ce popor ar face parte, să-și poată lua un deplin avânt în toate părțile și pe toate tărâmurile, să-și exercite toate drepturile de om și de cetățean, fără să fi silit să se slujească de o altă limbă decât de aceea a părinților săi. Prin urmare, nu numai administrația de la oficiul poștal al satului până la minister, nu numai justiția de la judecătorul de pace până la curtea de casație, ar trebui să funcționeze în toate limbile țării; ci ar trebui ca lumea să se poată sluji și în corpurile reprezentative ale comunei, ale provinciei și ale Statului de toate limbile țării: ar trebui să se facă școli primare, secundare și superioare, pentru fiecare popor; ar trebui ca cetățeanul să poată ajunge, prin cultura literatură a limbii lui strămoșești, la toate onorurile

și foloasele oficiale și academice, cari alcătuiesc răsplata unei astfel de munci; pe scurt, nici un cetățean n'ar trebui să fie silit să învețe o limbă străină, ca să caute ceea-ce e accesibil fără această îndatorire ori-cărui alt locuitor al aceleiași țări. Dar acestea sânt cerințe de neîmplinit în practică. Ar fi să se îmbucătățiască Statul în atomi, cari nu s'ar alipi unii de alții nici prin cea mai mică legătură senzibilă.

O atât de deplină egalitate de drepturi ai deosebitelor popoare în sânul aceluiaș Stat e poate cu puțință acolo unde trăiesc alături una de alta numai două naționalități, aproape de aceeași putere, ca în Belgia; dar nu într'un Stat cuprinzând zece or douăsprezece națiuni, ca în Austro-Ungaria, de pildă; nu acolo unde rasele sânt neegale în număr și în cultură, și, în loc să formeze masse compacte, se amestecă unele cu altele, ciudat împrăștiate; unde un sat cuprinde adesea trei ori patru națiuni și limbi, iar un ținut și mai multe. Un astfel de Stat nu se poate lipsi de o limbă de Stat; dar atunci rasa, a cărei limbă e limba oficială și precumpănitoare, ajunge rasa domnitoare; egalitatea de drepturi e nimicită, celelalte rase sânt jignite și înjosite la o existență inferioară; se creiază cetățeni întregi și jumătăți de cetățeni:

sânt locuitori cărora legea le dezleagă limba, și alții pe cari aceeași lege 'i o-sândește să fie muți; basmul german cu cei șapte corbi, în care o fată nu poate rosti un singur cuvânt timp de șapte ani, ajuuge un așezământ politic, iar locuitorii lipsiți de drepturile lor cele mai simple și totodată cele mai mari se găsesc în condițiile de nesuferit arătate mai sus.

Sânt visători politici cari cred serios că omenirea civilizată se va găsi într'o zi într'o stare, care va face de prisos marile formați de State. In ast-fel de stare, nu vor mai fi nici războaie nici afaceri externe; oamenii vor alcătui grupuri mari, oarecum niște familii mărite ori obștii nu tocmai întinse, în sânul cărora insul se va bucura de întreaga lui libertate de dezvoltare, și în care toți membrii își vor garanta unii altora tot sprijinul moral și material, de care omul nu se poate lipsi în viața lui; fie-care grup va fi neatârnat de celalt, iar numai când va fi vorba de întreprinderi, ce sânt și trebuincioase și folositoare mai multor grupuri și nu vor putea fi făcute de unul singuri, toți aceia cari vor avea interes la întreprinderea aceea se vor înțelege printr'o învoială trecătoare și numai pentru țelul de atins. Într'o ast-fel de stare a omenirii nu va mai fi, firește, vorba de naționalitate;

fiind-că grupele de sine stătătoare ar putea fi alcătuite numai din membrii de o singură limbă.

Însă, înainte de a crede în izbândirea acestei vedenii a viitorului, aş admite mai curând că oamenii, în cursul evoluţiei lor organice, vor ajunge într'o zi să nu mai aibă nevoie de limbă ori de o mişcare simbolică în genere, ca să facă sensibile stările lor de conştiinţă ; ci că mişcările moleculare ale unui creier se vor comunica de-a dreptul altori creeri, printr'un fel de radiare ori de transmitere necontenită. Cred tot atâta în această dezvoltare mistică progresivă ca şi în dezvoltarea regresivă visată a Statutului naţional în comună neatârnată. Ca să nu măhnesc pe nimeni, o să spun că acest grad de probabilitate e foarte mare, dar aştept în schimb contra-concesia dreaptă, că atingerea unuia ori a celuilalt ţel va mai cere încă multă vreme, mult mai mult, ori şi cum, de cât pot şi vor să-i dea neamurile astă-zi apăsate. Acestea vor fi d'asemenea cu greu hotărâte să primească o limbă universală. Se poate că înşii tare civilizaţi ai întregii omeniri să se slujească într'un viitor îndepărtat de aceeaşi limbă, ca să facă între ei un schimb de idei. Dar e greu de crezut ca popoare destul de mari să aibă vr'odată acea limbă clasică a culturii uni-

versale, așa ca să poată fi cărmuite și administrate cu ajutorul ei. În cele mai însemnate ale lor funcții intelectuale, când fac cunoscute tinerimii tainele științei, când îi dau verdictul cugetului lor spre a osândi sau achita, fruntașii unui popor nu-și vor travesti niciodată cugetările lor într'un grai străin, care să le pociască înfățișarea lor deosebită și să le încătușeze libertatea de mișcare.

După ce am înlăturat toate celelalte soluții radicale, nu ne mai rămâne de cât una, cea mai radicală dintre toate : violența. Invoeli rele și încercări de înțelegeri șchioape nu dezleagă nimic. Când e vorba de un bun atât de însemnat, cum e limba, de o parte de căpetenie a însăși personalității, nu se pot face concesii, trebuie să se răspundă fie-cărei propuneri de renunțare : Tot ori nimic ! Lupta pentru limbă e o altă formă a luptei pentru trai și trebuie dusă ca și aceasta, ucizi pe dușman sau ești omorât de el, ori fugi. Lupta naționalităților e desfășurarea unui fapt care a început de veacuri, une-ori de ani, și care în tot acest timp a rămas oare-cum în toropeală, dar care acum iese în sfârșit din amorțeală și merge cu pași mari spre dezlegare.

Cum s'a făcut așa dar că deosebite națiuni s'au furișat unele printre altele ? Un

popor pătrundea ca învingător în căminul altuia și nu-l gonia de cât în parte; în mijlocul învingătorilor rămâneau iloși din poporul învins; ori poporul cuceritor era mai mic și nu se răspândea d'asupra biruiților decât ca o pătură mititică de recucerire. În așa stare lupta trebuie reîncepută azi acolo, unde a fost părăsită pe vremea cuceririi. Poporul cuceritor trebuie să facă cea din urmă încercare și să alunge pe deplin poporul cucerit, ori să'l ucidă intelectualicește, lipsindu-l cu d'a-sila de limba lui; afară numai dacă poporul cötropit nu se răscoală d'odată și se apără de năvălitori, îi alungă din țară ori îi silește să se lepede de naționalitatea lor.

Faptele pot fi și altfel. O parte a unui popor, care nu găsea în țara lui destulă hrană și bună stare, își părăsea căminul și se așeza în altă țară. Dacă acea țară era deșartă, dar e azi locuiță de alte neamuri emigrate mai târziu, cei dintâi năvălitori trebuie să socoată azi lupta pentru limba lor ca o parte din lupta împotriva piedicilor firești, pe care trebuie s'o ducă prisosul unei populații ce se împrășteie, dacă vrea să întemeieze așezăminte în ținuturi noi; ei trebuie să se apere de vrăjmașii omenești ca de mlaștine și de șivoiuri, ca de ghețare și de vâgăuni, de friguri și de fiare sălbatice, de

foame și de frig; dânșii nu pot socoti bunăstare pe care n'au găsit-o în patria lor și au căutat-o departe de ea, decât ca prețul unei biruințe a tuturor pedicelor moarte și vii, biruință a cărei miză e viața.

Dacă, dimpotrivă, țara din care emigrații și-au făcut o nouă patrie era locuită, ei trebuiau să știe în ce condiții cereau și căpătau găzduirea. Dacă lepădarea naționalității era una din aceste condiții, căruia i s'au supus. slăbiciunea și mișelia lor nu sânt vrednice de milă, și gazdele lor au dreptul să le ceară, în schimbul pâinii ce le-au dat, lepădarea limbii și individualității lor. Dar dacă au fost în stare să pue mâna pe o parte a țării străine, fără a face concesii înjositoare, trebuie s'aibă și acum puterea și voința ca să facă ceea-ce ar fi trebuit să facă numai decât atunci când ar fi fost primiți dușmănește în țara străină: adică să plece de acolo, sau să pue cu sabia stăpânire pe o parte liberă a țării, ori să piară într'o a ventură, pe care nu erau în stare s'o ducă până la capăt.

Astfel văd eu chestia naționalităților. Ea e al cincilea act al tragediilor istorice ce-au început să se joace pe vremea migrațiunii popoarelor și mai târziu, în parte mult mai târziu. Antractele au ținut mult timp, dar ele nu puteau ține în vecii vecilor. Cortina

e ridicată și sfârșitul se apropie. El va fi aspru și crud, dar aspră și crudă e și soarta ori-cărei ființe, iar viața e o luptă fără cruțare.

Aci nu-i vorba de o chestie de drept, ci, în înțelesul cel mai înalt și cel mai omenesc, de o chestie de putere. Nu-i nici un drept ce ar putea sili pe o ființă să se lepede de condițiile de trai trebuincioase. Lucrul acesta nu se poate căpăta decât cu puterea și puterea aduce împotrivirea. Nici un fanatic al dreptății nu s'a p'âns încă împotriva leului, că face un act de expropriere când sfâșie o oaie. Leul ia oaia fiindă e silit s'o facă; e dreptul lui, ca s'o sfâșie. Fără îndoială, ar fii dreptul oii să omoare pe leu, dacă ar putea.

Acolo unde-i vorba de viață sau de un lucru de aceeași însemnătate, concepțiile dreptății și ale puterii se potrivesc. Aceasta e atât de lămurit, în cât chiar legea scrisă păstrează insului în toate țările apărarea legitimă ca un drept, adică admite că sânt unele împrejurări în cari omul trebuie să-și caute în putere dreptul său. Și ce-i războiul oare, dacă nu un caz de legitimă apărare, nu al unui om, ci al unui popor? Un popor recunoaște ori crede că recunoaște că un lucru oarecare 'i-e trebuincios pentru viață ori pentru înlesnirea vieții, și 'și întinde

mâna către acel lucru. El are asupra lui un drept, acelaș drept ce-l are asupra oii. Dacă un alt popor vrea să-l oprească de a-și însuși acel lucru trebuincios, atunci primul trebuie să-și apere cu puterea dreptul lui. Invinsul n'are drept să se plângă; el poate cel mult încerca să reînceapă lupta. Dacă e bătut cu desăvârșire și n'are nici o nădejde de a fi vr'odată cel mai tare, atunci trebuie să-și primească soarta, ca o hotărâre supremă a firii, și să-și spue:

«M'am născut oaie, și trebuie să mă mulțumesc cu condițiile de trai ale unei oi; ar fi fost negreșit mult mai bine să fi fost leu; dar nu sânt leu; și e absurd până la ridicol să mă cert cu natura, de ce nu m'a născut leu.»

Un neam, căruia cine-va vrea să-i ia limba, e în cazul de legitimă apărare. El are dreptul să lupte pentru cel mai prețios bun al său. Dar când nu i destul de puternic ca să-l apere, nu trebuie să se plângă. Tot ast-fel, un popor stă pânitor are dreptul să nu lase să-i se micșoreze libertatea cuvântului sau prin aflarea unei alte rase în aceeași țară, și să nu-i facă nici o concesie ce i-ar putea vătăma buna sa stare. Dar dacă nu poate impune cu d'asila dreptul lui, trebuie să se resemneze a recunoaște celelalte rase drepturi egale.

El trebuie să se coboare, umilit, din starea lui superioară de popor stăpânitor; ce-i mai mult, trebuie să piară, dacă stăpânirea sa era condiția vieții lui.

Aplic cu nepărtinire această schemă tuturor popoarele cari luptă, Germanilor în Ungaria și Boemia, ca și Danezilor în Schleswigul de Nord și Polonezilor în Posen, Românilor din Transilvania ca și Italianilor din Trentin. Cele cinci milioane de Unguri au dreptate să maghiarizeze pe cele unsprezece milioane de nemaghiari din Unghria; ei urmează ast-fel numai cucerirea începută în anul 884 sub Arpad. Dar Germanii, Românii și Slavii din Ungaria au și ei dreptate când se apără, și de-ar fi cei mai tari, de ar trebui să înfrângă pe Maghiarii singuratici în Europa și să-i despoaie de naționalitatea lor fără reazăm, Maghiarii n'ar avea dreptul să se plângă și ar trebui să-și primească soarta căreia i s'au expus de bună-voie acum o mie de ani, când au cotropit o țară străină și-și au primejduit viața ca să cucerească în ea cămine, cari să le înlesnească traiul. Cehii au dreptate, când vor să-și facă un Stat neatârnat în care să nu îngăduie pe Germani; ei reiau ast-fel vechile lupte din March și din Munții-Albi; dar și Germanii au dreptul să se împotrivescă puterii cu o putere și mai mare, să dea o a treia luptă după cele două

lupte istorice hotărâtoare și să dovedească în sfârșit Cehilor că ei sânt destul de tari, ca să facă pe cuceritorii în țara în care s'au putut furișa acum douăsprezece veacurii, fiindcă nimei nu li s'a împotrivit.

Europa nu va scăpa mult timp de marea și violenta explicație a naționalităților. Părțile poporului, despărțite de trunchiul principal, ori se vor strânge din nou împrejurul neamului lor, ori îl vor chema în ajutor și vor învinge, cu ajutorul lui, pe micile popoare în mijlocul cărora se găsesc și al căror jug îl suferă acum. Micile popoare, cari locuiesc într'o țară cu alte popoare și nu se pot bizui pe frați puternici, sânt menite pieririi. Ele nu se pot împotrivi în lupta pentru trai vecinilor lor mai tari. Ele trebuie să piară ca popoare. Numai mariile națiuni vor dăinui, dintre cele mici, numai acela cari vor fi în stare să întemeeze un Stat național de sine stătător, alungând sau făcând să piară, dacă trebuie, elementele etnice străine ce se află ele. Veacul al XX-lea nu se va sfârși nicidecum, fără să fi azistat la dezlegarea acestei drame a istoriei universale. Până atunci o mare parte a Europei va vedea multe rele și șiroaie de sânge vărsat, multe silnicii și fără-de-legi. Ura popoarelor se va îndârji și rasele vor fi strivite fără milă. Alături de tragediile nemerniciei

omenești, se va desfășura și o bărbăție fără seamăn; horde de mișei se vor lăsa să fie ucise fără împotrivire, trupe de viteji vor muri cu glorie în luptă. Dar în urmă, cei rămași în viață se vor bucura de întreaga stăpânire a drepturilor naționale, și când vor vorbi, când vor lucra, vor fi ei înșiși pururea și pretutindeni.

Acestea sânt perspective îngrozitoare ce ni se arată aci, dar ele ru pot speria pe acel ce s'a resemnat la asprimea legii generale a vieții. A trăi, ea lupta, și pute: ea de a trăi dă dreptul de a trăi. Această lege stăpânește sorii în spațiu ca și infuzoriile în apă mocirloasă a mlaștinelor. Ea stăpânește și popoarele, și dă soartii lor pământești o îndrumare, pe care nici o legiure prefăcută și nici o politică șireată, pe care nici un interes de dinastie și nici un vicleșug al reneșărilor vânduți, nu sânt în stare s'o schimbe.

Sentimentele poate avea lacrimi în ochi la pieirea unui popor. Intelectualul recunoaște că acel popor s'a șters de pe fața pământului, fiindcă n'avea puterea trebuincioasă ca să dăinuiască, și-l pune priatre formele biologice învinse, peste cari a trecut evoluția lumii.

VII

Privire în viitor

M-am încumetat să desenez un tabloul pe marea tablă neagră a viitorului: tabloul întâmplărilor în îndeplinirea cărora cred. Dar tabla neagră lasă un uriaș loc gol. Nu mă pot împotrivi ispitei ca să-i mai acoper un colțișor cu desene de fantezie.

Generațiile viitoare vor vedea, după cum am arătat în capitolul trecut, dezlegarea violentă a chestiei naționalităților. Micile popoare slabe vor pieri, adică 'și vor pierde limbile și caracterul ca Wenzii în Lusacia și în Mecklemburg, ca Celții în Britania, ducatul Galilor și Scoția. Neamuri înrudite de aproape se vor uni și vor căuta să alcătuiască o mare națiune unică, cum au și făcut-o Germanii de Nord și de Sud, Francezii

din Provence și cei dela Nord, Slavii sub e-
genomia Rusiei, și cum încep s'o facă Scan-
dinavii. Grupurile emigrate ale popoarelor
puternice ori vor pieri ori, cu ajutorul po-
porului lor, vor ajunge stăpânii pământuri-
lor locuite de ele și le vor alipi Statului lor
național. Această luptă și această pornire
generală în toate părțile vor aduce pentru
cât-va timp un talmeș-balmeș chaotic de po-
poare, care va țâșni la sfârșit cristalizându-
se un mic număr de forme puternice. Atunci
nu vor mai fi în Europa de cât patru ori
cinci națiuni mari, cari fiecare va fi pe de-
plin stăpână la ea acasă, cari va fi alungat
sau contopit toate elementele străine ori su-
părăcioase și nu va avea nici un cuvânt ca
să se uite peste hotar de cât prietenește
și spre a avea megieși blajini.

Cari popoare vor rămâne oare în picioa-
re după marea luptă ?

Aceasta n'o va hotări nici politica guver-
nelor, nici grațul oamenilor de Stat, nici cutare
greșeală ori cutare faptă mare, nici îngusti-
mea ori întinderea priceperii oamenilor câr-
muitori, ci puterea vitală firească înăscută
popoarelor, ce se poate arăta sub toate for-
mele cu putință, precum bunăstarea fizică,
ca și rodnicie, superioritate pe câmpul de
luptă ca și înaintare în civilizație, în artă
și în știință, simțământ neclintit de solidari-

tate ca și îndărătnicie în a-și păstra naționalitatea.

Nu cred că un popor e mare sau mic numai din întâmplare, numărul inșilor nu mi se pare că e în rangul animal una din trăsăturile de căpetenie, unul din semnele caracteristice ale unei spețe. Celții au pierit mai pretutindeni, Grecii n'au putut să depășească niciodată câteva milioane, Maghiarii, Albanezii, Bascii, Romanzii Elveției au rămas niște popoare mititele, fiind-că n'aveau într'înșii puțința de a ajunge popoare mari.

Pe vremea lui Alfred cel Mare erau vr'o două milioane de Englezi și (nu avem documente istorice în privința aceasta) cam tot atâția Scandinavi. Azi Anglia are patruzeci de milioane de locuitori și toată țara scandinavă numai 8 milioane. Condițiile climei și pământul n'au putut aduce o sporire atât de neegală; căci Danemarca, Suedia și Norvegia de miază-zi nu se deosebesc de loc de cea mai mare parte a Angliei, și apoi Englezii nu s'au mărginit la insula lor, ci au populat cea mai mare parte a pământului cu prisosul puterii poporului lor.

Tot așa nu se poate lămuri, prin condițiile climei și pământului, faptul că Franța a avut, la începutul veacului nostru douăzeci și două milioane de locuitori și numără azi treizeci și opt de milioane, pe când popula-

ția germană s'a ridicat în acelaș răstimp de la șaisprezece milioane la cinzeci și unu de milioane.

Francezii aveau clima mai prielnică, pământul mai întins și mai roditor, și au rămas totuș mult în urma Germanilor.

E deci vorba de un vădit fenomen organic, de o particularitate fizică înăscută de la început unui popor, care, poate, ce-i dreptul, fi schimbată și stricată prin amestecuri de sânge și de condiții neprielnice de trai; dar care, dacă situația rămâne ori-cât de puțin aproximativ normală, prevalează pururea din nou, și aduce cu vremea acest rezultat istoric, pe care nici o putere omească nu poate să-l împiedice, că un popor se întinde pe ținuturi vaste, ajunge în fie-care veac mai numeros și mai puternic și la sfârșit stăpânește părți întregi ale globului, pe când un alt popor care, la început, nu era mai înapoiat ca cel dintâi, încetează încetul cu încetul să-și urmeze vecinul, se istovește mai mult în fie-care veac pierde mereu din ce în ce mai mult în întindere și în însemnătate, și nu duce în sfârșit de cât o viață de nălucă, ori piere cu desăvârșire.

Ast-fel ajungem la o Europă ce 'și-a găsit echilibrul ei lăuntric, și în care cele câteva popoare rămase în picioare au că-

pătat ca pământ, ca putere și ca unificare tot ce puteau să capete prin desfășurarea supremă a tuturor puterilor lor organice. Un popor european respectă atunci pe cel alt și-l socoate ca pe un fenomen natural nestrămutat, de care trebuie să ție seamă ca de un lucru dat. Vezi în granițe ceva tot așa de modificat ca și continentul împotriva Oceanului, și un rus se gândește tot atât de puțin să năvălească pe pământul german, ori un German pe cel Italian, pe cât o pasăre ar voi să trăiască în apă ori un pește în aer. Fie-care popor lucrează în propria lui țară la îmbunătățirea condițiilor lui de trai, înlătură rând pe rând toate piedicele ce se împotrivesc la dezvoltarea liberă și universală a insului, pentru cea mai desăvârșită bună-stare cu putință a fiecărui ins ca și a colectivității, și organizează la sfârșit într'o dezvoltare gradată liniștită, ori prin revoluțiuni năpraznice, formele de Stat, de societate și de viață economică, ce par că sunt cele mai dorite de marea sa majoritate.

Alături de o viață intelectuală puternică, popoarele nu se mai gândesc de cât la un singur lucru: să-și agonisească pâinea zilnică. Numărul acelor, cari pot trăi din îndeletniciri neavând de țel producerea lucrurilor de hrană, ajunge pururea mai res-

trâns. Folosirea cea mai întinsă a puterilor firești, născocirea mașinilor ingenioase, fac de prisos nouă zecimi de lucrători întrebunțați azi în fabrici. O organizare a societății pe temeiul solidarității schimbă comunități întregi în societăți cooperative de consumație și desființează micul comerț al mijloacilor. Tot ce până acum se înfățișa în lume ca un negustor și meseriaș trebuie să se întoarcă la câmp și să lucreze ogoarele. Astfel națiunea urmează să crească, oameni se împulzesc din ce în ce mai mult unii într'alții, partea de pământ ce poate fi dată fie-căruia ajunge pururea mai mică, lupta pentru viață mereu mai anevoioasă. Se îmbunătățește metodele de plugărie și de creștere a vitelor, se prefac pusturile în grădini, fluviile și lacurile în locuri de prăsilă a peștilor; pământul aduce roade ce nu s'au bănuț mai înainte, dar în cele din urmă vine vremea când, în ciuda tuturor meșteșugirilor, nu se mai poate sili pământul să dea mai mult, și când chestiea pâinii se ivește ca un strigoi în fața poporului.

De unde să iei hrana pentru adulți, a căror viață e prelungită printr'o știință igienică mai înaintată, pentru copii cari se nasc în fie-care an cu sutele de mii și au o poftă zdravă ?

Să treci numai granița și să cotropești în

chip pacinic pământurile vecine, asta nu se mai poate. Intr'adevăr, în toată europa domnește mai mult aceeași stare de lucruri, și greutățile unui popor sunt și ale celorlalte. D'asemenea nu se poate întrebuița puterea. Nu se mai face război de tâlhării, spre a rade de pe pământ o altă nație ori de a o goni din căminurile ei și a și-le însuși. Civilizația a atins pretutindeni aproape aceeași înălțime, obiceiurile și așezămintele au ajuns aceleași: comunicațiile, foarte active, fiind-că sunt lesnicioase și ieftine, au adus mii de legături întinse între toate popoarele. și s'ar socoti ca o fără-de-lege întinderea mâinii către bunul altuia. Și nu numai ca o fără-de-lege, ci ca o încercare nespus de primejdioasă și prin urmare necugetată. Căci toate popoarele europene au aceleași arme înfricoșetor de perfecționate, aceeași organizare militară și aceeași practică a artei războiului; iar de s'ar începe cu un popor vecin o luptă sângeroasă, pentru ca să-i răpească locul și pământul, asta nu se va numi a cuceri căminuri nouă pentru prisosul poporului căruia propria'i țară a ajuns prea mică, ci a-l trimite la o moarte sigură pentru că nu mai are loc în patria sa. De alt-fel nu se mai pomenește de ura națională; căci luptele între popoare au trecut, deplin drept la viață al fiecărui popor mare

rămas în picioare recunoscut de celelalte popoare, și populația întregului continent, în schimb necurmat de idei, cultivată în același chip s'a deprins puțin câte puțin să socotească pe toate popoarele Europei ca pe membrii unei singure familii, și, dacă nu vede frați de cât în proprii ei compatrioți vede cel puțin veri în ceilalți oameni ai rasei albe. După cum locuitorilor ținutul unui Stat național nici prin gând nu le trece să cotopească un ținut vecin, să alunge pe locuitorii lui și să puie mâna pe ținutul lor, tot atât de puțin se va gândi atunci un popor, să facă ast-fel de lucruri împotriva unui popor european vecin.

Dar cei de făcut, ca să se deslege chestia pâinii? Aici intră în joc o lege firească. Prisosul populației europene se revarsă din continent într'aeolo unde împotrivirea e mai mică. Această împotrivire mai mica o găsește la rasele de alte colori. Acestea sunt deci osândite de soartă să fie mai întâi lipsite de averea lor, apoi stârpite de fiil rasei albe. Simțimântul solidarității, ce unește puțin câte puțin pe toți europenii, nu se întinde asupra neeuropenilor. Egalitatea de civilizație, care face asemănătoare pe popoarele Europei, nu se găsește între acești din urmă și ceilalți locuitori ale celorlalte părți ale lumii. Intrebuințarea puterii, care

în Europa nu se mai poate face cu izbândă făgăduiește dincolo de hotarele ei succese ușoare. Europeanul care emigrează nu se depărtează, mai mult de cât 'i-e cu desăvârșire trebuincios, de zona temperată, care 'i-e cea mai prielnică și cea mai plăcută.

El colonizează mai întâiu toată America de Nord și Australia, toată Africa și America la sud de tropice. Apoi se așează pe ccaștele de miază-zi ale mării Mediterane și pătrunde în părțile cele mai primitive ale Asiei. Băstinași încearcă mai întâiu să se împotrivească, dar văd în curând unica lor scăpare în fugă. Ei dau înapoi în fața Europeanilor și se arunca la rândul lor asupra unor vecini mai slabi, cu cari se poartă așa cum albi mai tari s'au purtat cu dânsii.

Dar fie-care generație naște în Europa un nou roi de ființe omenești de prisos, care trebuie să emigreze: noul talaz se întinde dincolo de hotarul fluxului întâiu'ui val, și înaintașii colonizării europene pătrund pururea mai adânc în continentele străine, pururea mai departe spre equator. Rasele inferioare sunt în curând cu desăvârșire perdute. Nu văd vr'o mântuire pentru ele. Misionarii pot să le aducă ori-câte biblii și ori-cât creștinism exterior vor pofti; teoreticianii filantropiei cari n'au văzut negri ori indieni de cât în gravuri sau în cara-

vanêile aduse la grădina de Acclimatare din Berlin, ori pe câmpul lui Martie din Paris, pot să se entuziasmesse pentru copilul pustiului și pentru romantismul Maurilor sau Caraibilor; omul alb e mai bine înzestrat pentru lupta în vederea traiului, de cât toate celelalte rase omenești, și când, ca să trăiască, are nevoie de pământul sălbaticilor, el îl ia fără ca să se codească. Omul negru roșiu ori galben, nu mai e atunci de cât un dușman care vrea să-i îngreuneze sau să-i facă viața cu neputință, și albul se poartă cu el cum s'a purtat cu dușmanii din ordinul zoologic al copiilor lui, a turmelor și a holdelor sale, cum s'a purtat cu marile fiare din Africa și India, cu urșii, lupii și cu zimbrii pădurilor europene neatinse de secure: îi stârpește cu desăvârșire.

Întâiul popas al excursiei noastre în viitor a fost definitivă hotărnicire a marilor State naționale rămase în picioare în lupta pentru limba și geniul lor, cari urmară dezvoltarea intelectuală generală și marea sporire a popoarelor Europei. Al doilea popas e colonizarea întregului pământ de către fii rasei albe, — după ce Europa mai întâi, apoi zonele temperate ale celorlalte părți ale lumii au ajuns prea înguste pentru ei, — și stârpirea raselor inferioare și mai slabe. Vor trebui multe veacuri, mil de ani poate

pentru ca foamea să împingă pe omul alb până la cursul superior al Congului, pe mările Gangelui și ale Amazonului și până când cel din urmă sălbatic al pădurilor seculare ale Braziliei, Noii-Guinee și al Ceylanului, să piară înaintea lui; dar aceasta se va întâmpla odată și odată, și tot pământul va fi supus plugului și locomotivei fiilor Europei.

Se produce oare acum o oprire? Destinul omenirii încetează oare să-și urmeze calea? Nu. Istoria universală e un *perpetuum mobile*, și ea aleargă, aleargă foarte repede. Omenirea albă, care a rămas singură pe pământ, urmează să prospere cu tărie în vechile ei cămine pe continentul european și în zonele temperate ale celorlalte părți ale pământului; popoarele cresc; neîncetat se naște o tinerime nouă, care își cere un loc sub soare și un tacâm la masă, și după câte-va generații se simte iar nevoia ca un nou roi să-și ia zborul din vechiul stup.

Dar acum nu mai sânt rase inferioare, cari să poată fi alungate și nimicite fără greutate și fără ca să ai simțământul foarte puternic că faci rău unor frați. Pretutindeni regăsești aceeași față și același trup ca al tău, aceleași limbi, concepții și obiceiuri înrudite, pretutindeni un om alb civilizată și-a înscris în pământul țarinei, cu sfântul fier al plugului,

dreptul lui de proprietate. Incotro trebuie s'o ia emigranții? Ce se va întâmpla cu prisosul de nașteri, în cele mai vechi țări civilizate? O lege 'și păstrează toată tăria și ajută la scăparea din încurcătură: iarăș legea celei mai mici împotriviri.

Nu se mai găsesc rase inferioare, dar urmașii imigranților albi, cari au înaintat cât mai departe spre equator, decad organicește la tropice, și înfățișează după câteva generații un neam omenesc inferior, care va fi față de oamenii rasei lui în țările mai bine favorisate, ceea-ce sânt acum negrii ori Pieile-Roșii față de albi. Nici nu încape îndoială, că o să fie așa. Cele mai tari și cele mai agere popoare albe pier în părțile toride numai după câteva generații, și când nu se sting cu desăvârșire de stârpiciune ori de boală, ajung cel puțin atât de slabe și de molatice, atât de proaste și de ticăloșite, ajung să se poată împotrivi atât de puțin tuturor desfrârilor și tuturor obiceiurilor primejdioase, în cât după puțin timp nu mai sânt de cât umbrele părinților și străbunilor lor.

Aceasta a fost în mai puțin de o sută de ani soarta mândrilor Vandali, cari pătrunseseră ca uriași în Cartagina, și fură alungați din regatul lor ca niște mișei de niște ticăloși Bizantini. Acelaș lucru se repetă și azi în

toate țările calde supuse de albi. Guvernul englez se silește din răspuțeri, dar în zadar, ca să înmulțească în India căsătoria soldaților săi cu femeile albe. Nu s'au putut «crește niciodată, cum zice majorul general Bagnold, destui băeți, spre a da regimentelor toboșari și gorniști». În Guiana franceză, au fost de la 1859 până la 1882, după o lucrare a doctorului J. Orgeas, 418 căsătorii între Europeni. Din acestea, 215 au rămas sterpe, celelalte 213 au dat 403 copii. Dintre aceștia 24 au fost născuți morți, 238 au murit la diferite vârste din Aprilie 1861 până la Ianuarie 1882. Așa dar, după douăzeci și trei de ani, 141 copii înfățișau pe toți urmașii celor 836 de Europeni căsătoriți. Și ce înfățișare aveau acele vlăstare! Aproape toate microcefale, pipernicite, cu pielea sbârcită, atinse de diferite boli.

Coloniștii dintre tropice sânt deci urșiți degenerării. Ei nu numai că nu dezvoltă mai mult civilizația ce-au adus-o cu dânșii, ci o pierd chiar, și după puțin timp, nu mai păstrează din moștenirea lor de rasă de cât o limbă stricată și deșertăciunea de castă, ale cărei însușiri fizice și morale se șterg foarte repede. Imigranților voinici nu le pasă de aceste lepădături degenerate, și slaba lor împotrivire n'are nici o însemnătate. O pătură nouă de oameni, cari au nevoie de pământ

și de hrană, se împrăștie deci în aceste țări scaldate de soare, înmormântând sub ea vechea pătură istovită de căldură și reîncepând iar lupta desnădăjdită împotriva climei.

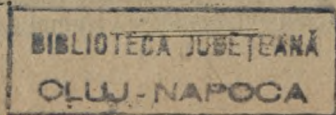
Părțile equatoriale implinesc ast-fel în istoria viitoare a omenirii aceeași lucrare ca și în meteorologie. După cum apele reci de la poli se scurg spre equator, se evaporază acolo și sânt trimise înapoi sub formă de aburi și de nori; după cum prin această volatilizare se scade nivelul mării ce trebuie să fie restabilit prin grămezi nouă de ape venite din ținuturile reci; după cum în sfârșit în acest chip masele de apă ale tuturor mărilor sânt ținute într'o mișcare necurmată, regimul ploilor al întregului pământ e regulat și cele mai îndepărtate țări fertilizate, ast-fel prisosurile nașterilor se scurg prin vechile țări civilizate către tropice, pier, se evaporază oare-cum acolo, și sânt înlocuite printr'un neîncetat și voi nou. Equatorul ajunge un uriaș cazan de aburi, în care se topește și se volatilizează carnea omenească. E o reînnoire a cultului primitiv al lui Moloch. Popoarele din zona temperată azvârlă o parte din copiii lor în gura cuptorului arzător, și capătă ast-fel loc pentru propria lor bună-stare și dezvoltare. Imaginea e înfiorătoare, dar faptul nu. Intr'a-devăr, copiii popoarelor nu sând osândiți la o moarte dureroasă. O viață îmbelșugată și

ușoară îi momește în spre țările calde; aerul și undele le desmeardă cu căldură mădularile; ogoarele și pădurile le dau cu înlesnire hrana, traiul li se pare mai desfătător și mai ușor de cât părinților și fraților lor pe vechia holdă anevoe de lucrat, și se lasă în voia unor fiori de voluptate, cu niște sărutări duioase și înflăcărare, pe când soarele le stoarce viața prin toți porii. E o moarte pe care ori-ce fire afemeiată ar dori o mai bucuros de cât cumplita luptă pentru trai, e o încântătoare sorbire a umezelii ce te omoară, în cari ești legănat cu blândețe într'un vis pricinuit de opiu, și cari sânt făcute mai curând să ațâțe pizma de cât mila.

Însă equatorul nu funcționează în veci ca un cazan de aburi ori ca basin de evaporare a omenirii; el nu e în veci supapa de siguranță, care se deschide ori de câte ori în vechile țări civilizate presiunea ajunge prea puternică. Vine un timp când împrejurările se schimbă cu totul. Răcirea pământului ajunge mai puternică, brâul de gheață al polului alunecă din ce în ce mai jos, împresoară un grad de latitudine după altul, și înnăbușă mereu ținuturi nouă. Oamenii emigrează mai mult ca niciodată spre tropice, dar zona toridă nu mai e acum sugrumătoare trădătoare, care te omoară dezmierdându-te, ea e doica neamului omenesc. Numai ea mai

hrănește din belșug pe locuitorii săi, numai ea 'i lasă să se dezvolte în toată libertatea, să progreseze voioși și să rămâie cuminți și tari. Intreaga cultură și civilizație se concentrează împrejurul equatorului. Acolo se înalță palatele și academiile, școalele înalte și muzeele; acolo se cugetă, se cercetează, se scrie și se creiază. Numai acolo oamenii se mai dezvoltă pe deplin. Cu atât mai rău pentru cei încetinei și fricoși, cari au întârziat în vechile țări. Când și ei, sub apăsarea zidului de gheață ce înaintează, se hotărăsc în sfârșit să ia tolagul pribegiei, găsesc locurile bune luate și bine păstrate de un neam puternic, care a ajuns mai înfloritor și mai tare, pe când ei au fost istoviți de foame și de frig. Ei poposesc pe marginile cercului fermecat ca o haia de lupi, și privesc cu niște ochi sălbatic de lacomi viața puternică și îmbelșugată, ce o au înaintea lor; dar cum încearcă să sară peste barieră și să răpiască o pradă sânt alungați în pustiiurile lor de gheață de către puternicii stăpâni ai pământului blagoslovit.

Și după aceea? Nu știu ce o să mai fie după aceea. Aici negrul viitor se face și mai negru. Nu mai pot deosebi nimic într'ânsul, și povestea trebuie să se sfârșească prin urmare.

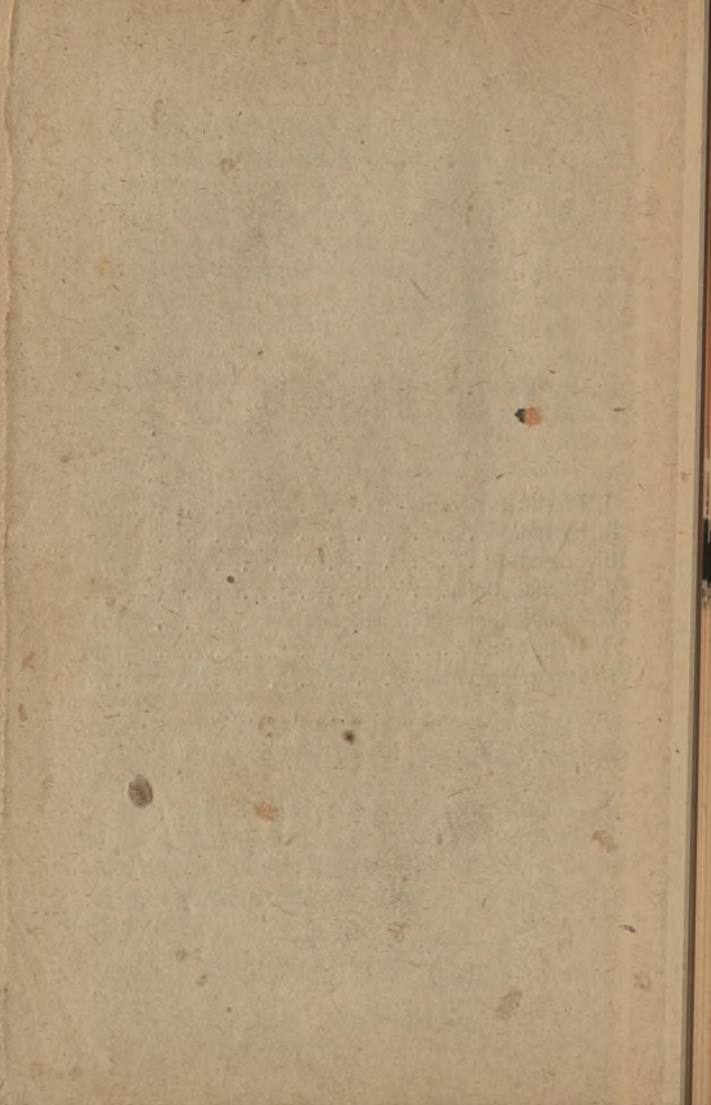

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
I. Privire în trecut	7
II. Izbânda	37
III. Sugestia	71
IV. Recunoștința	99
V. Statul, nimicitorul caracterelor	121
VI. Naționalitate	145
VII. Privire în viitor	175

In numerele 426—429, din **Bi-**
blioteca pentru Toti este
publicată minunata scriere pentru
tinerime și pentru copii, a lui

EDMOND DE AMICIS :

CUORE

Cartea aceasta a avut darul să
placă și să emoționeze pe toți
cei cari au citit-o, fiind plină de
observații, de simțire aleasă, de
duioșie și de întâmplări vesele.

Este înzestrată cu numeroase
ilustrații și tipărită pe hârtie bună.
O pot citi și oamenii în vârstă, ca
pe toate cărțile cu adevărat bune
și bine scrise.

A APĂRUT :

in Editura Librăriei UNIVERSALA^M

Alcalay & Co.

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

CORNELIUS NEPOS

CĂPITANI STRALUCIȚI

AI NEAMURILOR STRĂINE

ȘI

VIEȚILE LULMARCUS PORCIUS CATO

ȘI A LUI

TITUS POMPONIUS ATTICUS

Traducere din latinește

DE

VASILE GRECU

